

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MİLLİ MÜCADELENİN MANEVİ MİMARLARINDAN
ÖRNEKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İlknur DOĞAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi. Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2019

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**MİLLİ MÜCADELENİN MANEVİ MİMARLARINDAN
ÖRNEKLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
İlknur DOĞAN**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi. Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile “**Milli Mücadelenin Manevi Mimarlarından Örnekler**” konulu tez çalışmamda yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (17/07/2019).

İmza
İlknur DOĞAN

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan ağır yenilgiler alarak, şartları çok ağır olan Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918'de imzalamak durumunda kalmıştır. Mütareke sonrasında Osmanlı Devleti toprakları, savaşta galip gelen devletler (İngiltere, Fransa, İtalya) tarafından istilaya uğramış ve ülkenin başkenti de dahil olmak üzere büyük bir bölümü işgale uğramıştır. Osmanlı Devleti parçalara ayrılmış, halkı esaret altına alınmak istenmiştir. Tüm bu kötü şartlar altında tarih sahnesine Mustafa Kemal Atatürk'ün çıkmasıyla mazlum Anadolu halkının kaderi değişmiştir.

Esareti kati suretle kabul etmeyen halk, dini ve milli değerlerini emperyalist güçlerin ayakları altında ezmelerine müsaade etmeyerek, başta Başkomutan Mustafa Kemal ve vatanı için ölmeyi şeref sayan din adamlarının da desteğiyle halk aydınlatılarak topyekün kurtuluş mücadelesi'ne girilmiştir.

Bu çalışmayla, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi ile toprakları işgale uğrayan Osmanlı Devleti'nde vatanını kurtarmak, bağımsızlığına kavuşmak gayretiyle her yaştan ve her zümreden insanların topraklarını canla başla, dişiyle tırnağıyla kazıya kazıya kurtardığını ve bu aşamada din adamlarının bu mücadeleye katkılarını araştırarak ortaya koyulmuştur.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına hangi şartlar altında girdiğini, savaşın sonucunda imzalanan antlaşmanın devleti nasıl yok etmeye çalıştığını ve Mustafa Kemal'in kurtuluşa giden yolda yürüttüğü faaliyetler kısaca değerlendirmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde, kurtuluşa giden yolda din adamlarının faaliyetlerini, dini bir lider olan şeyhülislamın ülkeyi nasıl emperyalizme teslim etmeye razı geldiğini ve buna karşı bu topraklardan çıkmış ve halkıyla omuz omuza vatanı için ölüme yürümüş din adamlarının Milli Mücadele'ye olan katkıları ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Milli Mücadele dönemi başlarken Mustafa Kemal'in yanında olmuş, mücadelede öncülük etmiş, yürüttükleri faaliyetlerle ülke tarihinde adları sembolleşmiş din adamlarının yaşam öykülerine değinilip, dördüncü bölümde ise, Milli Mücadelenin Manevi Mimarlarından Örnekler vererek din adamlarının ve yaptıkları teşkilatlanmaları, kurdukları cemiyetleri yaptıkları protestoları, ön ayak oldukları mitingleri , kurtuluşa giden yolda din faktörünün önemi ve din adamlarının faaliyetleri göz önünde bulundurulmuştur.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde kıymetli bilgilerini benimle paylaşan, bana her konuda yardımcı olan ve gelecekteki meslek hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerin bana yol göstereceğine inandığım kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Hatipoğlu'na, Dr. Öğr. Üyesi Sacit Uğuz'a teşekkürü borç bilirim.

Diğer üniversite hocalarımla da eğitim hayatım boyunca bana kazandırdıkları her şey için ve beni geleceğe hazırlayan bilgilerle donattıkları için hepsine teker teker teşekkürlerimi sunuyorum ve son olarak beni her daim destekleyen yanımda olan, bana güvenerek her işi başarma azmi veren sevgili annem Esmâ Doğan'a ve babam Mehmet Doğan'a, sevgili nişanlım Tezcan Sanlı'ya manevi olarak yanımda olan ve teknik konularda benden desteğini esirgemeyen Umut Doğan'a, Zuhâl Arslan'a, Emre Yılmaz'a, Gözde Berk'e, Fatih Çat'a, Mihriban Halisçelik ve Tuğrul Erdem Doğru'ya teşekkür ederim.

Hatay-2019

İlknur DOĞAN

MİLLİ MÜCADELENİN MANEVİ MİMARLARINDAN ÖRNEKLER

İlknur DOĞAN

Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman HATİPOĞLU

ÖZET

Kurtuluş Savaşı, Türk milletinin zor şartlar altında gerçekleştirdiği bir uyanışın öyküsüdür. I. Dünya Savaşı'nın akabindeki günlerde Anadolu halkı, savaşta aldığı yenilgi sebebiyle bitap düşmüştü. O dönemin oldukça ağır şartlarında din adamları halk üzerindeki manevi gücünü Milli Mücadele'ye katkı yaparak kullanmışlardır.

Anadolu topraklarının işgal edilmesine karşı çıkmak üzere Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinin kurulmasında; imamlar, müftüler ve şeyhler gibi dini kimliğe sahip olan birçok vatan evladının ülkenin bağımsızlık savaşında önemli rolleri olmuştur. 1919 ve 1920'de Anadolu'nun hemen hemen her il ve ilçesinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde bizzat görev almış, teşkilatlanma faaliyetlerinde önemli rol almışlardır. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde milli bağımsızlığın sağlanması için gayret göstermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa din adamlarıyla görüşmelerde bulunarak desteklerini almış ve Milli Mücadele'de Mustafa Kemal'in Kuvay-ı Milliye hareketine manevi ve maddi destek vermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Din Adamları, Vatan Müdafaası, Fetvalar, Dergahlar, Karargahlar.

EXAMPLES FROM THE SPIRITUAL CHEFS OF NATIONAL WAR

İlknur DOĞAN

History Department, Master's Thesis, 2019

Supervisor: Asst. Prof. Süleyman HATİPOĞLU

ABSTRACT

The War of Independence is a story of the awakening of the Turkish nation under difficult conditions. During the days following World War I, the Anatolian people were devastated by successive defeats. Under the harsh conditions of that period, the clergy used their power over the people by contributing to the War of Independence.

Many homeland children with religious identities, such as Imams, muftis and sheikhs, played an important role in the independence war of the country. In 1919 and 1920, in almost every province and district of Anatolia, the Self-Defense Law Society was personally involved and took an important role in the organization activities. Under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, they have endeavored to ensure national independence. Mustafa Kemal Atatürk received their support by meeting with the clergy, congratulating them and honoring them.

Keywords: Clergymen, Homeland Defense, Fatwas, Dervishes, Headquarters.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU TOPRAKLARININ İŞGALİ VE MİLLİ MÜCADELE’NİN BAŞLAMASI

1.1. İstanbul Hükümeti’ni I. Dünya Savaşındaki Durumu.....	6
1.2. Mustafa Kemal’in Samsun’a Çıkışı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	7
1.2.1. Havza Genelgesi 28 Mayıs 1919	8
1.2.2. Amasya Genelgesi 22 Haziran 1919.....	8
1.2.3. Erzurum Kongresi 23 Temmuz- 7Ağustos 1919	10
1.2.4. Erzurum Kongresi Kararlarının Önemi ve Sonuçları	11
1.2.5. Balıkesir Kongresi 23 Haziran- 12 Temmuz 1919	12
1.2.6. Alaşehir Kongreleri 16-25 Ağustos 1919	12
1.2.7. Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919	13
1.2.8. Amasya Görüşmeleri	14
1.2.9. Kongreleri (5 Ağustos 1920) Pozantı	15
1.3. Temsil Heyetinin Ankara’ya Gelişi	17
1.3.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Açılması	17
1.3.2. Misak-ı Milli’nin Kabulü (28 Ocak 1920).....	18
1.3.3. İstanbul’un İşgali ve Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılması	19

İKİNCİ BÖLÜM

FETVALAR, KONGRELER VE MAHALİ TEŞKİLATLANMALAR

1.1. Dürrizade Abdullah Efendi ve İstanbul Fetvası	22
1.2. Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi.....	23
1.2.1. M. Rıfat Efendi Önderliğinde Hazırlanan Ankara Fetvası	25
1.2.2. Rıfat Efendi’nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetindeki faaliyetleri.....	25
1.2.3. Milli Birliğin Sağlanmasında Ankara Fetvasının Önemi	26
1.3. Sünusi Tarikatı ve Şeyh Ahmet Eş-Sünusi	27
1.4. Özbekler Tekkesi	30

1.5. Hatuniye Dergahı	31
1.6. Tacettin Dergahı.....	32
1.6.1. Tacettin Dergahında Toplantılar	32
1.7. Mehmet Akif Ersoy ve İslam Kongresi	32
1.8. Mücahiddin-i Mevleviye Alayı.....	33
1.9. İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti ve Batı Anadolu Kongresi	34

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE SEMBOLLEŞEN İSİMLER

1.1. Eşref Edip Fergan (Kastamonu).....	36
1.2. Maraş'ın Kahraman Sütçü İmamı ve Rıdvan Hoca	37
1.3. Şeyh Ali Sezai Efendi (Maraş).....	39
1.4. Hafız Ali Efendi (Maraş)	40
1.5. Vezir Hoca (Maraş).....	41
1.6. Mehmet Tahir (Müslüman Bey) (Kilis)	42
1.7. İslam Bey ve Cemiyet-i İslamiye Örgütü (Kilis).....	43
1.8. Şahin Bey (Antep).....	44
1.9. Mustafa Taki Efendi (Sivas)	45
1.10. Abdurrahman Kamil Efendi (Amasya)	46
1.11. Hacı Tefvik Efendi (Amasya)	48
1.12. Mehmet Hulusi Efendi (Yozgat).....	49
1.13. Müftü Raşit Efendi (Edirne).....	50
1.14. Karaisali Müftüsü Mehmet Efendi (Adana).....	51
1.15. Müftü Mehmet Emin Efendi (Mersin)	52
1.16. Hafız Emin İnankur (Mersin).....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATI VE ORTA ANADOLU BÖLGESİ

1.1. BATI ANADOLU.....	54
1.1.1. Alim Efendi (Manisa).....	54
1.1.2. Müftü Rahmetullah Efendi (İzmir).....	55
1.1.3. Ahmet Hulusi Efendi (Denizli)	56
1.1.4. Mehmet Esat Efendi (Aydın).....	57
1.1.5. Hafız Sabri Bey (Muğla)	59
1.1.6. Müftü Ahmet Hamdi Efendi (Çanakkale)	60

1.1.7. Müftü Hacı Ahmet Efendi (Balıkesir).....	61
1.1.8. Müftü Yusuf Talat Efendi (Antalya).....	63
1.1.9. Müftü Halil Hulusi Efendi ve Hacı Ahmet Efendi (Burdur).....	64
1.1.10. Hafız İbrahim Efendi (Isparta).....	65
1.2. ORTA ANADOLU.....	67
1.2.1. Müderris Ali Kemali Efendi (Konya).....	67
1.2.2. Müftü Halil Hilmi Efendi (Kırşehir).....	68
1.2.3. Müftü Tevfik Efendi (Nevşehir).....	70
1.2.4. Şeyh Seyfi Efendi (Kütahya).....	71
1.2.5. Müftü Mehmet Efendi (Eskişehir).....	72
1.2.6. Müftü Hafız Ali Rıza Efendi (Uşak).....	73
1.2.7. Hoca Nebil Efendi ve İsmail Şükrü Hoca (Afyon).....	74
1.2.8. Müftü Ahmet Remzi Efendi (Kayseri).....	76
1.2.9. Müftü Ali Hoca Kör Müftü (Çorum).....	77
1.2.10. Müftü Ömer Efendi (Tokat).....	77
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	79
KAYNAKÇA.....	83
EKLER.....	93

KISALTMALAR

BOA.	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı
BAE.	Bab-1 Ali Evrak Odası
ATASE.	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Bkz.	Bakınız
Yy.	Yüz Yıl
Yay.	Yayın
C.	Cilt
S.	Sayı
s.	Sayfa
K.	Kısım
F.	Fihrist
B.	Belge
D.	Dolap
H.D.T.V.	Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmişti. Ancak bu durum 10 Ağustos 1920 tarihinde galip devletlerin ortak düşüncesiyle Sevr Antlaşması neticesinde İtilaf devletlerinin savaş öncesinde yapmış oldukları Osmanlı Devletini yıkarak topraklarını paylaşmanın zamanı gelmişti. (İnönü, 1998a: 4) Nitekim İtilaf Devletleri, Mondros Mütareke'sinin imzalanmasının ardından Türk topraklarında benzeri görülmemiş bir parçalama senaryosunu uygulamaya koymuşlardır. Bu sırada yüz yıllardır Osmanlı'nın bütün nimetlerinden yararlanmış olan azınlıklar da İtilaf kuvvetlerinin onlara sunduğu vaatlere dayanarak Türk varlığına ve Müslüman halka karşı zararlı faaliyetlere girmişlerdir. (Toprak, 2013: 4)

Bu uygulamalar, henüz Türk halkının önüne konulmamış olan toptan yok etme politikasının gerçekleştirilmesi yolunda yapılan ilk atılımlardır. Bu haksız işgaller ve zulüm siyaseti karşısında Mustafa Kemal liderliğindeki Türk direnişi, meşru tepkilerini önce Amasya Genelgesi, sonra Erzurum ve Sivas Kongreleri ile göstermeye çalışmıştır. Anadolu'daki bu tepkiler, işgale karşı çıkışlar ve teşkilatlanma adımları başlangıçta itilaf devletlerinin çok fazla ilgisini çekmemiş ve Sevr Antlaşmasıyla Osmanlı Devlet'ini parçalayacaklarına kendilerini inandırmışlardır. (Özüçetin, 2007: 17-18)

Milli Mücadele hareketi kısa süre içinde hızla yayılmış, halk tarafından benimsenerek geniş kitlelere ulaşmıştır. Kuvay-i Milliye Cemiyetleri Anadolu'da teşkilatlandığı sırada Mustafa Kemal ve yol arkadaşları Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını sağlayarak gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Anadolu halkı için vazgeçilmez bir öneme sahip olan dini (İslam) değerlerine önem vererek Milli Mücadele döneminin "Manevi Cephesi" oluşturularak 1920'de Misak-ı Milliye kabul ettirmişlerdir. (İnönü, 1998b: 22; BOA, BEO. SYS, 34-64/V-21)

Milli harekate, halkın gösterdiği teveccühten Misak-ı Milliden rahatsız olan İtilaf kuvvetleri, 16 Mart 1920'de Osmanlı Devleti'nin Başkenti İstanbul'u resmen işgal etmişlerdi. İtilaf güçleri işgalin ardından Kuvay-ı Milliye kuvvetlerine gözdağı vermek ve milis güçleri bertaraf etmek amacıyla Meclis-i Mebusan'ı dağıtmışlardır.

Bu gelişmelere müteakiben harekete geçen İstanbul Hükümeti, Mustafa Kemal'i ve Kuvay-ı Milliye'yi gayr-ı resmi göstermek ve halkın katılımını önlemek için Dürrizade Abdullah Efendi'ye bir fetva hazırlatmıştır. Bu fetvayı çürütmek adına Mehmet Rıfat Efendinin hazırladığı fetva ile Milli Mücadelede din adamları hem manen hem madden faal olarak rol almıştır. (İnönü, 1998b: 55)

Toplumsal yaşamda hayati öneme sahip olan dini inançlar, sosyal yapı dinamikleri üzerinde oldukça önemlidir. Toplumlarda ekonomik hayatın, siyasi yaşamın, sosyal hayatın ve bunlara bağlı kültürel dinamiklerin temelini din oluşturmaktadır. Semavi dinlerin, kutsal kitaplar aracılığıyla benimsenen kurallar ve kaideler şüphesiz topluma derinden nüfuz etmekle kalmayıp devletler üzerinde de aktif rolleri olmuştur. Aynı zamanda din ve kültürel yapı birbirinden etkilenip paralel akış sağlıyor gibi görünse de toplum üzerinde kültürel yapıdan daha güçlü bir olguya sahiptir. Bunun sebebi ise, dinin ilahî bir kaynağa (Yaratıcıya) sahip olmasıdır.

Din hem bireyler arası birlik oluşturmuş hem yol göstermiş hem de yüksek motivasyon sağlamıştır. İslam Dinine göre hür yaşamının önemi, vatan sevgisinin kutsallığı, vatan uğruna ölmenin “Şehadet” sayılarak İslam inancına göre en yüksek merteye olması ve din adamlarının bu sebepleri halka çok iyi şekilde aşılması, Milli Mücadele'ye kitlesel olarak katılımın artırmasını yanı sıra başarıya ulaşmasında da en önemliyetken olmuştur. Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerinde din uğruna savaşmanın önemine vurgu yapılmıştır. Bu Ayetlerden bazıları şunlardır;

“Ve Sakın Allah Yolunda Öldürülenlere Ölüler Demeyin; Hayır Onlar Diridirler Fakat Siz Bunun Şuurunda Değilsiniz,” (Kur'an-ı Kerim, Bakara suresi, 154. Ayet)

“Ant olsun, eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, Allahtan olan bir bağışlanma ve rahmet, onların bütün toplamakta olduklarından daha hayırlıdır.” (Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, 157. Ayet)

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler saymayın. Hayır, onlar, rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar.” (Kuran-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, 169. Ayet)

“Bu Dünya hayatını öbür dünyaya karşılık satanlar, Allah yolunda savaşınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, Allah ona yakında büyük bir ödül verecektir.” (Kuran-ı Kerim, Nisa Suresi, 74. Ayet)

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere İslam Dini açısından vatan uğruna can vermek kutsal merteye sayılmaktadır. Bu sebeple din adamlarının Kuvay-ı Milliye’ye katılmaları, Mustafa Kemal’e destek olmaları halk tarafından da olumlu tepkilere vesile olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU TOPRAKLARININ İŞGALİ VE MİLLİ MÜCADELE'NİN BAŞLAMASI

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılda Avrupa'daki güçlü devletlerin çıkar çatışmalarından faydalanarak bazen toprak kaybederek bazen kapitülasyonlar vererek denge siyaseti sürdürmüş ve varlığını devam ettirmiştir. I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'daki siyasi, ekonomik sorunlar diplomatik yollarla çözülemeyecek bir noktaya gelmiş, 28 Haziran 1914 tarihinde Saraybosna gezisi sırasında Avusturya-Macaristan veliahdının, Sırp milliyetçi tarafında öldürülmesiyle fitil ateşlenmiş ve I. Dünya Savaşı resmen başlamıştı. Osmanlı Devleti, savaş öncesi tarafsızlığını ilan etmiş Boğazları da savaş gemilerine kapatmıştı ancak diğer yandan, genel seferberlik ilan ederek savaşa hazır duruma gelmeye çalışmıştır. Savaşın dışında kalamayacağını bilen Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'ne yaklaşarak onların yanında savaşa girmeyi teklif etmişse de İtilaf güçleri bu teklifi reddederek tarafsız kalması gerektiğini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine Almanya yanlısı bir siyaset üzerine yoğunlaşan Osmanlı Devleti, 10 Ağustos 1914'te Almanya'nın Goeben ve Breslau gemilerinin Türk karasularına girmesiyle tarafsızlığını bozmuş ve Almanya'nın yanında savaşa girmeye karar vermişti. (Köylü, 2016: 149)

I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı Devleti Çanakkale, Kafkasya, Irak, Filistin, Hicaz ve Yemen cephelerinde zor şartlar altında vatanını müdafaa etmiş; Galiçya, Makedonya ve Romanya gibi Avrupa'daki müttefiklerinin yardımına koşmuş, cesaret ve fedakarlıkla muharebe etmiştir. Osmanlı ordusu için oldukça zor şartların yaşandığı bu süreçte, Avrupa'daki müttefiklerinden beklenen yardımlar da gelemeyince savaşın son yılında mağlup olmuştur. I. Dünya Savaşından yenik çıkmış ve şartları çok ağır olan, esasında Osmanlı Devleti'ni fiilen yok eden 24 maddelik Mondros Mütarekesi'ni (30 Ekim 1918) imzalamak zorunda kalmıştır. Mondros Mütarekesi imzalandığında Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığında görevliydi. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa tarafından gönderilen talimatname ile Mütareke hükümlerini öğrenen Mustafa Kemal Paşa bu hükümlerin aynen uygulandığı takdirde bütün vatanın işgal ve istila edilebileceğini ilgililere bildirmeye çalışmıştır. (Türkmen, 2000: 617-618)

Mustafa Kemal bu sözlerle fikirlerini; *Devletimiz bu mütareke ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeyi uygun görmemiş, düşmanların memleketi istilası için onlara yardım vaat etmiştir. Ben yapılan mütarekenin sakatlığını gördüm; bu sakat noktaların düzeltilmesine çalışmak gereğine kani olarak bunu ilgili makamlara söyledim. Bu mütareke olduğu gibi uygulandığı takdirde, memleketin baştan sona kadar işgal ve istilaya maruz olduğu kanaatimi ortaya koydum...*(Bayur, 1997: 177) dile getirmiştir. Mondros Mütarekesinin Bazı Maddeleri Şunlardır;

- Çanakkale ve İstanbul Boğazı İtilaf güçlerine açık olacak bölgedeki istihkamlar işgal edecek.
- İtilaf güçleri güvenliklerinin tehdit edileceği bir durum karşısında ülkenin önemli stratejik noktaları işgal edecek.
- Vilayet-i Sitte’de (Diyarbakır, Erzurum, Sivas, Elazığ, Van, Bitlis) Bir karışıklık çıkması durumunda İtilaf güçleri tarafından işgal edilecek.
- Bütün haberleşme İstasyonları İtilaf Devletlerine bırakılacak.
- Sınırların denetlenmesi ve asayişin sağlanması için gerekli olan birlikler dışında kalan Osmanlı Orduları terhis edilecek, bütün savaş gemilerine, ordunun teçhizatına, silah ve mühimmatlarına el konulacaktır. (Bayur, 1997: 178)

Mütareke sonrasında İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar Antlaşmanın 7. Maddesi’ne dayanarak Müttefik güçler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum karşısında Ülkenin herhangi bir stratejik noktasını işgal edebilme hakkına sahip olmuşlardı. (Belen, 2014: 41) Bunu fırsat bilen İngilizler, Mütareke’nin hemen akabinde Çanakkale, Antep, Konya, Samsun, Batum Maraş, Urfa, Bilecik, Kars ve petrol yataklarının bulunduğu Musul’u işgal etti. Ardından İskenderun’a asker çıkardı. Sonrasında ise, petrol bölgelerinin hakimiyetini elinde bulundurmak isteyen İngiltere, Fransızlarla 15 Ekim 1919’da imzaladığı Suriye İtilafnamesi ile Adana, Maraş ve Urfa’yı Fransızlara teslim etti. Antalya, Bodrum, Fethiye gibi iller ise İtalyanların işgaline uğradı.

İtilaf güçleri, Mondros Mütarekesi ile fiilen karış karış Osmanlı topraklarını işgale başlamış, 13 Kasım 1918 tarihinde 22 İngiliz, 12 Fransız, 17 İtalyan, 4 Yunan gemisiyle İstanbul ’u, 15 Mayıs 1919 tarihinde de İzmir’i işgal etmiştir. (Belen, 2014: 45) Böylece uzun zamandan beri Avrupalı devletlerin gözünde “Hasta Adam” olan Osmanlı Devleti, emperyalist güçlerin karış karış paylaşımına maruz kaldı.

Emperyalist itilaf güçlerinin işgalleri karşısında Osmanlı yönetiminin sessiz kalması ve halkını kaderine terk etmesiyle Türk Halkı direnme cemiyetleri kurarak iradesini ortaya koymuştur. (Kısıklı, 2006: 112-113)

1.1. İstanbul Hükümeti'ni I. Dünya Savaşındaki Durumu

Başkent İstanbul'da, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından hükümet çevresinde olumlu bir hava esmişse de işgallerin başlamasıyla bu hava uzun sürmemiş, yerini tekrardan karamsar bir havaya bırakmıştır. Böyle bir ortamda mütarekeyi imzalayan Ahmet İzzet Paşa ve hükümeti çokça suçlanmış ve baskılara maruz kalmışlardı. Bu atmosfere ve suçlamalara dayanamayan Ahmet İzzet Paşa ve Hükümeti 10 Kasım 1918 yılında istifa etmiş ve akabinde Tevfik Paşa kabinesi kurulmuştur.

Damat Ferit Paşa, 2 Aralık 1918 'de Ayan Meclisi'nde, Meclis-i Mebusan'ın feshini istemiş ve Padişah Mehmet Vahdettin seçim süresinin geçişini bahane ederek meclisi feshetmiştir. Bu gelişmelerden sonra İstanbul'da bir düzensizlik ve kargaşa hakim olmuş ve bu kargaşa neticesinde 3 Mart 1919 da Tevfik Paşa hükümeti düşüp yerine 4 Mart 1919 'da Damat Ferit Paşa hükümeti kurulmuştur. (Belen, 2014: 47)

Damat Ferit Paşa İngiliz yanlısı, İttihatçı düşmanlığı ve Kuvayı Milliye düşmanlığıyla tanınırdı. Bu sayede hükümeti dönemince İngilizlerin desteğini de görmüştür. Ferit Paşa, göreve başladığında ilk iş olarak ülkeyi savaşa sokup parçalanmasına sebep olduğu gerekçesiyle İttihatçıların tutuklanmasını ve cezalandırılmalarını emretmiştir. Bu sırada İngilizler, 9 Mart 1919 da Samsun'u, 30 Mart'ta ise Merzifon'u işgal etmişlerdi ve buna gerekçe olarak Türklerin, Hıristiyan halka saldırılarını öne sürmüşler ve İstanbul Hükümeti'nden güvenliği sağlamalarını istemişlerdi. Mustafa Kemal'in yapılan bu işgallerin haksız olduğunu dile getirmesi üzerine Padişah Vahdettin ve Damat Ferit Paşa tarafından İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendi.

Mustafa Kemal, 30 Nisan 1919 da 9. Ordu Müfettişi olarak görevlendirilmiş ve geniş yetkilerle donatılarak İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmiştir. Verilen görev ise Samsun, Merzifon, Demir köprü dolaylarındaki çıkan taşkınlıkları önlemek, halkın elindeki silahları toplamak ve asayişi sağlamak idi. Mustafa Kemal ise, Anadolu'ya

geçmek için aradığı fırsatı bulmuştu ve böylece 16 Mayıs 1919 da köhne bir vapur olan “Bandırma Vapuru” ile bir halkın kurtuluş destanını yazmak için İstanbul’dan Anadolu’ya geçmiştir. (Akandere, 1999: 422-423)

1.2. Mustafa Kemal’in Samsun’a Çıkışı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti’nin, 17. Yüzyılın sonlarından itibaren parçalanarak paylaşılması planları, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanan Sevr Antlaşmasına kadar devam etmiştir. Mondros Mütarekesini imzalanmasının ardından Osmanlı Devletinin toprakları karış karış işgal edilmiştir. 15 Mayıs 1919 da İzmir’in işgal edilmesiyle de halkın işgallere artık dayanacak gücünün kalmadığı günlerde Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak basmış ve müfettişlik görevlerini yerine getirmek için hükümete bir rapor yazmıştır. (Özüçetin, 2004: 66-67) Atatürk, bu raporda Samsun bölgesindeki asayişsizliğin sebebinin Türkler olmadığını ve sorunun Rumlardan kaynaklandığını, Türklerin yabancı mandası olmaya tahammül edemediği Yunanlıların, İzmir’i işgalinin haksız olduğu ve halkın elindeki silahları toplamanın yanlış olduğunu beyan etmiştir. (Belen, 2014: 78) Atatürk, fikrini ve Samsun’a geçişini arkadaşlarına da şu sözlerle açıklamıştı;

“Efendiler, ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti’nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk’ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka bir şey değildi; Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet bunların hepsi anlamını yitirmiş bir takım sözlerdi... Sağlam ve gerçek karar ... Millî egemenliğe dayanan tam bağımsız, yeni bir Türk devleti kurmak...Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir millet, uygar toplumlar karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez...Aşağılık durumuna düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir emir veren getirmeleri hiç düşünülemez.... Türk’ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri, çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet tutsak yaşamaktansa yok olsun daha iyidir”. (Özüçetin, 2004: 70)

Mustafa Kemal, görevi gereği direnişi dağıtması gerekirken direnişe destek olmuş ve halkı milli birlik çerçevesinde örgütlemeye başlamış ve Samsun’dan sonra Havza’ya geçen Mustafa Kemal oradan da Amasya’ya geçmiştir.

1.2.1. Havza Genelgesi 28 Mayıs 1919

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'un İngiliz işgalinde oluşundan dolayı, güvenlik sorunları nedeniyle 25 Mayıs 1919 'da Havza'ya geçmiş ve burada çalışmalarına başlamıştır. Askeri ve sivil makamlara ulaştırılmak üzere bir genelge hazırlamıştır. Bu genelgede Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve Rauf Paşa'nın da imzası bulunmaktaydı. Bu genelge, Konya Ordu Müfettişi Cemal Paşa ve 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in de onayını almıştır. Bu bildiriyle Mustafa Kemal; Azınlıklara karşı taşkınlıkların yapılmamasını, İtilaf devletlerinin temsilcilerine ve İstanbul Hükümetine işgalleri protesto eden telgrafların çekilmesini, İzmir, Aydın, Manisa gibi şehirlerin işgallerine karşı sessiz kalınmaması, protesto ve mitinglerin yapılması ve bu tepkilerin köylere kasabalara kadar yayılması gerektiğini, gösteriler esnasında Hristiyan halka ve azınlıklara yönelik eylemlerden kaçınılması gerektiğini bildirmiştir. (Nutuk, 1970: 13)

Bu bildiri, gizliden gizliye el altından vilayetlere ve halka ulaştırılmış ve 29 Mayıs 1919 da Havza'da, İstanbul Üsküdar'da ve Sultan Ahme' de coşkulu mitingler düzenlenmiştir. Bu bildiriyle ve İstanbul Hükümetine çekilen telgraflar neticesinde, İngilizlerin padişaha ve Damat Ferit Paşa'ya yaptıkları baskılarla, Mustafa Kemal İstanbul'a geri çağırılmıştır. Fakat Mustafa Kemal dönmeyeceğini bildirdiği gibi 1 Haziran 1919'da sadaret makamına çektiği telgrafta Anadolu'da oluşmaya başlayan ulusal gücün durdurulamayacağını bildirmiştir.”

Havza Genelgesi, Mustafa Kemal'in ilk çağrısı olma özelliğini taşımakla birlikte, İtilaf kuvvetlerinin yaptığı haksız işgallere karşı halkın sessiz kalmayacağını, milletin tepkisini ortaya koyacağını, ulusal bilinçlenmenin ilk tohumu olma özelliğini taşımaktadır. (Belen, 2014: 94)

1.2.2. Amasya Genelgesi 22 Haziran 1919

15 Mart 1919'da İngiliz subayı Solter kumandasındaki askeri grup, Merzifon'u işgal etmişti. İşgalciler, Merzifon'daki Amerikan Kolejini karargah olarak kullanmaya başlamışlardı. 1919 Mayıs ortalarında, Komutan Solter'in de içlerinde olduğu İngiliz askeri Amasya'ya geldi. İşgalci askerler, Amasya'da taşkınlıklara başlayıp hükümet

konağı'nı kontrol altına almışlardır. Bu olaylardan sonra, saat kulesinin kapısını kırıp, kulede İngiliz bayrağı dalgalandırmışlardır. (Susoy, 2008: 76) Bu durumu haber alan Amasyalılar, saat kulesi etrafında toplanarak İngilizleri protesto etmişler ve kuleye girip İngiliz bayrağını indirerek Türk bayrağını dalgalandırmışlardır. Bu olaylar neticesinde Solter askerlerini alarak Amasya'yı terk eder. Bu olaylardan yaklaşık bir ay sonra, 12 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya gelir ve halk onu coşkuyla karşılar. (Aydoğan, 2000: 57)

Mustafa Kemal, gittiği veya telgraf çektiği her yerde milli cemiyetlerin kurulmasını istiyordu. Havza'da bildiriği yayınlayıp, halkı uyanışa sevk edip milli direnmenin temellerini atan ve çalışmalarını tamamlayan Mustafa Kemal, buradan Amasya'ya geçmiştir. Amasya'da yakın silah arkadaşları Rauf Bey, Refet Bey ve Ali Fuat Paşa'nın girişimiyle kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde, Amasya Genelgesi metni hazırlanmıştır. Bu genelge, Mustafa Kemal'in bağımsızlık mücadelesi yolunda atılan ilk önemli adımı olmuş ve bununla birlikte milli mücadele planlı, programlı somut bir hal almıştır. Genelge hazırlıkları sürerken telaşa kapılan İstanbul hükümeti, çalışmaları engellemek için yoğun bir çaba harcamış ve Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönesini emretmiştir. Bu emre Mustafa Kemal'in uymaması üzerine, İstanbul hükümeti askeri ve sivil makamlara çektiği telgraflarla, Paşa'nın görevinden azledildiğini ve ona uyulmaması gerektiğini bildirmiştir. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa aynı gün İstanbul Hükümetine istifa ettiğine dair telgraf çekmiştir. (Gökbilgin, 1960: 86)

21 Haziran gecesi hazırlanan Amasya Genelgesinin içerdiği esaslar; Vatann ve Milletin İstiklali tehlikededir. Hükümet üzerine aldığı görevi yerine getirememekte ve milletimizi yok saymaktadır. Milletin İstiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin içinde bulunduğu durumu yüksek sesle dünyaya duyurmak için her türlü tesirden uzak milli bir heyet oluşturulmalıdır. Emniyetli bir yer olan Sivas'ta acil bir kongre toplanmalı tüm vilayetlerin her sancağından en az üç delege bu kongreye katılmalıdır. Sivas'ta toplanacak kongrede alınan kararlar, milli sır olarak kalmalıdır. (Özcan, 2013: 71-72)

22 Haziran 1919 da Amasya Genelgesi yayınlanmış ve bu genelge ile İngilizler Damat Ferit Hükümeti üzerinde baskılarını yoğunlaştırmışlardır. Amasya genelgesi

kararları bakımında oldukça önemli olmasına karşın İngilizleri, Damat Ferit Hükümetini ve Padişahı oldukça telaşlandırmıştır. Bu genelgeni Milli Mücadele açısından önemi ise şöyle ifade edilmiştir.

- Türk milletine yapılan bağımsız bir çağrıdır.
- İlk kez milli egemenliğe dayalı bir yönetimden bahsedilmiş.
- Kurtuluş savaşının gerekçesi, programı ve yöntemi açıklanmış.
- Üstü kapalı bir şekilde yeni bir parlamentonun sinyalleri verilmiştir.
- Milleti yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. (Nutuk, 1970: 12)

Kurtarıcı olarak görülen padişah ve hilafetin manda tesiri altında olduğu, Türk milletinin manda himayesine girmeyeceği ve beraberlik çatısı altında birleştirilmesi ifade edilmiştir. (Ercan, 1981: 45-46) Mustafa Kemal Paşa bildirinin yaratmış olduğu etkiyle, 8 Temmuz'da görevinden istifa etmiştir. 9 Temmuz'da yayınladığı bildiriye, bundan sonra sivil ve bağımsız olarak hür iradesiyle milli gaye için, milletle birlikte canla başla çalışacağını bildirmiştir. (Özcan, 2013: 76)

1.2.3. Erzurum Kongresi 23 Temmuz- 7Ağustos 1919

Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi'nde 10 Temmuz'da doğu illeri için bir kongre toplanacağını belirtmişti. Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti, Doğu Anadolu'nun birçok yerinde şube açmıştı. Erzurum Müdafaa-i Hukuk cemiyeti, 30 Mayıs 1919 da toplanarak, millet için önemli olan bu davanın gerçekleşmesi için yedi vilayetin toplanmasını ve bir kongrenin gerçekleştirilmesini karara bağlamışlardır. Bu kararı Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bildirilmiştir. Onlarda memnuniyetle bu teklife katılmışlardır.

Bu gelişmeden sonra, Erzurum Umumi Kongresi hazırlıkları başlamıştır. Mustafa Kemal, Yusuf İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta, kongreye katılacak delegelerin Ankara yolu ile gelenlerin Ali Fuat Paşa'ya, Samsun yolu ile gelenlerin Mutasarrıf Hamit Bey'e ve Miralay Refet Bey'e müracaat etmelerini istemiştir. 10 Temmuz'da yapılması planlanan kongre, güvenlik tedbiri gerekçesiyle 23 Temmuz'a ertelenmişti. Trabzon, Van, Bitlis, Erzurum, Sivas vilayetlerinden 54 üyenin katılımıyla kongre gerçekleştirilmiş. (Bostancı, 2015: 187-188) Mardin, Elazığ, Diyarbakır'dan vali engeline takılan delegeler kongreye katılamamıştır. Bu kongre, 2 haftalık bir çalışma yürütmüş ve Mustafa Kemal milletin kurtuluşu için, milli

mücadeleden başka şansın olmadığını ve dünyanın o günkü siyasi ve askeri durumundan söz ederek, direniş için “Milli Cemiyetlerin” birleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Başlıca kongre kararları şöyledir. (Ergil, 1981: 136);

- Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür parçalanamaz.
- Vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığının korunmasında İstanbul hükümeti yetersiz kaldığı takdirde bu amaçları gerçekleştirmek için geçici bir
- hükümet kurulacak ve bu hükümetin üyeleri delegeler tarafından seçilecektir. Eğer kongre toplantı halinde değilse hükümet kurma işini temsil heyeti yerine getirecektir.
- Saltanat ve hilafeti baskıdan kurtarmak için ulusal iradeyi egemen kılmak esastır. Manda ve himaye kabul edilemez.
- Yabancı unsurlara siyasi dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
- Milli Meclisin derhal toplanması ve hükümet işlerinin yürütülmesine çalışılacaktır.

Doğu illerindeki cemiyetler Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bünyesinde birleştirilecektir. (Sarıhan, 1993: 15)

1.2.4. Erzurum Kongresi Kararlarının Önemi ve Sonuçları

Erzurum kongresi, toplanış amacı bakımından bölgesel olsa da aldığı kararlar bakımından ulusal bir kongredir. Manda ve himaye, ilk kez resmi olarak bu kongrede reddedilmiş ve kayıtsız şartsız milli egemenliğin gerçekleşeceği beyan edilmiştir. Doğu’da dağınık halde bulunan cemiyetler, tek bir çatı altında birleştirilmiştir. İlk kez azınlıklardan bahsedilerek onlara imtiyazlar verilmeyeceğinden söz edilmiştir. Milli irade ve milli kuvvetlerden bahsedilmekle beraber, padişah ve halifenin kurtarılacağı söylenerek olası tepkilerin önü kesilmiştir. İlk defa Milli sınırlardan bahsedilerek İstanbul Hükümeti’ne alternatif yeni bir hükümet kurma fikri gündeme gelmiştir. (Çil, 2005: 47)

Mustafa Kemal, askerlik mesleğinden ve resmi görevinden ayrılışının ardından kongre başkanlığı gibi sivil bir görevi üstlenerek, hukuki ve siyasi zemine nasıl bir önem atfettiğini göstermiştir. Böyle bir görevi ve unvanı üstlenen Mustafa Kemal böylece, faaliyetlerini meşru bir zemine dayandırmış ve yapılacak mücadelenin hukuki

zemininin, siyasi şartlarının olgunlaştırılmasını mümkün hale getirilmiştir. (Bkz. Kansu, 1966)

1.2.5. Balıkesir Kongresi 23 Haziran- 12 Temmuz 1919

Balıkesir Kongresi, Hacım Muhittin Bey Başkanlığında ilk kez 23 Haziran 1919 da toplanmıştır. Anadolu'nun işgalini protesto etmek amacıyla düzenlenmiş, dağınık halde bulunan yerel milis güçleri bir araya toplamayı hedeflemiştir. Bu kongrenin önemi ise, yerel bir amaçla toplanmış olmasına rağmen Erzurum Kongresi ve Amasya tamimini amaçlarını olduğu gibi kabul etmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

26-30 Temmuz arasında gerçekleşen ikinci toplantıda ise, Yunanlıların İzmir'i işgalini protesto etmiş ve silahlı direnişi örgütlemiştir. Sivas kongresinde Mustafa Kemal başkanlığında kurulan temsil heyetiyle temasa geçmiş, 10 Mart 1920 de Anadolu Müdafaa-i Hukuk cemiyeti çatısı altında Balıkesir 'de Milli Direniş çatısına katılmıştır. (Turan, 1991: 276-277)

1.2.6. Alaşehir Kongreleri 16-25 Ağustos 1919

İzmir'in işgalinden sonra yapılan ilk yerel kongre, Balıkesir'de gerçekleşmişti. Bunu, 16-25 Ağustos 1919 yılında Alaşehir kongresi takip etmiştir. Alaşehir kongresi Batı Anadolu kongrelerinin beşincisidir. Hacım Mustafa Bey'in önerisiyle kongreye, Batı Anadolu'nun 22 şehir ve kasabadan gelen 45 delegenin katılımıyla gerçekleşmiştir.

Kongre, ilk olarak Hüseyin zade Mustafa Bey "in evinde toplanmış, daha sonra genel bir alanda yapılmasına karar verilerek, Fevziye Mektebi'nde çalışmalarını devam ettirmiştir. Gerçekleşen bu kongre ile Kuvayı Milliye'nin daha iyi teşkilatlanmasını sağlayarak, eksikliklerinin giderilmesi konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca Batı Anadolu'daki bu kongre, diğer kongrelere nazaran çok sayıda Kuvayı Milliye merkezini de bir araya getirmiştir. Toplanış bakımından yerel olsa da, daha sonra kongre bölgesel bir mahiyet almıştır. Alaşehir kongresini yaygınlaştırmak için "Harekat-ı Milliye Talimatnamesi" hazırlanmıştır. Bu talimatnameyle yapılmak

istenen, cephe ve cephe gerisindeki görev dağılımları ve idari yükümlülükleri düzenlemek olmuştur. (İpek, 2013: 238-239)

1.2.7. Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919

Erzurum kongresi toplanacağı sırada, işgal güçlerinden ve İstanbul hükümetinden gelen engelleme çalışmaları sonucunda, bazı iller Erzurum'a delege gönderememişlerdi. Amasya Genelgesi'nin yayınlandığı günlerde, Sivas Kongresi ile ilgili bir duyuru yapılmış ve tüm delegelerin katılımını sağlanabileceği bir kongrenin toplanması hedeflenmiştir.

Kongre hazırlıkları sürerken güvenlik tedbirleri alınmış, fakat bir yandan İngiliz İşgalcileri, diğer yandan İstanbul hükümeti kongreye engel olmak istemişlerdir. İşgal güçleri, Sivas Valisi Reşit Paşa'ya kongrenin engellenmesi için göz dağı veriyor ve engellenmezse Sivas'ı bu karışıklıklardan dolayı işgal edeceklerini bildiriyorlardı. Bir nebze olsa hedeflerine ulaşmışlardır (Hatipoğlu, 2001:69). Zira, Erzurum kongresine 56 delege katılırken, Sivas kongresine 38 delege katılmıştır. Aynı hususta bir nota da Mustafa Kemal'e gönderilmiştir. Mustafa Kemal'de bu notaya karşılık olarak bir telgraf çekerek vaziyeti izah etmiştir.

“Sivas ve civarında bulunan Ermenileri ve yeni gelen mültecileri tehdit edecek hiçbir hadise olmamıştır. Sivas ve çevresinde endişelenecek hiçbir durum yoktur. Herkes işiyle meşguldür. İtilaf Devletleri milletimin hukuk ve istiklaline riayetkar kaldıkça ve millet, devletin tamamı mahiyetinden emin buldukça anasırı gayri müslimenin duçar-i haşyet olmasının hiçbir sebebi yoktur... ”. (BOA, BEO. SYS, 34-64/V-20)

Sivas'ta kongre düzenleneceği ülkenin dört bir yanına duyurulmuş ve kongre hazırlıkları başlamıştır. 4 Eylül 1919 'da öğleden sonra Mustafa Kemal'in yaptığı açılış konuşmasıyla kongre başladı ve 11 Eylül'e kadar sürdü. Bu kongrede önemli kararlar alınmıştır. Kongre Kararları;

- Erzurum kongresinde alınmış olan kararlar, burada yeniden görüşülerek ulusal kararlar olarak aynen kabul edildi.
- Yurdun değişik yerlerinde dağınık halde olan tüm savunma cemiyetleri Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirildi. Buradaki amaç ise Milli Mücadeleyi tek elden yönetme arzusu olmuştur.

- Tam bağımsızlıkta karar kılınmış, kesin bir dille manda ve himaye bir daha tartışılmaya dahi mahal verilmeksizin reddedilmiş.

Mustafa Kemal, bir lider olarak kabul edilmiştir. İlk kez Erzurum ‘da meydana getirilen ve yalnızca doğu illerinde yetkili olan temsil heyeti sayısı, 9’dan 16 ya yükseltilerek tüm yurdu kapsar hale getirilmiştir. (Yel, 2018: 18-19)

1.2.8. Amasya Görüşmeleri

Mustafa Kemal, Sivas kongresine zorluk çıkaran Damat Ferit hükümetiyle uğraşacağıнын sinyallerini vermişti. İstanbul hükümetiyle her türlü haberleşme irtibat kesilmiş ve Damat Ferit ve hükümetine karşı tavır alınmıştır. Bunun üzerine Damat Ferit kabinesi düşmüş, yerine Ali Rıza Paşa kabinesi kurulmuştur. Bu kabine değişikliği Temsil Heyeti’nin İstanbul Hükümet’ine karşı kazandığı ilk siyasi başarı olmuştur.

İstanbul’da başa gelen yeni hükümet, Anadolu hareketinin gücünün farkında olup, onlarla daha uyumlu ve ılımlı çalışmalar yürütmek zorunda kalmıştır. Ali Rıza Paşa kabinesi, Bahriye Nazırı Salih Paşa’yı, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla görüşmesi için görevlendirmiş, 20-22 Ekim tarihleri arasında Amasya görüşmelerini gerçekleştirmişlerdir. (Bkz. BOA, BEO. SYS, 34-64/3-30) Üç gün süren görüşmelerde toplam beş protokol imzalanmış. Varılan kararlar neticesinde; seçimlerin tekrarlanacağı, Osmanlı Mebusan Meclisi’nin tekrar açılacağı karara bağlanmıştır. Bu protokolün imzalanmasıyla İstanbul hükümeti, Temsil Heyeti’ni resmen tanımış oldu.

Amasya Görüşmelerinde alınan bazı önemli kararlar; İtilaf Devletleriyle aralarında yapılacak her türlü anlaşmada ülke sınırlarımız kesin ve net belirtilmeli ulusumuzun varlığı yabancı devletlerin boyunduruğuna bırakılmamalıdır. Gayri Müslimlere ve azınlık tebaalara imtiyazlar verilmemeli. Yeni meclis için yapılacak seçimler serbestlik içinde ve güvenli bir yerde yapılmalı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve İstanbul Hükümeti tarafında da kabul edilmeli. Seçimler İstanbul’da yapılmak istenmiş fakat. Ülkenin İşgal altında olması ve güvenlik sorunu nedeniyle Ankara’da yapılması kararlaştırılmıştır. Sivas Kongresi Kararları Mebusan

Meclisinden Geçtikten sonra hükümet tarafından da benimsenmelidir. (Goloğlu, 2008: 78)

1.2.9. Kongreleri (5 Ağustos 1920) Pozantı

Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından Güney cephesinde de oluşturulan milis kuvvetler düzenli orduya dönüştürülerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlanmıştır. Oluşturulan düzenli ordu vasıtasıyla Çukurova'da ki Fransız işgalcilere darbe vurulmuştur. Pozantı yöresi bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla stratejik bir öneme sahiptir. Burayı elinde bulduran, güç Çukurova'da ve dolayısıyla Suriye'de söz sahibi olurdu. Bu önemin farkında olan Mustafa Kemal Pozantı yöresine önem vermiştir.

“Cenuptaki Adana Cephesi'nde bulunan arkadaşların karargahları Pozantı'dır. Bizde oraya gittik yalnız orada bulunan muhtelif Müdafaa-i Hukuk heyetleri, ki onları Pozantı'ya davet ettik. Orada vezâif-i milliyesi ile işğal eden zevatı davet ettik. Heyet-i umumiyesiyle vaziyet-i askeriye ve vaziyet-i mülkiye hakkında midavele-i efkar ettiler...”

Bizzat Pozantı'ya gelerek bölgenin düşmandan kurtulması için talimat vermiştir. Mustafa Kemal'in Pozantı'ya gelişi halkta büyük bir sevinç ve coşku yaratmış, yöre Kuvay-ı Milliye ruhunun yaşandığı bir yer olmuştur. (Hatipoğlu, 1989: 59)

Mustafa Kemal'in 5 Ağustos 1920'de Pozantı'ya gelmesiyle cephelerdeki müfreze kumandanları kongreye davet edilmiştir. Mersin ve Tarsus'ta da kongrenin yapılacağını duyanlar canları pahasına Pozantı'ya gelmiştir. Mustafa Kemal ile kongreye katılanlar arasında Fevzi Çakmak, Bekir Sami Bey ve Yahya Hayati Bey'de bulunmaktaydı. Kongreye bölgeden katılanlar ise, Hulusi Akdağ, Dr. Eşref Bey, Zamir Bey, Zekai Bey, Abdullah Bey, Mehmet Hamdi Bey, İsmail Safa Bey, Dr. Fikret, Selahattin Bey, Muhtar Fikri Bey, Rasim Bey ve İhsan Bey gibi yörenin milletvekilleri katılmıştır. (Hatipoğlu, 1989: 63-64) Pozantı Kongresi iki oturum şeklinde gerçekleşmiştir. İlk oturuma başlamadan Mustafa Kemal kongreye gelen eşrafi ve müfreze kumandanlarıyla tanışmıştır. (Hatipoğlu, 2001:98-99)

Birinci Oturum: Bu oturumda bölgenin düşman işgalinden kurtarılması üzerinde durularak müzakere yapılmıştır. Gerekli silah ve mühimmat Mustafa

Kemal'den istenmiş, paşada malzemeleri temin edeceğini bildirmiştir. Kongreden sonra Malatya'dan 500 adet silah getirmek üzere Hulusi (Akdağ) görevlendirilmiştir.

İkinci Oturum: bu oturumda ise Pozantı'nın vilayet olması talebiydi. Mustafa Kemal bu isteği makul görmüş, işgal altındaki Adana'da vilayet teşkilatı kurarak milli bir hareket merkezi ve vilayet teşkilatı kurulması önerisinde bulunmuştur. Böylece bütün kaza ve nahiyeler tek elden yönetilebilecektir. Mustafa Kemal'in isteği üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Karaisali Kaymakamı ve diğer üyelerden 12 kişilik bir heyet oluşturulmuş ve Paşa hiçbir değişiklik yapmadan bu listeyi kabul etmiştir. Pozantının il merkezi olmasıyla Karaisali'de bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi Heyeti Pozantı'ya taşınmıştır. (Hatipoğlu, 2001: 100-101) Pozantı Kongresinden sonra Mustafa Kemal Paşa, Çukurova'da yaşayan İslam ahalisine yazdığı Beyannameyi Kendisi okumuştur.

Adana Vilayeti Umum İslam Ahalisine

Büyük Millet Meclisi namına cepheleri ziyaret ederek, Meclisin muhabbetkâr teşekküllerini muhterem mücahitlerimize iblağa memur olan heyetimizin, mücahit orduların öncüsü, bütün İslâm âleminin nur-ı dide-i muhabbeti olan Adana vilayeti halkı ile temasa gelmiş olmaktan duyduğu haz pek büyüktür. Adana'nın muhterem müslümanları siz mütarekenin Fransızlar tarafından hak ve insaniyete, ıcasat-ı adalete külliyyen mugayir olarak yırtılması üzerine nazarlarınız, bir taraftan İstanbul Hükümetinin saha-i faaliyetine, diğer taraftan garbin zuhuru muhtemel olan insaniyet ve adalet duygularına teveccüh ederek, bir müddet sakin kalmıştınız. Bu halden cür'et alan düşman bu sükûn ve tevekkülün altında saklanmış olan hamaset ve cömert fedakârlığı anlamayarak cür'etinin hududunu genişletmiş ve kıymetli memleketimizi işgal eylemiş idi. Peygamberin esaret tanımayan dindar ümmetinin cihat ordularına öncü olmak şerefiyle mübahî bulunan siz aziz Adanalı dindaşlarımız kalblerinizde sönmez bir azim ve iman bulunduğu halde nazarlarınızı eski hedeflerden çevirerek bir taraftan da na-mütenahi mefahir ve cengâverlikle mâli olan tarih-i millimizin işaret ve irşadına tabi oldunuz. O andan itibaren Adana İslâmları bütün Anadolu için vatanperverlik timsali oldu. Düşmanların tecavüzlerine karşı maddî ve manevî yıkılmaz bir sedd-i âhenin olmak şerefini hakkiyle ihraz eyledi. Düşmanların maksad-ı imhakârenesi ve salibin mevce-i husumetinde mübarek hilalin vaziyet-i hakikiyesi artık bilcümle ehl-i vatanca tamamiyle idrak edilmiştir. Şeref ve istiklal davasında istifade edeceğimiz muvaffakiyet vasıtalarının menbaı yalnız Anadolu değildir. Avrupa'nın bin türlü zulüm ve gadrine uğramak suretiyle hissiyat-ı esaretten gûna-gûnunun çekmiş olan Mısır, Hindistan, Rusya ve Afrika'daki Müslüman kardeşlerimiz nazarlarını Cenab-ı Hakkin atabe-i rahmetine ve İslâmiyet nurunu söndürmek üzere her türlü şenaati irtikap ile Peygamberimizin kabirlerine kadar dest-i taarruzlarını uzatmağa cür'et eden düşmanlara tevcih etmiş ve bize bütün mevcudiyetleri ile maddî, manevî müzaharete karar vermiş bulunuyorlar. Fazla olarak Rusya'da insanî ve ulvî gayeler etrafına toplanmış olan ve millet hukukuna riayet etmeği kabul eden ve günden güne tevessü' ederek zulüm ve tagallup âlemini yıkmakta olan muazzam kuvvetler de bize azami muavenette bulunmağı vaat etmişlerdir. Hakiki kuvveti Allah'ın yardımından alan ve muhafaza-i şeref ve istiklal uğrunda azami fedakarlık duygularını şân ve şerefle dolu ecdadımızdan tevarüs eden milletimizin yakın bir zamanda her türlü dinî, millî tarihine şanlı ve ebedî sahifeler ilave edeceğine şüphe yoktur. Saha-i mefharete Adana ve havalisi muhterem müslümanlarının parlak mevkii işgal edeceği hakkındaki itimad-ı

umumiyyeye ve kat'iyeye tercüman olmakla his ettiğimiz mahzuziyet büyüktür. Tevkifat-ı Samediyeye'nin tecelliyat-ı âliyesine mazhariyeti taarruzu niyaz ve cümledenize gerek Büyük Millet Meclisi, gerek bütün İslâm âlemi namını arz-ı teşekkürat ederiz muhterem Gaziler!
Bozantı 5 Ağustos 1336 (1920)
Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" (Hatipoğlu, 1989: 71-72)

Böylece kongre heyetinin talebi ve Mustafa Kemal Paşanın onayıyla yeni bir il (Adana) kurulmuş, ilin merkezi ise Pozantı olmuştur. Pozantı'nın Merkez olmasıyla Güney Cephesindeki Kuvay-ı Milliye'nin Merkezide burası olmuştur. (Hatipoğlu, 2001: 33-34)

1.3. Temsil Heyetinin Ankara'ya Gelişi

Sivas'taki çalışmalarını bitiren Temsil Heyeti, Ankara'ya doğru yola koyulmuştur. 18 Aralık 1919 da Mustafa Kemal ve arkadaşları, Sivas'tan ayrılarak 27 Aralık'ta coşkun bir kalabalığın karşılaması arasında Ankara'ya varmışlardır. Bu tarihten itibaren Milli Mücadele'nin ana karargahı, Ankara olmuştur. Ankara'nın seçilme sebepleri ise başlıca şöyle sıralanabilir;

Ankara'nın ülkenin batısına ve İstanbul'a yakın olması bir ayrıcalık teşkil etmesinin yanı sıra Meclisi Mebusan'ın çalışmalarını rahatlıkla takip edebilecekleri bir coğrafyaya sahiptir. Ulaşım ve haberleşmenin buradan geçmesi, Anadolu'nun ortasında merkezi bir konumda bulunması, İç kesimde olması ve etrafının dağlarla çevrili olmasından dolayı güvenlik açısından daha korunaklı olacağı düşünülmüş, ayrıca Milli Mücadele'ye destek veren Ali Fuat Paşanın ve 20. Kolordunun Ankara'da olması, buranın merkez seçilmesinde önemli rol almıştır. (Özgül, 1994: 154-155)

1.3.1. Son Osmanlı Mebusan Meclisinin Açılması

Osmanlı devletinin son meclisi, 72 mebusun katılımıyla 12 Ocak 1920 de açılmıştır. Seçimlere müdahale edilmemiş ve genel olarak çoğunluğu Müdafaa-i Hukuk taraftarları kazanmış. Mustafa Kemal seçilen mebusların bazılarıyla Ankara'da bir toplantı teşkil etmiş ve arkadaşlarından ısrarla şu konulara destek vermelerini ve mümkün mertebede mecliste kabul ettirmelerini istemiştir;

Meclisin çalışmaları İstanbul dışında Anadolu'nun güvenli bir yerinde gerçekleştirilmelidir.

- İşgal altında bulunan bir şehirde Milli İradeden söz edilemez.

- Mecliste kuvvetli bir Müdafaa-i Hukuk grubu kurulmalıdır.
- Mutafa Kemal meclis başkanı seçilmelidir.

Fakat Meclisi Mebusan'da gerçekleşen toplantılar sonucunda İstanbul'da padişah ve hükümetin olumsuz görüş beyan etmesinden etkilenen bazı mebuslar fikirlerini değiştirerek Mustafa Kemal'e olan desteklerini geri çekmişlerdir. Toplantılar sonucunda Felah-ı Vatan adlı bir grup kurulması kararına varılmış ve Misak-ı Milli kararları kabul edilerek 28 Ocak 1920 tarihinde ilan edilmiştir. (Uyanık, 2017: 495-496)

1.3.2. Misak-ı Milli'nin Kabulü (28 Ocak 1920)

22 Ocak 1920 tarihinde Fellah-ı Vatan Grubu tarafından gerçekleştirilen toplantı neticesinde, üzerinde incelemeler yapılarak uzun süren görüşmeler neticesinde "Misak-ı Milli" kabul edilmiş, 17 Şubat 1920 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştur. Misak-ı Millide alınan kararlar;

- Mondros Mütarekesi imzalandığı sıradaki sınırlarımız gerçek sınırlarımız olup, Arapların çoğunlukta yaşadığı bölgeler ise halk oylamasına tabi tutularak vatana katılabilecekler.
- Kars, Batum, Ardahan'da gerekirse tekrardan halk oylamasına başvurulacak.
- Batı Trakya'nın hukuki durumunun tespiti yine halk oylamasına bağlı olarak burada yaşayan halkın özgür iradesine başvurulabilecek.
- İslam'ın yüce halifesinin merkezi ve saltanat şehri İstanbul ve etrafındaki denizlerde güvenlik sağlanmalı.
- Azınlıkların hakları komşu ülkelerdeki Müslümanların haklardan yaralanmasını teyit ederek sağlanmalı.
- Yabancı devletlere verilen her türlü siyasi, ticari kapitülasyonlar verilmeyecek ve ortaya çıkacak her türlü devlet borçlarda bu mahiyette değerlendirilecektir.
- Milli ve ekonomik gelişmeyi sağlamak için tam bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olmak gerekmektedir.

Yukarıda sıralandığı üzere çok önemli gelişmeler yaşanmış ve ülke sınırları çizilmiştir. Milli Mücadele'nin stratejisi çizilmiş dış politikası belirlenmiştir. Alınan bu kararlar işgal güçlerini telaşlandırmış ve harekete geçirmiştir. (Kansu, 1997: 122)

1.3.3. İstanbul'un İşgali ve Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılması

İtilaf devletlerine ait İstanbul'da bulunan işgal komiserliği, yaşanan tüm gelişmeleri dikkatle izliyor ve gelişmelerden endişe duyuyordu. Damat Ferit Paşa'nın kurduğu hükümetin devrilerek, yerine milli güçlerle iş birliği içinde olan Ali Rıza Paşa'nın başa geçmesinin akabinde milli güçlerin kuvvetlenmesine zemin hazırladığından bu duruma daha fazla seyirci kalmayan İtilaf kuvvetleri, 16 Mart 1920 de İstanbul'u işgal etmiş ve bütün resmi kurumlara el koyarak, asıl hedefleri olan Mebusan Meclisini kuşatıp bir bildiri yayınlamışlardır. (Lewis, 2004: 251)

- İstanbul'un işgalinin geçici olduğu vurgulanmaktaydı. Bildiride ayrıca İtilaf kuvvetlerinin İstanbul hükümetinin gücünü kırmak istemediğine aksine saltanat makamının nüfuzunu yeniden tesis etme gayretinde olduğunu dile getirmektedir.
- Müslüman ya da gayri Müslüm halkın işlerine devam etmelerine, Osmanlı hükümetinden gelen emirlere uymalarına ve amaçlarının Türkleri İstanbul'dan çıkarmak olmadığına fakat bir karışıklık veya katliam söz konusu olursa bu durumun tekrardan değerlendirileceğine, isyana karışanlar olursa yakalandıkları yerde tutuklanacak ve yaşananlardan sorumlu tutulacakları bildirilmiştir. (Özkaya, 1988: 127)

Yaşanan tüm bu gelişmeleri Manastırlı Hamdi Efendi, Ankara'ya telgrafla bildirmiştir. İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş, İşgal kuvvetleri direnenleri Divan-ı Harp'te yargılayarak idam veya başka türlü cezalar verme tehdidiyle sindirmeye çalışılmıştır. Bu kaos ortamında çalışılmayacağını bildiren meclis 18 Mart 1920 de kendini feshettiğini açıklamış. Padişah Vahdettin ise, 11 Nisan 1920 de meclisi dağıttığını beyan etmiştir. İngilizlerin baskılarına dayanamayan Salih Paşa, görevinden istifa etmiş, yerine tekrardan Damat Ferit Paşa geçmiştir.

İstanbul'un işgali sonucunda çok sayıda insan Anadolu'ya geçerek milli mücadeleye destek vermiş. Padişah ve halife İtilaf güçlerinin denetimi altına girmiş. Mustafa Kemal, mücadeleyi padişah adına yürüttüğünü iddia ederek daha fazla güç kazanma imkanı bulmuştu. (Turan, 2012: 7-8)

İstanbul'un işgal edilmesi üzerine padişahın baskı altına alınması, Mebusan Meclisi'nin dağıtılması, aydınların ve milletvekillerinin tutuklanmasıyla Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini göstermekteydi. Yapılan bu işgal, Mustafa Kemal'in haklılığını ispatlar nitelikteydi. Bununla birlikte o zamana kadar İstanbul'da kalan ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına seyirci kalmak istemeyenlerin elinde Ankara ve Mustafa Kemal'den başka tutunacak bir dal da kalmamıştı.

Milli egemenliğe dayanan bir devlet kurmayı hedefleyen Mustafa Kemal'e bir fırsat doğmuş ve kurmak istediği devletin temel organlarını oluşturmak adına, yeni meclisi toplama gereği duymuştur. Mustafa Kemal ve Heyeti Temsiliye Anadolu'da kurulacak yeni devletin temeline bu genelgeyle büyük bir atılım yaparak vatanın bütünlüğünü ve özgürlüğünü halka dayanarak sağlamak istiyordu. (Güneş,2009: 60). Vakit kaybetmeden harekete geçen Mustafa Kemal, 17 Mart 1920 de orduda görevli bulunan komutanların desteğini almak gayesiyle gönderdiği bildiriye, yeni meclisin Ankara'da olmasının daha stratejik bir karar olacağını vurgulayarak, seçimlerin tekrar yenilenmesi gerektiğini dile getirmişlerdi. Bu meclisin İstanbul'dan kaçıp gelen milletvekilleriyle, yeni seçilen milletvekillerinden oluşmasında yarar görüyordu.

Osmanlı hükümeti siyasi varlığını koruyamayarak, İtilaf güçlerinin güdümünde varlık göstermeye başlamıştır. Bu sebeple, Anadolu'da milli bir hükümetin kurulması zarurieti meydana gelmiş ve yeni bir meclisin kurulması için bütün şartlar olgunlaşmıştır. Seçilen mebusların bir kısmının Ankara'ya ulaşmasıyla birlikte, 23 Nisan 1920'de açılan meclis, ilk toplantısını yapmış ve meclisin en yaşlı üyesinin (Şerif Bey) ifadesiyle; meclis "Büyük Millet Meclisi" adını almıştır. (İlk Meclis, 2005: 16) Bu toplantıda Mustafa Kemal;

"İstanbul'un geçici kaydıyla yabancı devletler tarafından işgal olunduğu ve bütün temelleri ile halifelik makamının ve hükümet merkezinin bağımsızlığının yok edildiği hepimizce bilinmektedir. Bu duruma baş eğmek, milletimizin, teklif olunan yabancı köleliğin i kabul etmesi demektir. Ancak tam bağımsızlık ile yaşam ak için kesin olarak kararlı bulunan

ve ezelden beri hür ve başına buyruk yaşamış olan milletimiz, kölelik durumunu son derece ve kesinlikle reddetmiş ve hemen vekillerini toplamaya başlayarak Yüksek Meclisimizi meydana getirmiştir. Büyüksek Meclisin en yaşlı üyesi sıfatıyla ve Allah'ın yardımıyla milletimizin iç ve dış tam bağımsızlık içinde alın yazısının sorumluluğunu doğrudan doğruya yüklenip, kendi kendisini yönetmeye başladığını bütün dünyaya ilen ederek. Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum...'' meclis resmen açılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulmasıyla Osmanlı Devleti topraklarında iki başlı yönetim ortaya çıkmıştır. Bu sebeple 7 Haziran 1920 tarihinde çıkarılan yasayla Osmanlı Devleti ile yapılan hiçbir siyasi faaliyeti tanımayacağını bildirmiş ve tüm siyasi ilişkilerin muhatabı olarak Ankara hükümeti gösterilmiştir. (İlk Meclis, 2005: 15)

Hazırlanan bildiri tüm vilayetlere, livalara, müdafaa-i hukuk heyeti merkeziyelerine ve belediye reislerine 21 Nisan 1920 tarihinde telgrafla bildirilmiştir. Metinde yer alan;

- Tanrının yardımı ile meclis 23 Nisan Cuma günü namaz sonrasında açılacaktır.
- Vatanın bağımsızlığı, yüce halifelik ve padişahlık kurumunun kurtarılması gibi en önemli görevleri yerine getirecek ve milletvekilleriyle Hacı Bayram Camiinde cuma namazı kılınarak Kur'an-ı Kerimin nuruyla dualar eşliğinde kurbanlar kesilecek, bu törende camiden başlayarak meclise değin, Kolordu Komutanlığınca askeri birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.
- Kutsal yurdumuzun her köşesinde hatimler indirilmeye başlanarak cuma günü namazdan sonra meclisin toplandığı yerin önünde okunup bitirilecektir. (Güneş, 2009: 66-67)

Mustafa Kemal görüldüğü üzere İslami içerik taşımaktadır. Bunun sebepleri ise I. Millet Meclisini oluşturanların bir bölümünün mücadelede destek veren din adamlarının olması ve halkın dini değerlere dinsel kurumlara içtenlikle bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

FETVALAR, KONGRELER VE MAHALİ TEŞKİLATLANMALAR

1.1.Dürrizade Abdullah Efendi ve İstanbul Fetvası

Dürrizade ailesine mensup, altıncı ve son şeyhülislamdır. Abdullah Efendi 1860 yılında İstanbul'da doğumludur. Babası Dürrizade Mehmet Efendi, Rumeli Kazaskeri olarak görev yapmaktaydı. Abdullah efendi, çocuk yaşlarda babasından dini eğitimler almıştır. Fatih Demir Köşe ve Sultan Selim Rüştüyesi'nde eğitimlerini sürdürürken, bir yandan da Arapça ve Farsça derslerini almıştır. Fatih Medresesi'nde eğitim aldığı sırada, İbrahim Hakkı Efendiden icazet almış ve 18 yaşındayken Bab-ı Ali Fetva mektebinde mülazım olarak göreve başlamıştır. (Diyanet Vakfı, 1988: 37) Eğitim hayatında hızla ilerleme kaydeden Abdullah Efendi, babasının kazaskerliği döneminde gayri resmi olarak kazasker kethüdalığında bulunmuş ve babasının 1897 de istifa etmesiyle Mekteb-i Kalemî'den ayrılmış ve Ankara'ya gönderilmek istense de saraydan gördüğü destekten dolayı İstanbul'da kalmayı başarmıştır. (Arı, 2016: 54)

Abdullah Efendi, 1901 senesinde Meclis-i Tetkikat-ı Şeriyeye üyesi seçilmiş ve 1908 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Daha sonra Galata Kadılığına getirilmişse de 1909 yılında Anadolu kazaskerliğine tayin edilmiştir, 1912 senesinde görevinden istifa etmiştir. 1918 senesine gelindiğinde ise, Defter-i Hakan-i dairesinde tekrar memuriyet hayatına dönen Dürrizade Abdullah Efendi 1919'da Meşihat Makamı Müsteşarlığına tayin edildi ve Damat Ferit Paşanın kabinesi döneminde 5 Nisan 1920'de Şeyhülislamlık görevine getirilmiştir. (Meydan, 2017: 4)

Damat Ferit Paşa, Anadolu hareketine karşı sert tavır içerisindeydi. Kabinesinde de ona taraftar olan birçok kimseler olmakla beraber Abdullah Efendi gibi bu konuda temkinli davrananlar da vardı. Kabinede yer alan diğer bir isim olan Mustafa Sabri Efendiyle birlikte İngiliz destekçisi Damat Ferit Paşa önderliğinde Kuvay-i Milliye aleyhinde 11 Nisan 1920 de ölüm emri içeren bir fetva hazırlamışlardır. Bu fetvanın hazırlanmasında Mustafa Sabri Efendinin de parmağı olup Şeyhülislamlık görevi gereği resmen imza atan ise Dürrizade Abdullah Efendi olmuş böylece Anadolu Harekatı ve Kuvay-i Milliye'ye karşı tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur. (Nam, 2010: 104)

İtilaf kuvvetlerinin desteğini alan Damat Ferit Paşa, Anadolu'da başlayan halk hareketini yok etmek amacıyla birtakım girişimlerde bulundu. Bunlar içinde Padişahın emirlerine uymayan Müslümanlara ceza tehdidinde bulunan fetvaların yayınlattılması başta gelir. Bu fetvaların en önemlisi 11 Nisan 1920 tarihli Dürriade Abdullah Efendi'nin hazırladığı İstanbul Fetvası idi. Damat Ferit Paşa, vakit kaybetmeden aynı gün içerisinde bir genelge ile bu fetvayı yayınlamıştır. Bu girişimle halkın desteğini sağlamak ve Kuvay-ı Milliye aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. Padişahın fermanı, Damat Ferit'in genelgesi ve Şeyhülislam Dürriade Abdullah'ın fetvası ile bir araya getirilerek, İstanbul hükümeti yanlılarınca gazetelerde neşredilmiş, özel kuryeler vasıtasıyla Anadolu'ya gönderilmiştir. (Çağlar, 2010: 266)

Padişah, Şeyhülislam ve Damat Ferit Paşa İstanbul'a karşı hareketi önlemek amacıyla, Heyet-i Temsiliye'nini, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Kuvay-ı Milliye Hareketini "asi" ilan etmişti. (Kaplan, 2010: 62) Osmanlı Devleti'nin resmi yayın organı olan Takvim-i Vekayi ile, o tarihlerde İstanbul'da çıkan Peyami Sabah gazetelerinde yayımlandı ve içeriği şu şekilde idi;

"...Padişah'a itaatsizlik suretiyle devletin düzenini ve asayişini bozmak için düzme yayımlar ve yalan söylentiler yayarak halkı azdırmaya çalıştıkları da açık bir gerçektir. Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşlar ve yardımcıları ile bunların peşlerine takılanların dağılması için çıkarılan yüksek emirlerden sonra bunlar, hala kötülüklerine inatla devam ettikleri takdirde işledikleri kötülüklerden memleketi temizlemek ve kulları fenalıklardan kurtarmak dince yapılması gerekli olup, Allah'ın "öldürünüz" emri gereğince öldürülmeleri şeriata uygun ve farz mıdır" Beyan buyrula..."

Hazırlanan bu fetvayla İstanbul Hükümeti, Anadolu Direnişini kırmak, Kuvay-ı Milliye'yi gayri meşru gösterip halkın desteğini azaltmak ve Mustafa Kemal ile arkadaşlarını halkın gözünde vatan haini ilan etmek gayesiyle hazırlanmıştır. Müslümanı birbirine kırdırıp direnişin önüne geçmeyi hedeflemiştir. (Akyol,2008: 1140) Dürriade Abdullah Efendinin hazırladığı fetvanın yayınlanmasından sonra Milli Mücadele açısından zor günler yaşanmış Kuva-yı Milliye birliklerinden askerler firar etmeye başlamıştır. (Kaplan, 2010: 65; Sarıkoyuncu, 2012: 39)

1.2. Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi

Mehmet Rıfat Efendi, 1860'ta Ankara'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Ankara'da tamandıktan sonra yüksek ihtisasını, İstanbul'daki Beyazıt medresesinde tamamlamıştır. 25 Kasım 1908 de ise Ankara Müftüsü oldu. Sivas

Kongresi'nin toplandığı gün, Kurban Bayramı arifesine denk gelmiştir. Ankara halkının ileri gelenleri Padişaha telgraf çekerek bayramını tebrik etmek istemişlerse de Damat Ferit Paşa bu telgrafi, “Padişahla vasitasız görüşülemeyeceği” gerekçesiyle kabul etmemiştir. Damat Ferit'in bu tutumu, başta Rıfat Efendi olmak üzere Ankara eşrafının hoşuna gitmemiştir. Yaşanan bu tatsız olaydan sonra halkın padişaha karşı tutumu değişmiştir. Bu sebeple ne padişahı ne de hükümetini tanımadıklarını ifade etmişlerdir. Böylece Mehmet Rıfat Efendi, Kuvay-ı Milliye'nin emrine girerken Milli Mücadele adına çalışmalarına da başlamıştır. (Sarıkoçuncu, 1997: 134-141)

Yurdun her yerinde kurulmuş olan bölgesel cemiyetlerin Sivas Kongresinde birleştirilmesi kararlaştırılmış ve 11 Eylül 1919 da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında birleştirilmiştir. 19 Ekim 1919'da Mehmet Rıfat Efendi Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Başkanı Seçilmiştir. Cemiyetin diğer kurucu üyeleri ise; Ali Fuat Paşa, Yahya Galip Bey, Hanıfzade Mehmet Bey, Bulgurluzade Mehmet Bey, Settarzade Rasim Bey, Hacı Mehmet Efendi, Kınacızade Mehmet Bey, Tolluzade Hacı Rıfat Bey ve Ademzade Mehmet Bey olmuştur. (Kaplan, 2010: 39-40) Mustafa Kemal'in oluşturduğu 17 kişilik Heyet-i Temsiliye Erzurum ve Sivas kongrelerinin ardından, tam yetki ile Temsil Heyeti Başkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa, temsil heyeti üyeleriyle birlikte Ankara'ya gelirken, onları Ankara'da Dikmen Keklik pınarı mevkiinde, başlarında Rıfat Efendi'nin bulunduğu hükümet erkanı ve Ankaralılarından oluşan coşkulu bir kalabalık karşılar. Mehmet Rıfat Efendinin Anlatımıyla karşılaşmada Paşa ile aralarında geçen diyalog;

Mustafa Kemal Paşa, Kızıl yokuşa yetiştiğinde otomobilden inerek kalabalığa doğru ağır ağır yürüdü. Hepsi bir anda esas duruşa geçtiler. Her soluk tek can olmuştu. Bütün gözler, onun gözlerinde düğümlüydü. Mustafa Kemal Vakur ve sert bir sesle:

-Merhaba efendiler! dedi.

Sağol Paşa Hazretleri...

- Arkadaşlar! Buraya neden geldiniz?

- Millet yolunda can vermeye geldik!

- Fikrinizde sabit misiniz?

- And olsun.

- Var olunuz.

Ulucanlardan Hacı Bayram Camiinin Önünde toplanarak merasimi diniye yapılmıştı. İlk defa Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, bu manzara karşısında fevkalade mutehassis olmuş adeta gözleri dolmuştu. Kendisine:

Ankara'yı nasıl buldunuz Paşam?

Diye sorulunca, heyecanla ellerimi sıkmış:

Fevkalade, tebrik ederim, Ankara gerçekten milli bir merkez haline gelmiş...

Cevabını vermiştir.

Yaşayın, var olun nidaları arasında istasyondan ayrılan Mustafa Kemal halkın gösterdiği ilgiden oldukça memnun şekilde olmuştur. (Kaplan, 2010: 51-52; Turan, 2012: 8)

1.2.1. M. Rıfat Efendi Önderliğinde Hazırlanan Ankara Fetvası

Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından Dürrizade Abdullah Efendiye hazırlatılan İstanbul Fetvasıyla milli oluşum yok edilmeye çalışılmışsa da Müftü Mehmet Rıfat Efendi ile diğer ulemalar tarafından hazırlanarak onanmıştır. Kurtuluş Mücadelesini ve Mustafa Kemal'i dini açıdan meşrulaştıran Ankara Fetvası şu şekildedir;

“İslam Halifesi Hazretlerinin halifelik makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, müminler padişahın rızasına aykırı olarak Müslümanların düşmanı olan düşman devletler tarafından fiilen işgal edilerek, İslam askerleri silahlarından uzaklaştırılıp bazıları haksız olarak şehit edilmiş, İngiliz Kanunları uygulanarak kararlar verilmek suretiyle halifenin yargı hakkına müdahale edilmiştir. Anlatılan şekilde hakarete ve esarete uğrayan halifelerini kurtarmak için ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlara farzdır...” (Sarıkoyuncu, 2012: 150-153)

14 Nisan 1920 tarihinde Rıfat Börekçi tarafından hazırlanarak, 153 din adamının da imzasını taşıyan Ankara Fetvası, 16 Nisan 1920 de İstanbul Hükümeti tarafından hazırlatılan Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvasına karşı fetva olarak çıkarılmıştır. Ankara Fetvası, Heyet-i Temsiliye başkanlığınca Anadolu'ya gönderilerek geniş kitlelere ulaşılmaya çalışılmıştır. (Kaplan, 2010: 67)

Ankara Fetvası ile Anadolu'nun çeşitli yerlerinde baş gösteren isyan hareketleri kırılmaya çalışılmış, 153 din adamının imzasını taşıması hasebiyle Kuvayi Milliye ve Mustafa Kemal, halkın desteğini ve güvenini tekrardan sağlamış, böylece Damat Ferit Hükümeti ve işbirlikçileri İstanbul Fetvasından umdukları neticeyi sağlayamamışlardır. (Kuzu, 2014: 17-18)

1.2.2. Rıfat Efendi'nin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetindeki faaliyetleri

Sivas Kongresi'nde kurulan teşkilatlar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri adı altında birleştirilmişti. Bu kararla birlikte 29 Ekim 1919 da yapılan seçimle, Ankara'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak Müftü Mehmet Rıfat Efendi, cemiyet başkanı tayin edilmiştir. Bu cemiyetler, milli birlik ve beraberliğin

sağlanmasında etkili olmakla beraber, Ankara’da çalışmalara başlamış ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarına her türlü yardımda bulunmuşlardır. Öyle ki; bizzat cemiyet başkanı Rıfat Börekçi, kendi ve eşi için ayırdığı “cenaze parasını” Mustafa Kemal’e vermiştir. Bunun yanı sıra Rıfat Efendi önderliğinde Ankaralılar, aralarında kırk altı bin beş yüz liralık yardım toplamışlardır. (Kuzu, 2014: 45)

Müftü Rıfat Efendi, milli hareketin başladığı günlerden itibaren safını belli etmiş hizmetlerde bulunmuştur. Bunların en önemlisi, Ankara Fetvası olayıdır. Bu fetva ile İstanbul’un son kozu elinden alınmıştır. Rıfat Efendinin hazırladığı fetva, Damat Ferit Hükümetini İtilaf kuvvetlerine karşı güç duruma düşürmüştür. Bu nedenle 24 Nisan 1920’de Rıfat Efendi, padişah tarafından görevinden azledilmişse de milli hükümet tarafından müftülük görevine getirildi. (Sarıkoçuncu, 1997: 141)

Rıfat Efendi, “Kuvay-ı Milliye adı altında çıkarılan fitne ve fesadın hazırlayıcısı ve teşvikçilerinden” olduğu gerekçesiyle ölüme mahkum edildi. Bu kararı, Sultan Vahdettin ele geçtiklerinde tekrar muhakeme edilmek üzere 15 Haziran 1920 tarihinde onayladı. Bu fermanla İslam Dünyasında halife ve padişah ilk kez bir din adamı için ölüm fermanı vermiştir. Böylece Rıfat Efendi, hakkında idam kararı çıkartılan ilk ve son Osmanlı müftüsü olmuştur.

TBMM’nin birinci dönem için yapılan seçimlerde Muğla milletvekili olarak 23 Nisan 1920 de meclisin açılışında bulunan Rıfat Efendi, 23 Aralık 1922’ de Şerriye ve Efkafe Vekaleti İfta Heyeti üyeliğine atandı. Akılcı ve bilimsel bir din anlayışı yerleştirmek amacıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı kuruldu. İlk başkan ise, Milli Mücadele’nin önderlerinden Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi oldu. 5 Mart 1941’ de vefat edene kadar, Diyanet İşleri Başkanlığı görevine devam etti. (Manaz, 2008: 25)

1.2.3. Milli Birliğin Sağlanması Ankara Fetvasının Önemi

İstanbul Fetvası, Anadolu’da oluşmaya başlayan milli mücadele hareketini taraflı ve kasıtlı hatta yanlış bilgilere dayanarak hükümler verilmiş olmasından ve daha da önemlisi, dini kaynak ve dayanak gösterilmeksizin yazıldığından inandırıcılık yönü zayıf kalmıştır. Bununla birlikte halifelik makamının nüfuzu kullanılarak Anadolu’nun

çeşitli yerlerinden milli mücadele aleyhinde sorunlar yaratmış, ciddi tehlikelerle karşı karşıya kalınan isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi başkanlığında, Ankara ulemasıyla birlikte hazırlanan Ankara Fetvası gerçekleri daha iyi yansıtarak, “hakaret ve esirliğe maruz kalmış bulunan İslam halifesinin kurtarılması” inancından hareketle, yola çıkmış ve halkın desteğini görmüştür. Şerri kurallara uygun, ikna edici delilere dayandırılmıştır. Dini bilgilerinde otoritelerin kendilerinden şüphe edilemeyecekleri kadar mesleğinin erbabı olan ulema tarafından hazırlanmıştır. Fetva ile Anadolu’nun pek çok yerinde yine bu konuda söz sahibi din adamları tarafından da incelenip onaylandıktan sonra samimiyetle kabul edilmiş ve 153 din adamı tarafından imzalanmıştır.

Böylece İstanbul fetvasının Ankara’da ki milli hareket için oluşturduğu büyük tehlike, önemli ölçüde bertaraf edilmiş ve İstanbul Fetvası’na dayanarak çıkarılan dini kökenli isyanlar bastırılmıştır. Müftü ve ulemanın “... *bervechi bağla Fetvay-ı Şerife, Şer’i Şerife muvafiktir*” sözleri şeyhülislamın fetvasını hükümsüz kılmış ve Anadolu’daki birliği pekiştirmiştir. (Sarıkoyuncu, 1997: 159)

1.3. Sünusi Tarikatı ve Şeyh Ahmet Eş-Sünusi

Sünusi Tarikatı XVIII. Yüzyılın sonunda Mısır’daki Sufi direnişle başlayan ıslahatçı çabanın uzantısı idi. Sünusilik; cehaletten kurtulmak, Kur’an’a ve Sünnete dönmeyi, Hz. Peygamber’in izinden gitmeyi, katıksız İslam inancına dönmeyi hedeflemiş, İslam inancını cehaletten uzak kültürel dinamiklerinin üzerinde yaşatma çabası içerisine girmiştir. Başlatılan bu hedef, kısa süre içerisinde İslam coğrafyasında yayılmış ve benimsenmiştir. Sünusi tarikatının Osmanlı İmparatorluğu ile teması ise, II. Abdülhamit zamanında başlamıştı. Tarikat, imparatorluk tarafından himaye edilme fikrini benimsememişse de Osmanlı ile iyi geçinmiştir.

Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı’na girmesi ve “Cihad-ı Ekber”e destek veren Sünusiler; Mısır’ı tehdit etmiş, bölgede güç kazanmış ve hatta 1916’da İngilizler buna karşı üç tabur göndermiştir. 1902 ve 1932 yılları arasında tarikatın liderliğini üstlenen Ahmet Eş Şerif Es Sünusi, Kuzey Afrika ve özellikle Libya’da Fransız ve İtalyanlara karşı başlatılmış olan direnişin başına geçmiş ve tarikat bu hamleyle güç kaybetmişti. (Öncüoğlu, 2004: 52)

Tarikat lideri Muhammed el Mehdi vefat edince 1902 yılında Ahmet Es Sünusi Hazretleri, daha büyük bir azimle başa geçmiştir. 1911 de Trablusgarp'ta İtalyanlara karşı askeri hareket olarak sulhçu metotlarla çalışmaktaydı. Sünusilik, İslam coğrafyasında Fransız işgallerine karşı direnişin ve özgürlüğün simgesi haline gelmiş, Afrika'da Fransız sömürülerine karşı uzun yıllar direnmiş, Fransızlara ağır kayıplar verilmişse de muvaffak olamamışlardır. Diğer yandan İtalyanların Trablusgarp'ı işgaliyle Fransızlara karşı olan direnişi azaltıp, İtalyanlara karşı mücadele içerisine girmişlerdir.

Ahmed Şerifin önderliğindeki Sünusi kitesinin İtalyan işgali karşısındaki onurlu mücadelesini, Mustafa Kemal şu ifadeleri ile dile getirmektedir: "*Bizzat, bir yıl devam eden savaş döneminde, Afrika'da bulundum. O mücadeleyi yapan insanlarla birlikte oldum. Onları yakından tanıdım. Fikirlerine derinden vakıf oldum. Afrika insanları istiklallerine kavuşma özlemini bizden daha önce dile getirmişlerdir. Fakat onlara yapılan baskıların dayanılmaz hal almasına rağmen, sömürgeciler buradaki Sünusi fikir hareketini söndürememişlerdir*" (Kara, 1990: 215-216)

Birinci Dünya Savaşı'nda İslam dünyasını parçalamak için Arap Devletlerine vaatlerde bulunan İngilizlerin oyunlarına gelmeyen Sünusiler, Türkleri İslam'ın kalesi olarak görmüş ve Şeyh Sünusi Hazretleri 1917 de İstanbul'a davet edilmiştir. Müslümanların yaşadığı coğrafyayı dolaşarak, hilafet etrafında bozulan birliği yeniden teşkil etmesi isteniyordu. Bu davet üzerine Şeyh Sünusi kendisine tahsis edilen Alman denizaltısı ile İstanbul'a gelir. Daha sonra Ankara'da kurulan hükümet ile İstanbul hükümeti arasında arabuluculuk yapmak için Ankara'ya gitmiştir. (Kuzu, 2014: 31) Diğer bir teşebbüs ise, Mustafa Kemal'i fikirlerinde caydırmak için Şeyh Ahmet Sünusi'yi Ankara'ya göndermek olmuştur. Şeyh Hazretleri, maksad-ı temin etmek için zafere kadar Türkiye'de kalmış ve Türk Kurtuluş Savaşı için de canla başla çalışmıştır.

1917 tarihinden itibaren İstanbul'da bulunan Şeyh Sünusi, Nihat Paşa aracılığıyla Ankara'da ki hükümete çağırıldı. Milli Mücadele'ye destek veren Şeyh Sünusi; Eskişehir, Konya, Kayseri ve Sivas'ta bulunmuş. İttihad-ı İslam Konferansı'na başkanlık etmiş, Ulu Cami'de hutbe okuyarak Milli Mücadele'yi cihat olarak tanımladı, Mustafa Kemal'i ise övgüyle anmış olan Şeyh Sünusi Milli Mücadeleye ve Ankara Hükümetine karşı çıkan isyan hareketlerinin olduğu Konya, Eskişehir, Malatya, Diyarbakır, Antep gibi şehirleri ziyaret ederek yaptığı konuşmalarla halkı

birleştirmeye, bilinçlendirmeye ve dirayeti artırmaya çalışmıştır. (Tanyol, 1984: 136-137)

Antep'te Hafız Halil Efendi, yaptığı bir konuşmada Şeyh Sünusi için şöyle diyor; “Şeyh Sünusi Rüyasında Hz. Peygamberi görür ve elini öpmek ister, Hz. Peygamberde sol elini uzatır bunun üzerine Şeyh Sünusi Neden sağ elini uzatmadığını sorunca Hz. Peygamber sağ elim Ankara'da Mustafa Kemal'e uzattım” cevabını verir. Bu Konuşma halkı oldukça etkilemiştir. (Erdaş, 2015: 682-683)

Şeyh Sünusi özellikle Doğu ve Güneydoğu da aşiret reisleri üzerinde etkisini kullanmıştır. Mustafa Kemal'e ve direnişe desteği ve inancı tamdır. Gördüğü rüyadan etkilenerek Mustafa Kemal'e zaferi müjdelemiştir. Mustafa Kemal tarafından Diyarbakır'a gönderilen Şeyh Sünusi büyük bir coşkuyla karşınmış ve bu ilgiden oldukça memnun kalmıştır. Mustafa Kemal tarafından “Genel Vaiz” olarak görevlendirilmiştir. Camilerde hutbeler okuyarak vaazlar veriyor ve halk bundan çok etkileniyordu. Güçlü aşiret reislerini mücadeleye katılmaya ikna etmesiyle Urfa'da bir kongre de düzenlenmiştir. (Akyol, 2008: 196-197)

Şeyh Sünusi'nin kurtuluşa giden yolda vaazlar ile halkı birliğe davet edişi yalnızca Anadolu'da değil, bütün İslam coğrafyasında da derin yankılar uyandırmıştır. Şeyhin bu faaliyetleri bilhassa Hint Müslümanları üzerinde tesir etmiş ve Milli Mücadele'ye milyonlarca nakdi yardımlar sağlamışlardır. (Mısıroğlu, 1967: 326-330) Ahmed eş-Şerif, başta Anadolu'da olmak üzere tüm İslam alemini Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemeye davet etti. Şeyh Sünusi'nin gayretleri, azimle çalışması ve şöhreti, Anadolu'nun saf köylüleri arasında, kurtuluş hareketinin başarılabacağına dair inancın oluşmasına büyük ölçüde yardım etti. O günlerde, Konya'da başlayan ve tehlikeli bir hal alan isyanlar (Delibaş isyanı, Bozkır ayaklanması) karşısında Atatürk'ün yanında yer alarak yeni kurulan rejime destek verdi. Özellikle, Doğu ve Güneydoğu bölgesinde il il köy köy gezerek aşiret reislerini toplayıp konuşmalar yapmış mahalli birliklerin Ankara'ya bağlanmasını sağlamış Milli mücadeleye gönülden destek vermiştir. İç Anadolu bölgesindeki gezilerini tamamlayan Şeyh Sünusi Diyarbakır'a giderek Kürt ve Arap aşiret reisleriyle görüşmelerde bulunup onların yeni Türk hükümetine sadakat göstermelerini sağlamıştır. (Özköse, 2001: 322) Şeyh Sünusi, yaptığı faaliyetlerle sadece Anadolu'daki Müslümanları uyandırmamış, Dünya Müslümanları üzerinde de oldukça etkili olmuş, düzenlenen 1 Şubat 1921'de

Sivas İslam Kongresine Şeyh Sünusi'nin beraberinde Kerbelanın Şii Emiri Yemen Hükümdarı "İmam Yahya" gibi değişik isimlerde katılmıştır. (Özköse, 2001: 327)

1.4. Özbekler Tekkesi

İstanbul'un Üsküdar semtinde Sultan Tepesi mevkiinde bülbül deresine bakan yamacında bulunan ve günümüze kadar yıkılmadan ulaşan bu tekke, 1755'te Maraş Valisi olarak görev yapan Abdullah Paşa tarafından inşaa edilmiştir. Uğradığı tahribatlar nedeniyle 19. asırda Sultan Abdülmecid ve Abdülhamid tarafından restore ettirilerek büyütüldü ve donanımlı bir dergah haline getirildi. Özbekler Tekkesi Orta Asya'dan İstanbul'a gelenlerin konakladıkları bir yer olmasının yanı sıra, İstanbul'da pek bilinmeyen ve Orta Asya'ya mahsus "Ahmed Yesevi" sisteminin de temsilcisi olmuştur. İstanbul'un işgal altında bulunduğu senelerde Anadolu hareketinin başarılmasına büyük ölçüde fayda sağlamıştır. Tekkenin şeyhi Ata Efendi (1883-1936) Kurtuluş'un meçhul kalmış kahramanlarından biridir.

Özbekler Tekkesi Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'dan Anadolu'ya kaçacak kişiler için en güvenilir toplanma merkezi haline gelmiştir. Mehmet Akif, Halide Edip Adıvar'dan tutunda Miralay İsmet'e kadar Anadolu'ya geçenlerin tamamı buradan intihal etmiştir. (Mısıroğlu, 1967: 225). Şeyh Ata Efendi ile Özbekler tekkesi mensupları, İstanbul'da gerçekleşen Mütarekenin akabinde kurulmuş olan Karakol Cemiyeti ile bağlantı kurarak Anadolu'nun işgalden kurtarılmasına yönelik gizli çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu görüşmeler neticesinde Özbekler Tekkesi, İttihatçı güçlerin yönetimindeki Karakol Cemiyeti'nin İstanbul ve Anadolu toprakları arasındaki bağlantı noktası haline gerçekleştirirken, bu tekke gizli merkez haline geldi. İşgal kuvvetlerinin ilk başlarda tekke, dergah, camii ve mescit ibadethanelerden fazla şüphelenmemeleri, ibadethanelerin kurtuluş mücadelesinde kilit noktalar haline gelmesini sağlamış ve daha rahat hareket etmelerine vesile olmuştur. (Adıvar, 2007: 47-50)

Osmanlı Devleti'ne ait silah ve cephane depolarının üçte birlik kısmının İstanbul'da bulunması, Milli mücadelede kullanılacak silahların buradan temin edilebileceği fikrini yaratmış ve böylece Özbekler Tekkesi vasıtasıyla İstanbul'da ki silah ve mühimmat depoları milis kuvvetler tarafından kaçırmış ve Özbekler Tekkesi

vasıtasıyla da Anadolu'ya ulaştırılmıştır. Bu sebeple, çevrelerine gündüz ümit telkinleri yapan tekke mensupları gece silahlanarak Üsküdar Nakkaş Karakolu'ndan tekkeye kadar olan yolları tutar, gelen silah ve cephaneleri tekkeye taşırlardı. Daha sonra Karakol Cemiyeti'nin fedailerini vasıtasıyla bu cephanelikler Büyük Çamlıca'nın arkasından dolanarak Libadiye'deki göz doktoru Esat (Işık) Paşa'nın çiftliğine aktararak, Kısıklı İmamı Nuri Hoca'nın Libadiye'de bulunan evinin yanındaki mezarlığa saklardı. (Kara, 2014: 10)

Şeyhi Ata Efendi, gündüzleri Üsküdar semtindeki çarşı ve kahvelerde dolaşarak, belirlenen parolalarla Anadolu'ya geçecek gönüllü milisleri tespit ederek dergaha toplardı. Sonra da toplanan gönüllüleri on beş yirmi kişilik gruplar halinde gerekli güvenlik tedbirleri aldıktan sonra, Çamlıca tepesinin eteklerinden işgal muntikası dışına çıkartırdı. Şeyh Ata, Üsküdar'da kurduğu casus ağı aracılığıyla çeşitli haberler toplamayı başarmıştır. Silahların ve mühimmatın Üsküdar Meydanın da bulunan Nakkaşı Karakolu'nu işgal eden İtalyan kuvvetlerine yakalanmadan taşınmasını sağlamıştır. Şeyh Ata Efendi'nin liderliğinde çalışan Özbekler Tekkesi Milli Mücadelesinin önde gelen isimlerinin Anadolu'ya geçişine sağlamıştır. (Bal, 2007: 56-57)

1.5. Hatuniye Dergahı

Kurtuluş Savaşında birçok tekke ve zaviyenin en tehlikeli hizmetleri hayata geçirdikleri, inanmış kamil ve müminlerin canla başla mücadelesinin bir başka örneği de Hatuniye Dergahıdır. Silah ve mühimmat depolarına yakın bir bölgede Eyüp dolaylarında bulunan Hatuniye Dergahı Türk kurtuluş savaşına silah ve mühimmat kaçıracak önemli hizmetler yapmıştır.

Şeyh Saadettin Ceylan Efendi idaresi altında bulunan yabancı askerlerin kontrolünde ki silah depolarını tahliye ederek bu silahları İnebolu'ya sevk etmeyi başarmışlardır. (Mısıroğlu, 1967: 272-273)

1.6. Tacettin Dergahı

Tacettin Veli Camii ve Türbesi, 17. yy. da Altındağ ilçesinde bulunan Hacettepe semtinde Şeyh Tacettin oğlu, Şeyh Mustafa Tacettin Efendi tarafından inşaa ettirilmiştir. Yapının ilgi odağı olması Mehmet Akif'in dergaha yerleşmesiyle olmuştur. Mehmet Akif kendisini ziyarete gelen dostlarıyla edebi ve sohbet meclisi oluşturmuştur. Ankara da zaman içerisinde farklı yerlerde ikamet eden Mehmet Akif için en önemli ikamet yeri Tacettin Dergah'ıdır. (Kurtoğlu, 2015: 133)

Tacettin Dergahı, Milli Mücadele yıllarında birçok önemli ismin uğradığı merkez konumdaki yerlerden biri olmuştur. Şeyh Ahmet Sünusi, Hasan Basri Çantay, Eşref Edip Fergan, bu dergahın ziyaretçileri arasında olup, dergah şu an” Mehmet Akif Ersoy evi” adıyla müze olarak hizmet vermektedir. (Kuzu, 2014: 30)

1.6.1. Tacettin Dergahında Toplantılar

Ankara'da halka daha geniş imkânlar içinde hizmet edebilmek için sebilürreşat'ı nakletmişlerdir. Bir taraftan halkın maneviyatına hizmet ederken, diğer taraftan cihan son müstakil İslam devletinin mücadelesinin merkezinde olmak ihtiyacını duymuşlardır. Bu dergahta toplantılar meydana getirilmekte ve bu toplantılarda İslam dünyasının fikirde, ruhta, gayede birleşmesinin zaruri olduğu kararına varılmıştır.

Milli Mücadele tarihinde bu dergahın ehemmiyetli yeri vardır. İlk İslam Kongresi de bu dergahta gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın şehir içindeki asıl karargahı idi. Ehemmiyet verdiği toplantıları burada gerçekleştirirdi. (Kutay, 1998: 252-257)

1.7. Mehmet Akif Ersoy ve İslam Kongresi

1873 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Mehmet Akif, Yüksek Baytar Mektebini birinci olarak bitirip, Umur-i Baytariye Müdüriyetinde memurluğa başlamıştır. Mehmet Akif, Kur'an'a ve camilere karşı büyük bir tutkusu olduğu bilinmektedir. Şiirlerinde zaman zaman ayetleri işlediğine şahit oluruz. Özellikle “Safahat” adlı şiir kitabında bunu sıklıkla görmekteyiz. (Turgay, 2014: 30) Milli Mücadele yıllarında halkı dini açıdan bilgilendirmek ve onların manevi duygularını

harekete geçirmek için Balıkesir'e ait Zağanos Paşa Camisi, Kastamonu'na ait Nasrullah Camii ve İstanbul'da bulunan Fatih ve Süleymaniye camilerinde Kur'an'dan ayetler okuyup vaazlar vermiştir. (Akyol, 2008: 411)

Mehmet Akif Ersoy'u biz ne kadar şair olarak tanısak ta, aslında önemli bir din bilginidir. Çünkü şiirlerinde ayetlere yer verirken, Milli Mücadele yıllarında çeşitli camilerde verdiği vaazlarda insanlara birlik, beraberlik ve milli irade ruhunu aşlamaya çalışmıştır. (Doğan, 2011: 24) Ruh dünyasının merkezinde ve beyinde hep Kur'an bulunmaktaydı. "Şu" isimli şiiri dindar kimliğini yansıtmaktadır. Edebiyat Fakültesi'nde Hoca olduğu ve memuriyet yaptığı yıllarda bir yandan resmi görevini sürdürürken diğer yandan da camilerde vaazlar vererek hem sözüyle hem kalemiyle mücadeleye destek veriyordu. (Yıldırım, 2007: 133) Mehmet Akif Yazıp yayımladığı her şiir, millet ve memleket meseleleriyle ilgiliydi. Sırat-ı Müstakim dergisinin başyazarı oluşu da bu mücadelenin başka bir sayfasını teşkil etmekteydi. (Eren, 1999: 351)

1.8. Mücahiddin-i Mevleviye Alayı

Mücahiddin-i Mevleviye Alayı'nın büyük bir çoğunluğunu mevleviler teşkil etmekteydi. Bu alay Milli Mücadele'de önemli bir rol oynamıştır. Alay sancağını alay komutanı Veled Celebi'den vekaleten alan Yenikapı Mevlevihane'sinin Şeyhi Abdalbaki Efendi, İstanbul'dan Konya'ya doğru yola çıkmıştır. Yol boyunca çeşitli zaviye ve tekkelere mensuplarının yoğun katılımıyla daha da kalabalıklaşan alay Mevlana huzurunda manevi ikmal ve lojistiğini tamamlayarak Milli Mücadeleye dahil olmuştur.

Mevlevi Dergahının postnişini Abdulhalim Çelebi, 1920'de yayınladığı yazısında Ankara'yı kastederek, "... Cümlesinin temel fikirleri, vatan hissi ile doludur. Buna imanım kadar kanaat hasıl ettim..." demektedir. (Kuzu, 2014: 29) Mücahidin-i Bektaşiyeye'nin ilhak için gönderildiği doğu cephesindeki 3. Kolordu, İran, Azerbaycan ve Dağıstan bölgelerinde mevzilendirilmiştir. İngilizlerle yapılan anlaşma gereği Türk Kuvvetleri 31 Ocak 1919 tarihinde terhis edilmiş, kalan askerlerde İstanbul, Sivas, Samsun ve Van-Erzurum bölgelerinde ordu birliklerine dağıtılmış idi. Toplu olarak cepheye iştirak etmemiş olan mevlevi gönüllüleri birliklere

dağıtılmışlardı. Esas olarak, lojistik destek kıtalarında görev yapmışlardır. (Öncüoğlu, 2004: 52)

1.9. İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti ve Batı Anadolu Kongresi

Batı Anadolu'daki din adamlarının Kurtuluş Savaşı için 17 Mart 1919 da bir araya geldiler.1919 senesinde şubat ayında gerçekleşen Paris Sulh Konferansı'nda Balıkesir, Aydın, İzmir gibi yerleri Yunanistan'a vaad etmiş ve bu karar bölge halkını pek memnun etmeyerek karanlık günlerin geleceğini haber vermiştir. Konferansta çıkan bu kararı kabul etmeyen İzmir Valisi ve 17. Kolordu komutanı, Nurettin Paşa'yı harekete geçirmiş ve İzmir'de Nurettin Paşa'nın desteğiyle İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında Mevlevi Şeyhi Nuri Efendi ile birçok din adamı da yer almıştır. (Özkemer, 2004: 18)

Bu cemiyet, 17 Mart 1919 da büyük bir kongre gerçekleştirmiş ve bu kongreye Aydın, İzmir, Muğla, Denizli, Manisa ve Balıkesir'den 165 delege katılmış, 37 si belediye başkanı 37 si ise müftü idi. Görüldüğü üzere bu cemiyete ve kongrelere müftülerin yanı sıra müderrisler, şeyhler ve dini sıfatları olan çok sayıda şahsiyetin büyük desteğinin varlığını görmekteyiz. (Özkemer, 2004: 19)

Bu kongreye katılan çarpıcı isimlerden bazıları; Şeyh Alizade Mehmet Kemaleddin Efendi, Müderris Hacı İsmailzade Efendi, Müderris Hacı Süleyman Efendi, Ulema Ahmet Efendi ve Denizli'den Ahmet Hulusi Efendi bunlardan bazılarıdır. 1919 yılının 14-15 Mayıs tarihlerinde Yunanlıların İzmir'i işgal ettiklerini İzmir Reddi İlhak Cemiyeti ve İzmir Belediyesi yurdun dört bir tarafına telgraflarla duyurmuştur. İşgalin Denizli'ye doğru ilerlediğini Denizli Mutasarrıfı haberi alır almaz Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendiyi haberdar etmiş, belediye binası önünde bir miting tertip edilmeye karar verilmiştir. Belediye binası önünde toplanan halka duyuru yapılmış, halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu olaylar üzerine Ahmet Hulusi Efendiyi bilgilendirmiş ve müftülük binası önünde halkın toplanması ile büyük bir miting daha düzenlemiştir. Büyük bir kalabalığın müftülük binası önünde toplandığını gören Ahmet Hulusi Efendi halka hitap etmiş, İzmir'in işgalini protesto ederek düşmana karşı savaşmanın dinen bir görev olduğunu yurdun karış karış işgalini halkın kati suretle kabul etmeyeceğini ve gerekirse canlarını feda edeceklerini

bildirerek buradan bütün dünyaya bir cihat fetvası ilan etmiştir. Batı Anadolu bölgesinde birçok ilde yankı bulmuş bir araya gelen din adamları, halk üzerinde dini nüfuzunu kullanarak halkı teşkilatlandırmış işgallere karşı silahlı direnişin gerektiğini camilerden fetvalar aracılığıyla bildirerek, direnişini koordine etmişlerdir. (Özkemer, 2004: 33-34)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELEDE SEMBOLLEŞEN İSİMLER

1.1. Eşref Edip Fergan (Kastamonu)

Eşref Edip Fergan, 1882 yılında, Osmanlının Balkanlardaki en önemli merkezlerinden biri olan Serez’de dünyaya gelir. Babası, Türkistan muhacirlerinden olup Serez’e yerleşen İslam ağa, annesi ise Nefise hanım’dır. Serez’de İdadi Mektebi derslerini tamamlarken bir taraftan da medresede hususi surette dini ilimler ve Arapça dersleri tahsil eder, hıfzını tamamlayıp “hafız” unvanını alır.

Sırat-ı müstakim 181 sayı (yedi cilt) yayımlandıktan sonra Mardin mecmuasının ortaklığından çekilir. Bu durum mecmuanın adının değiştirilmesini gerektirdiği için; mecmua 182. sayıdan itibaren “Sebilürreşad” adıyla, Eşref Edip’in editörlüğünde yayınlanmaya devam eder. Eşref Edip dergi yayıncılığının yanı sıra önce sırat-ı müstakim kütüphanesi Neşriyatı’nı sonra sebilürreşad kütüphanesi neşriyatı’nı kurarak bu yayınevleri bünyesinde ilmi, dini, felsefi birçok eser neşreder. Eşref Edip’in sahibi olduğu Sebilürreşad, Milli Mücadeleye tam destek verir hatta Milli Mücadelenin resmi yayını haline gelir. Eşref Edip Milli Mücadele’nin başlangıcında önce Mehmet Akif ile Ege’de teşkilatlanma başlayan Kuvayı Milliye girişimine destek vermek amacıyla (Ocak 1920) Balıkesir’e gider. (Özsoy, 2009: 14)

Akif’in Balıkesir Zağanos Paşa Camii’nde halkı Milli Mücadele’ye destek vermeye teşvik etmek üzere irşad ettiği meşhur hutbeyi not ederek Sebilürreşad ’da yayımlar. İstanbul’a döndükten sonra Sebilürreşad idarehanesini Milli Mücadele’nin İstanbul’daki haberleşme merkezine dönüştürür, İstanbul işgal altında iken bile derginin yayını sürdürür Milli Mücadelenin başarısı için konumu itibariyle çok büyük önemi olan bu vilayette bölgeyi müdafaa edecek askeri birliğin teşekkül etmesini sağlar. (Yıldırım, 2007: 142) Bunu sağlamak için birçok toplantı düzenler, camilerde vaazlar verir. Mehmet Akif’in Kastamonu Nasrullah Camii’nde yaptığı meşhur konuşmayı not ederek Sebilürreşad’da yayımlar. Bu nüsha Anadolu’daki tüm askeri birliklere ulaştırılır. Bu girişim askerin moralini yükseltmeye yönelik katkı sağlamakla birlikte halkı işgale karşı direnmeye motive etmiştir. (Polat, 2011: 76)

1.2. Maraş'ın Kahraman Sütçü İmamı ve Rıdvan Hoca

Güney Anadolu'daki itilaf kuvvetlerinin işgalleri karşısında ilk silahlı direniş, Hatay'ın Dört Yol ilçesinde 19 Aralık 1918 tarihinde Fransızlara karşı başlatılmıştır. Bu bölgedeki ilk teşkilatlanma ise, 1919 yılı başlarında Kara Hasan müfrezesi adıyla başlamıştır. Güney bölgesinin tamamındaki teşkilatlanma faaliyeti ise Sivas kongresinden sonra mümkün olabilmiştir. Fransız kuvvetlerinin Antep, Urfa, Maraş, Adana illerini de işgal etmeleri üzerine halkın girişimiyle tüm şehirlerde milli müfrezeler kurulmuş ve işgal kuvvetlerine baskınlar yaparak işgalcileri yıpratma faaliyetinde bulunmuşlardır. Urfa ve Maraş halkının Milli Mücadeleye girişmesinden sonra Antep, Adana bu direnişe katılmış ve düzenli ordunun kurulmasına ön ayak olmuş milli direniş hareketi olarak tarihe geçmiştir. (Gül, 2008: 184-186)

İngilizler 15 kişilik bir kuvvetle 9 Kasım 1918 tarihinde İskenderun'u işgal ederken, mütarekeye karşı gelecek 2. ordudan Adana ilinin boşaltılmasını da istemişlerdir. 15 Aralık 1918 tarihinde de 2. Ordu lağvedilmiştir. Bölge boşaltıldıktan sonra Fransızlarda işgale ortak olmuş ve çoğunluğunun Ermenilerin oluşturduğu bir kuvvetle 11 Aralık 1918 de Dört Yol, 17 Aralık 1918 de Mersine Çıkarma yapmışlardır. Daha sonra Mısır'da görevli İngiliz işgal kuvvetleri komutanı olan General Allenby'in emriyle Adana işgal altına alınmıştır.

Halep'ten kilise gelen İngiliz kuvvetleri 1918 yılının 17 Aralık tarihinde Antep'i işgal ederken 3 Ocak tarihinde Ceraplus'u işgal etmişlerdir. Antep'in işgal edilmesinden sonra, sıranın Maraş'a geldiği anlaşılıyordu. İşgal edilmeden önce Maraş'a ait askeri malzeme kayseriyle nakledilip, şehirde Teğmen Cemal ile bir kıta asker bırakılmıştır. (Gül, 2008: 187-188)

Bölge Türk askerler tarafından terkedildikten sonra İngilizler Mondros'un 7. Maddesini öne sürerek 22 Şubat 1919 tarihinde Maraş'ı işgal etmişlerdir. İşgal kuvvetleri şehre girmeden Maraş halkı kesin tavırla işgale engel olmak için, Aksu köprüsünü yıkmışlardır. Buna karşı nehrin üzerine yeniden dar bir yürüyüş köprüsü kuran İngilizleri şehirdeki Ermeniler coşkuyla karşılamış; "yaşasın İngilizler, yaşasın Ermeniler, kahrolsun Türkler" diye slogan atmışlardır.

Asıl adı “İmam” olan ve şehirde süt satan yaşlı sütçü İmam fahri olarak müezzinlik yapmaktaydı. 1919 yılının 30 Ekim Cuma günü bir grup düşman askerinin hamamdan çıkan Türk kadınlarına sarkıntılık yaptığına tanıklık etti. Askerlerin üzerine saldırarak tabancasından çıkan kurşunlarla birkaç askeri öldürürken grubun dağılmasını sağladı. Bu olay Türk halkının sabrının taşıdığı göstergesiydi. Bu olaydan sonra sütçü İmam dağa çıkarken Fransızlar şehre takviye kuvvet göndermişlerdir. (Kutay, 1969: 187)

9 Kasım 1918’de İskenderun’u 15 kişilik bir kuvvetle tehdit kullanarak işgal eden İngilizler, bununla da yetinmeyerek mütarekeye aykırı olarak Adana vilayetinin de boşaltılmasını 2. ordudan istemişlerdir. 2. Ordu da 15 Aralık 1918’de lağvedilmiştir. Bölgenin boşaltılması ile Fransızlar da işgale katılmış, çoğunluğu Ermenilerden oluşan bir kuvvetle 11 Aralık 1918’de Dört Yol’a, 17 Aralık 1918’de Mersin’e çıkarma yapmışlar. Ardından Mısır’daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Allenby’nin emri ile Adana da işgal edilmiştir. (Gül, 208: 187-188)

1918 Aralık ayında Halep’ten Kilis’e gelen İngiliz kuvvetleri 17 Aralık 1918’de Antep’i, 3 Ocak’ta da Ceraplus’u işgal etmişlerdir. Antep’in işgal edilmesi üzerine sıranın Maraş’a geldiği anlaşıyordu. İşgalden önce Maraş’ta bulunan askeri malzeme Kayseri’ye nakledilmiş, şehirde Teğmen Cemal bir kıt’a asker ile kalmıştır.

Türk askerinin bölgeyi terk etmesinden sonra İngilizler Mondros’un 7.maddesini ileri sürerek 22 Şubat 1919’da Maraş’ı işgal ettiler. Daha şehre girmeden Maraş halkı kesin tavrını almış, işgale engel olmak maksadıyla Aksu Köprüsü’nü yıkmışlardır. Nehrin üzerine dar bir köprü kurarak yürüyüşlerine devam eden İngilizleri şehirdeki Ermeniler sevinç içinde karşılamışlardır. Taşkınıkları son haddini bulmuş olan Ermeniler, “Yaşasın İngilizler, Yaşasın Ermeniler, Kahrolsun Türkler” diye haykırmışlardır. (Kutay, 1969: 187)

Fransız kumandanı Ermeni Mebus Hırlakyan Agop’un evinde verilen ziyafette bir Ermeni kızı için beldedeki Türk Bayrağını indirmişti. 28 Kasım 1919 yılı cuma sabahı Maraşlılar kaledeki bayrağın indirilmiş olduğunu gördüler.

Kalenin yakınında evi olan Avukat Mehmet Bey, olayı görür görmez bir bildiri hazırlayarak çoğalttı. Sabah namazında bütün camilere ulaşan bildiri okundu ve

Maraş'a bir anda yayıldı. Bu bildiriye okuyan ya da duyan Maraşlılar Ulu Camide toplanmaya başladılar. Namaz vakti gelince camide bulunan 1000 civarındaki cemaatle namaz kılındıktan sonra Ulu Cami imamı Rıdvan Hoca minbere çıkarak hutbe okuyarak halkın milli duygularını harekete geçirdi.

Rıdvan Hoca, “Hürriyeti olmayan bir milletin Cuma namazı kılması caiz değildir” sözü üzerine cemaate bulunan aksakallı bir dede “Haydin babam vatan kavgasıdır, Din kavgasıdır bu” diyerek halkı iyice coşturmuştur. Cemaat elinde bayrakla Maraş Kalesi'ne çıktılar düşman askeri çatışmayı göze alamayarak kaçmış, kaleye ilk ulaşanlardan Osman Erşan bayrağı öperek kaleye çekmiştir. (Kuzu, 2014: 35)

1.3. Şeyh Ali Sezai Efendi (Maraş)

Şeyh Sezai Efendi 1876'da Maraş'ta dünyaya geldi. Babası Hacı Ahmet, annesi Fatma Hanımdır. Baba tarafından ilk dedesi Emir Abdülcelil Efendi Secere ile Hz. Hüseyin soyundan gelmektedir. 17 yaşındayken Kadiriye şeyhi Şakir Efendiden ilim tahsiline başlayarak 24 yaşında ilk icazetini almıştır. Şeyh Şakir Efendinin vefatı üzerine tekkede ders vermeye başlamıştır. 1892'de Nakşibendi Şeyhi Darendeli Hacı Mehmet Efendi'den, 1893'te Urfalı Şeyh Mustafa Efendi Halifesinden, 1896 yılında Kalalı İmamzade Hacı Osman Efendi'den ve 1896'da ise Halep nakibi Mehmet Ebülhüda Efendiden icazet almıştır. (Yakar, 2014: 27)

İngilizlerin 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal etmelerinin ardından çok geçmeden şehirde vaziyet gerginleşmesi üzerine işgalci Max Andrio, şehrinin ileri gelenlerinden bazılarını Amerikan Koleji'nde toplanmasını istemiştir. 7 kişiden oluşan bir heyet görüşmeye katılmıştır. Şeyh Ali Sezai Efendi de bu heyette yer almıştır. Max Andrio'nun Osmanlı Hükümeti ve İslam ahalisi tarafından Hristiyanların zarara uğratıldığını ve bu olayların önüne geçilmesi gerektiğini belirttiği sırada söz alan Şeyh Ali Sezai Efendi;

“İşgal kumandanının, Maraş'ta tarafsız olarak, asayişin temini hususunda tedbir alması, takdir edilecek bir insanîyet görevidir, adalet ve medeniyet tavrıdır. Bunu hürmetle karşılıyoruz. Eğer, Osmanlı Devleti, gayr-ı Müslimlere zulüm ve tecavüzlerde bulunmuş olsa idi, bugün onlarda bulunan servet ve mallar olmayacaktı. Zaten Osmanlı Hükümet daireleri, onlara her zaman açık olup, işleri ve müracaatları görülmektedir. Türkler sabır ve sükûnete davet edilmektedir. Onlar da olgunluklarını ve sükûnetlerini muhafaza etmektedirler. Ermeni ve Hristiyan din adamları, Ermenilerin yaptıkları tecavüzlere rıza göstermeyerek, nasihatte

bulunmuşlar ise de kabul görmemiştir. Yüzde seksen nispetinde, ekseriyeti teşkil eden necip Türk milletinin maksadı, kimse ile uğraşmak olmayıp, şeref ve şanı ile mütenasip olarak, sulhun neticesini beklemektir.” diyerek konuşmasını sonlandırmıştır. (Usta, 2012: 39-40)

halkı işgalcilerin kışkırtmalarına rağmen Hristiyan halkla sükunet içerisinde beklemeye teşvik etmiştir. İngilizlerin Maraş'tan çekilmesinin ardından yerine Fransız işgalcilerin gelmesi üzerine Maraş halkı, Ali Sezai Efendi ve Doktor Mustafa başta olmak üzere Kadızade konağında bir toplantı gerçekleştirerek işgali protesto etme kararı alınmış ve protesto telgrafını şehrin ileri gelenleri imzalamışlardır. Toplantının ardından Ulu Cami'ye gelen halka Ali Sezai Efendi konuşma yaptı;

“Maraş'taki İngiliz kuvvetlerini, kendi emellerine alet edemeyen Türk düşmanı Ermeniler, çeşitli şikayet ve girişimleriyle, Fransız kuvvetlerinin, Maraş'a gelmelerini istemişlerdir. Çünkü Fransız kuvvetleri içinde, Türkler aleyhinde faaliyetlerde bulunmuş olan, Ermeni fedailer bulunmaktadır. Şimdi bu kuvvetlerin, İngilizlerin yerine, Maraş'a gelmeleri kesinleşmiştir. Din ve devletin selameti için, Allah'a itimat ile tek yürek olarak, lisanen, bedenen, malen çalışmamız lazım gelmektedir, bu hususta ihmalkârlık etmenin vebal olacağını aklımızdan çıkarmamalıyız, son pişmanlık fayda etmeyecektir, bu zamanda hükümetten yardım beklemek, gölgeye el atmak gibi akıl dışı bir iştir. El, dil, gönül birliği ile çalışmamız gerekmektedir, şehirde sükunetin sağlanması amacı ile hükümete yazılan telgrafi, birçok kişi imzalamıştır, şimdi bu telgraf Doktor Mustafa tarafından okunacaktır, herkesin bunu dinleyerek, mühürleyip imza etmesi gerekmektedir.” (Usta, 2012: 41)

Protesto metni telgrafla İstanbul hükümetine ve Padişaha iletilmiştir. Fakat bu girişim hiçbir sonuç vermeyince Maraş'ta gerilim yaşanmıştır. Bu olayların neticesinde Maraş'ta Milli direniş başlamıştır. Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması için toplantılar düzenlenmiştir. İlk toplantıya katılmayan Ali Sezai Efendi ikinci toplantıya katılmış isede güvenlik tehdidi gerekçesiyle teşkilat hakkında konuşma gerçekleştirilememiştir. Aynı günün gecesinde Ziya Bey'in evinde gerçekleştirilen toplantıya çoğu şeyh, hacı, hoca sıfatları olan aralarında Halil Sezai Efendi'nin de bulunduğu 35 din adamı katılmış ve Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak merkezi olarak Ulu Cami Medresesi olmuştur. Cemiyet kurulduktan sonra para, gıda, silah ve mühimmat toplama faaliyetine girmiştir. (Usta, 2012: 49-50)

1.4. Hafız Ali Efendi (Maraş)

1877 Yılında Maraş'ın şekerli mahallesinde dünyaya geldi. Babası Hacı Ökkeş Ağa, annesi Emine Hanımdır. Maraş'ta Leblebicizadeler diye tanınan, saygı duyulan bir ailedir. 6-7 yaşlarındayken Tiyeklioğlu Hocadan Kur'an dersleri alır, Hıfzını tamamladıktan sonra hafız olur. Huffaz mektebine giderek Arapça ve Farsça öğrenir.

Şerri İlimler alarak tahsiline devam eden Hafız Ali Efendi tahsiline devam etmek için Maraş'tan ayrılarak Halep, Mısır ve İstanbul'a giderek eğitim almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra icazetnamesini alarak Maraş'a geri dönmüştür. (Yakar, 2014: 33)

Maraş'ta ki Çarşıbaşı Caminde imamlık yaparak göreve başlamıştır. Maraş Mevlevihane'si Şeyhi Selim Dedenin vefatı üzerine Mevlevihane'nin şeyhi olmuştur. Maraş'ın işgali üzerine Heyet-i Merkeziye'nin kurucuları arasında yer almıştır. Hafız Ali Efendi Henüz Çarşıbaşı Camii imamlık yaparken Maraş önce İngilizler'in, sonra da Fransız'ların işgaline uğramıştır. (KSÜ Ansiklopedisi, 2016: 237-238) Milli Mücadelenin başlarında silahlı direnişe katılan Hafız Ali Maraş'ın kurtuluşundan sonra da Antep'in savunmasına katılmış ve silahlı direnişe orada devam etmiştir. 1929 yılında Maraş Müftüsü Rafet Hocanın vefat etmesi üzerine açılan müftülük sınavını kazanarak 35 yıl bu görevi sürdürmüştür. 25 Mayıs 1967 tarihinde vefat eden Müftü Hafız Ali Efendi Maraş'ta Toprağa verilmiştir. (Yakar, 2014: 34; Usta, 2012: 28)

1.5. Vezir Hoca (Maraş)

1883' de Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Maraş'ta Vezir Hoca olarak tanınsa da asıl adı Mehmet Alparslan'dır. Babası İlmiye sınıfına mensup Mehmet Efendi, annesi Zehra Hanımdır. Vezir Hoca Çukurova'da iskan eden Cerid aşiretine mensup olmasından ötürü ailesine Ceridzadeler denmekteydi. Aile daha sonraları Vezirzade olarak anılmaktadır. Eğitim hayatına Çiçekli Caminde Kur'an öğrenerek başlamıştır. Ulum-i diniye, ilmihal, rika ve nesih dersleri alarak Kayabaşı mahallesinde yeni açılan okula devam eder. Maraş Rüştüyesinden mezun olduktan sonra, Şam Rüştüyesinde devam etmek istemiş fakat yaşanan talihsizlikler sebebiyle devam edememiştir. Hatuniye Medresesi Müderrisi Hocasade Mehmet Efendiden dini eğitimlerine devam eder ve daha sonra tahsilini ilerletmek için Halep'e gider. Sonrasında İstanbul'a giderek Fatih Medresesi Hocası Serezli Hacı Eyüp Efendiden icazet alan Vezir Hoca Meşihat-ı İslamiye tarafından Maraş'ta Darul Halife Medresesinde Muallimlik yapar. (Özalp, 1986: 78)

Maraş'ın işgalinden sonra yaşanan Bayrak olayının ardından Fransızların bu hadiseyi karşılıksız bırakmayacaklarını dile getirerek teşkilatlanmaya başlamak için arkadaşlarına öneriler sunmaktadır. Bayrak olayının yaşanmasından 3 gün sonra Ziya

Efendi, Avukat Zekeriya Efendi, Atilla Bey, Abdi Keçeci Bey ve Başkatip Rıza Efendinin de aralarında bulunduğu bir grup ile camide bir toplantı düzenlenmektedir. Bu toplantıda ilk teşkilatlanma faaliyeti başlatılarak Kur'an-ı Kerim üzerine el basarak tüm üyeler yemin etmiştir. (Yakar, 2014: 108) Daha sonra her gece bir yerde toplanan gruba katılım gittikçe artmıştır. Maraş'ın Şekerli mahallesinde de aynı şekilde örgütlenen bu grupla görüşme kararı alınmıştır. Şekerli mahallesi grubunda ise Şeyh Ali Sezai Efendi, Refet Efendi, Dedeade Mehmet Efendi, Belediye Reisi Bekir Sıtkı gibi önemli şahıslar yer almaktadır. Bu iki grup arasında yapılan görüşme neticesinde Şekerli mahallesi teşkilatı ve Kayabaşı teşkilatı birleştirilmiş, teşkilatın başına Alparslan Bey getirilmiştir. (Usta, 2012: 38)

Kurulan bu teşkilatın ilk işi köy ve kasabaları teşkilatlandırarak, silah ve cephanelik temin etmektir. Maraş'ta Bababurnu denilen mevkide güçlü bir savunma hattı kurulmuştur. Şehir içinde çatışmalar başladığında Vezir Hocada Kayabaşı mıntıkasında bir fiil çatışmalarda bulunmuştur. Maraş ve Antep başta olmak üzere civar bölgenin mücadelelerinde de yer almıştır. (Yakar, 2014: 109)

1.6. Mehmet Tahir (Müslüman Bey) (Kilis)

Mehmet Tahir Bey 1887'de Kilis'te dünyaya gelmiştir. Babası Keferganili Hacı Tahir Efendidir. Kilis Rüştüyesindeki eğitimini tamamladıktan sonra dayısı olan Avukat Reşit Efendinin yanında katiplik yaparak göreve başlamıştır. Daha sonra dava vekilliği yapan Müslüman Bey Halep'e kadar gitmiş ve I. Dünya Savaşının başlamasıyla Kilis'e geri dönerek adli hizmetine devam etmiştir. Oluşturduğu küçük çaplı (30-40) süvari birliği ve az sayıda silahıyla Kilis'i Müdafaa etmeye çalışmıştır. Halepli Müderris Zade Abdulkadir Efendinin hizmetinde sık sık Kilis'e akın yapan Kürt ve Arap süvari kabilelerini oyalamış ve zayıf vermiştir. Mustafa Kemal'in Kilis'i ziyareti sırasında bu teşkilat için nihayet Kilis'te Milli Müdafaanın çekirdeği de bu teşkilat olmuştur.

Müslüman Bey Kilis'i işgale gelen Fransız kuvvetlerini arkadaşları; Kara Fazlıoğlu Fazlı, Çapar Abdo, Halit Bey, Kirbitçi Selehattin, Şehit Sakıp, Behçet İslam ve Halepli Nazmi ile oyalayarak çete mücadelesi vermiş ve Fransızlara zayıf vermişlerdir. (Beşe, 2009: 393)

Kilis'in halk, eşraf ve kanaat önderleri bir araya gelerek Cemiyet-i İslamiye örgütünü kurmuştur. Kaymakam İbrahim Bey'in girişimleri sonucunda ulemadan Hacı Mustafa Efendi (Beşe) başkanlığında kurulmuştur. Bu cemiyet kentin korumasını sağlayan milis güçlere para, yiyecek, istihbarat sağlamıştır. (Sakallı,1997: 249) Cemiyet daha sonra da aynı yardımları işgale karşı direnen Kuvay-ı Milliye'ye de yapılmıştır. Cemiyet-i İslamiye'nin kurucuları ise; Hacı Mustafa Beşe, Neşet Topaloğlu, Ali Canpolat, Nuri Canpolat, İslam Bey, Eminzade Mahmut, Müslüman Bey, Hafız Ahmet, Hacı Fatih Efendi gibi dini kimliğe sahip kişilerin öncülüğünde kurularak Milli Mücadele yıllarında Kilis'te yararlı faaliyetler yürütülmüştür. (Beşe,2009: 32-33)

1.7. İslam Bey ve Cemiyet-i İslamiye Örgütü (Kilis)

1890 tarihinde Kilis'te Büyükkütah Mahallesinde dünyaya geldi. Babası Hacı Şerifzade Mustafa Emin Efendidir. İlk öğrenimini dayısının yanında tamamlamıştır. 1910 tarihinde İstanbul'da Maliye okumak istemiş isede başarılı olamamıştır. Birinci Cihan Harbi'nde 77. Alaya asker olarak katılmıştır. Savaşta yaralanarak Kilis'e gelen İslam Bey, Halep'te Merkez Kumandanlığı emrine girmiştir. Kilis'te Karakol Komutanlığı yapmıştır. Bu sırada Kaymakam ve İlçe Jandarma Komutanının isteği üzerine Kilis'te Cemiyet-i İslamiye Örgütünü kurmuştur. Ulemadan Hacı Mustafa (Beşe), Eşraftan Neşet Bey, Tahir Canpolat, Ali Canpolat, Nuri Canpolat, Hacı Tahirzade Mehmet (Müslüman Bey), Molla Recep ve Muallim Hafız Mahir Bey gibi önemli şahıslar bu cemiyetin kurucu üyeleridir. (Çolakoğlu, 1991: 19-20)

Cemiyet-i İslamiye'nin ilk görevi gençlerden oluşan silahlı bir direniş grubu oluşturmaktır. Kurulacak bu direniş grubuyla Kilis'te ki zararlı faaliyetler yürüten ve karışıklık çıkartan Arapları önlemektir. Bu sebepten Kilis'in güneyinde cemiyetin gönüllü erleri gece gündüz nöbet tutmuşlardır. Bu gönüllülerin erzakları, giysileri, silah ve cephanelikleri Cemiyet-i İslamiye tarafından karşılanmıştır. (Beşe, 2009: 31)

Kilis'te aynı amaçla kurulan diğer bir cemiyet ise Çiftçiler Cemiyetidir. Bu cemiyetin üyeleri ise; Hafız Ahmet Mahir, Hacıtahiroğlu Vakıf, İslam Bey, Pehlivan Mehmet Canpolat, Molla Recep, Kazozoğlu İmam, İsmet Şanlı, Osman Atasoy, Akif Mücahit, Halepli Nazmi Yaşar ve Hacı Ahmet Kölükfakı ve adını zikretmediğim

birçok kişi bulunmuştur. Daha sonra Fransızların vaatlerine kananlar sebebiyle bu cemiyet dağılmıştır. Cemiyetin dağılmasıyla üyelerin büyük bir kısmı Kuvay-ı Milliye'ye katılmıştır. (Beşe, 2009: 39)

1.8. Şahin Bey (Antep)

Şahin Bey 1877 tarihinde Antep'in Bostancı Mahallesinde dünyaya geldi. Şahin Bey'in asıl adı Mehmet Sait'tir. Şam'da bulunan subay okulundan mezun olduktan sonra Osmanlı ordusuna katılmıştır. Yemende ki görevinde gösterdiği başarı neticesinde başçavuş olmuştur. 1917 Ekim'inde ise Sina Cephesinde görev almış ve rütbesi teğmenliğe yükselmiştir. Buarada İngilizlere esir düşmüş ve Aralık 1919'a esir kampında kadar kalmıştır. Mütarekeden sonra İngilizler Türk esirleri serbest bırakmışlar ve Şahin Bey de 13 Aralık 1919'da İstanbul'a gelmiştir. (Beşe, 2009: 386)

Harbiye Nazırı Cemal Paşa tarafından Antep'e yakın olan Birecik İlçesi Askerlik Şube Başkanlığı'na tayin olmuştur. Bu esnada Fransızlar, Antep'teki konumlarını güçlendirmek için Katma-Kilis-Antep yolu ile takviye kuvvetleri getirmekte ve bu yol üzerinde serbestçe hareket etmekteydiler. Bu yol güzergahını kontrol altına almak isteyen Şahin Bey, Çapalı Köyüne giderek burayı merkez konumuna getirerek, 100 kişilik bir kuvvet oluşturdu. Bir süre sonra Kilis'te işgale karşı koyan kahramanlarla beraber Acar Köyü İğdelibel mevkiinde karargahını kurdu. Lohan, Kürüm, Kazıklı, Cilcime, Mezra, Hacaz ve Ulumesera köylerinden topladığı gönüllü erlerden 800 kişilik bir kuvvet oluşturmuştur. Kilis-Antep yolunu kurduğu 800 kişilik birlik ile işgalcilere kapatmıştır. (Akçora, 1995: 68)

3 Şubat 1920 tarihinde Kilis'ten Antep'e hareket eden iki bölüğün himayesindeki 150 arabalı bir Fransız erzak kolu Şahin Bey kuvvetleri tarafından Kertil'de pusuya düşürülerek geri dönmek zorunda bırakılmıştır. 4 Şubat 1920'de Kilis yoluna hakim olan milli kuvvetler telgraf hatlarını tahrip ederek, Fransızların Kilisler olan her türlü irtibatını kesmişlerdir. Bu esnada Antepliler, bir taraftan Şahin Bey'e cephane ve erzak temin etmekte, diğer taraftan şehir içi teşkilatının kuruluşu için çalışmaktaydılar. Fransızlar, 18 Şubat 'ta bu yoldan geçmeyi bir daha denediler fakat Şahin Bey kuvvetlerince mağlup edilerek Kilis'e geri çekildiler. (Çolakoğlu, 1991: 88)

Fransızlar Şahin Bey'in kuvvetleri üzerine son kez top ve makineli tüfeklerle saldırdılar. Top ve mermi yağmuru altında sadece tüfekle karşı koymanın ölümle neticeleneceğini anlayan Şahin Bey'in kuvvetleri geri çekilmeye başladı. Şahin Bey'in yakınında bulunan arkadaşları birlikte çekilmek için Şahin Bey'e ısrar ettiler. O, çekilmeyi her defasında reddetti. “*Düşman Cesedimi Çiğnemedem Anteb'e Giremez*” diyerek Elmalı Köprüsü taşlarını kendine siper eden Şahin Bey, Fransızlara ateş etmeye devam etti. Şahin Bey Fransız piyadelerinin süngü darbeleri altında 28 Mart 1920 tarihinde şehit düştü. (Çolakoğlu, 1991: 89-90)

1.9. Mustafa Taki Efendi (Sivas)

Taki Efendi, ilk ve orta öğrenimini Sivas'taki İptidai Mektebi Rüştüyesi'nde tamamlamıştır. Taki Efendi, memuriyet hayatına 19 Ekim 1887'de Sorgu Hakim Yardımcılığı ile başlamıştır. 17 Nisan 1894- 29 Haziran 1913 tarihleri arasında Sivas adliyesinde önce Zabıt Katipliği yapmış sonrasında baş katip ve mahkeme üyeliği görevlerinde bulunmuştur. 7-13 Kasım 1914'te Sivas Sultanisinde Arapça öğretmeni olarak atandıktan sonra Adliye teşkilatındaki görevinden istifa etmiştir. Milletvekili olarak Ankara'ya gidinceye kadar Öğretmenlik görevini Ankara'ya gidinceye (22 Nisan 1920) kadar sürdürdü. (Tosun, 1996: 71-72)

Sivaslı din bilgini olan Mustafa Taki Efendi milli mücadele yıllarında manevi cephesinde görev almıştır. Taki efendi milli mücadele dönemi açısından medrese hayatı, ittihat ve terakki cemiyetine üyeliği ve nihayet ilk açılan mecliste milletvekilliği görevi dolayısıyla üzerinde durulması gereken bir isimdir. Taki Efendi Sivas'ta yetim büyüyen bir alim olmasına rağmen, memleketinin dört bir köşesinde insanların dertlerini ederek bu sorunlara bir nebze olsa çözüm bulabilmek adına çabalar gösteren ve ömrünü bu mücadeleye adayan bir vatanseverdir. (Çınar, 2005: 170-171)

Taki Efendi ilmi birikimini siyasi ve sosyal şartların gerektirdiği çerçevede toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için şekilde kullanmıştır. Öyle ki, ortaya koyduğu eserleriyle “kurtuluş mücadelesi” vermekte olan bir ulusun milli ve manevi duygularını harekete geçirecek ilmi ve edebi kişiliğe sahip olduğunu ortaya

koymuştur. Taki Efendinin ortaya koyduğu eserlerden kendisinin İttihat ve Terakki Cemiyetine üye bir şahsiyet olduğu apaçık anlaşılıyordu. (Çınar, 2005: 173)

Mustafa Taki Efendinin milli mücadele için yaptığı katkılarla beraber kurulan ilk meclisteki mebusluk göreviyle de yakın tarihimizdeki birçok isimsiz kahramanlardan biri olarak tarihteki yerini almıştır. kurtuluş mücadelesi veren bir Anadolu halkının motivasyonu yükseltmeyi kendisine görev kabul etmiştir. Vatanverlik görevlerini başarıya ulaştırmasında Taki Efendi'nin iyi derecede eğitim almış ve memleketin meselelerine son derece duyarlı birisi olmasının katkısı olmuştur. Adliye teşkilatında görev aldığı yılları toplumun meselelerini bizzat gözlemlemesi ve rasyonel çözümler sunmasında ona yardımcı olmuştur. Siyasi hayatı ise İttihat ve terakki cemiyetine üyeliği ile başlamış ve nihayet dualarla açılan Türkiye Büyük Millet Meclisinde milletine hizmet için düşündüğü fikirlerini uygulama fırsatını kendisine vermiştir. (Çınar, 2014: 25)

Taki Efendi bulunduğu konumun kendisine yüklediği ağır sorumlulukları olduğunu ve milletine karşı sorumluluğunu layıkıyla yapabilmek için gecesini gündüzüne katarak çalışmıştır. Vekillik görevini sürdürürken halkın sorunlarını takip etmiş ve çözüm önerileri üretmeye çalışarak mecliste dikkatleri üzerine çekmiştir. Onun bir din bilgini olarak, Osmanlının çöküşü ve Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında en çok tartışmaya açılan konulardan olan “medeniyet” kavramı hakkındaki fikirleri, uzun bir çalışmayla ulaşılabilecek bilgi birikimi, düşünme ve ifade sürecinden geçirilerek oluşturulduğu anlaşılabilir bir konudur. (Çınar, 2009: 161)

1.10. Abdurrahman Kamil Efendi (Amasya)

Ataları iki asır önce Kırım Bahçesaray'dan göç ederek Çorum'a yerleşmiştir. Abdurrahman Kamil Efendi ise, 1850'de Amasya 'da dünyaya gelmiştir. Yazdığı edebi eserlerde kullandığı Mahlası Mecitözü'ne nispetle “Mecidi”, lakabını almışlardır. Abdurrahman Kamil Efendi, ilk ve orta öğrenimi Çorumda tamamladıktan sonrasında 1871'de Amasya da Mehmet Paşa Medresesi'ne kaydoldu. Burada kardeşi Müderris Sadık Efendi'den İlm-i Kıraat, İlm-i Feraiz, İlm-i Aruz; Müderris Hasan Efendi'den Fıkıh, Hadis, Tefsir, Usul-ü Fıkıh, Usul-ü Hadis ve Hikmet derslerini almıştır. Ayrıca zamanın tanınmış hocalarından da fen bilimleri dersler alarak 1881 yılında yüksek

öğrenimini başarıyla tamamladı. Abdurrahman Kamil Efendi, meslek hayatına mezun olduğu Mehmet Paşa Medresesi'nde öğretim üyesi olarak başlamıştır. Medresede yirmi bir yıllık müderrislik görevi yapmıştır. Sultan Bayezid Camii'nde gönüllü vaizlik yapmıştır. Müftü Mehmet Efendi'nin ölümü üzerine 1902 yılında 51 yaşında iken Amasya Müftülüğü 'ne tayin edildi. (Diyanet Vakfı, 1988: 504)

Abdurrahman Kamil Efendi 12 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşayı Amasya'ya gelişinde tren istasyonunda karşılayanlar arasında yer aldı ve paşayla uzun bir görüşme gerçekleştirmiştir. Amasya'ya gelişinden bir gün sonra Beyazıt Camii'nde Kamil Efendi'nin cuma vaazını dinleyen Mustafa Kemal Paşa, "*Eğer bu memlekette Abdurrahman Kamil Efendi gibi on tane alim olsaydı memleket bu hale düşmezdi*" dediği aktarılır. Kamil Efendi vaazı sırasında halka milli mücadelenin önemini anlatarak birlik ve beraberlik ruhunun uyanışına vesile olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'yı cemaate camii cemaatine tanıtarak hakkında takdir edici ifadeler kullandı. Abdurrahman Efendi'nin sözleri Amasya halkında büyük etki yaratarak milli mücadele için halkın teşkilatlanarak harekete geçilmesinde önemli rol oynamıştır. Daha sonra düzenlenen mitinglerde de vaazlar veren Abdurrahman Efendi halkı düşmana karşı mücadeleye teşvik etmiştir. (Diyanet Vakfı, 1988: 505)

Amasya'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin on yedi üyesi arasında yer alan Abdurrahman Kamil Efendi'nin biriktirdiği altınları cemiyeti desteklemek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'ya teslim etmesi Milli Mücadele tarihinde hafızalara kazınan özel bir yere sahip olmuştur. Abdurrahman Efendi 1920'de yaşanan Zile isyanının bastırılması esnasında oraya gönderilmek istendiyse de yaşlılığından dolayı gidemedi, fakat asilere destek vermemeleri için halkı vaazlarıyla telkin ederek uyarmıştır. 31 Aralık 1941'de hakkın rahmetine kavuşan Abdurrahman Kamil Efendi, Amasya'da ki Tekirdede Kabristanı'nda gömülmüştür.

Amasya Müftülüğü yapan Abdurrahman Kamil Efendi verdiği vaazla milli mücadele fikrinin doğmasını sağlarken mücadelenin başladığı günden beri Mustafa Kemal'in yanında olmuş ve diğer din adamlarına da örnek olmuştur. Milli Mücadele günlerinde Cuma namazından önce kürsüye çıkan Abdurrahman Kamil Efendi, Camide bulunanlara şöyle seslendi:

"Muhterem Evlatlarım!

“Türk Milletinin, Türk hâkimiyetinin artık hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Mademki, milletimizin şerefi, haysiyeti, istiklali tehlikeye düşmüştür, artık bu hükümetten iyilik ummak bence abestir. Şu andan itibaren Padişah olsun, isim ve unvanı ne olursa olsun, hiçbir şahsın ve makamın hikmet-i mevcudiyeti kalmamıştır. Yegane çare-i halas halkımızın doğrudan doğruya, hakimiyetini eline alması ve iradesini kullanmasıdır.”

Abdurrahman Kamil Efendi, güzel ve etkili konuşmasıyla halkı coşturdu. Camiyi dolduran cemaat konuşmanın etkisiyle, vatanın içinde bulunduğu şartlardan kurtulması için dualarda bulundular. Bu arada vaizi dinleyen Mustafa Kemal Paşa da rahat bir nefes almıştır. Paşa böyle bir töreni Havza'da da tertiplemek istemişti. Fakat vaiz korkudan kaçmıştı". Amasya'da emekli müftü Abdurrahman Kamil Efendi aldığı ilhamla memleketin içine düştüğü durumu halka anlatmıştı. (Savaş, 2014: 316)

1.11. Hacı Tefik Efendi (Amasya)

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında bölgedeki Pontus çetelerinin sataşmalarından, İngiliz gizli servisinin takibinden kurtulduktan sonra Mustafa Kemal'in eline bu fırsatla kafasında tasarladığı fikirlerin temelini atacak bir yer arayışındaydı. O sırada Havzada bulunan Mustafa Kemal Amasya Müftüsü Hacı Tefik Efendi yolladığı telgrafta *“Amasya halkı Müdafaa-i vatan, muhafaza-i din ve devlet yolunda mücadele edenleri bağrına basmakla müftechir olacaktır”* şeklinde cevap vermiş ve Paşanın yanında olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal bu telgrafla aradığı yeri bulmuştur.

Müftü Hacı Tefik, Mustafa Kemal Paşanın Amasya'ya geleceğinin haberi alınınca hazırlıklara başlamış ve Paşayı karşılamak için vaiz, eşraf ve halktan oluşan kalabalık bir grupla yollara dökülmüştür. Paşa'yı Gezirlik mevkinde karşılayan halka Mustafa Kemal Paşanın Ağzından çıkanlar şöyleydi; *“Havza'dan Amasya'ya gelişimizde şehre gelinceye kadar bizi karşılayan olmamıştı”* ama *“En gönülden coşkun karşılama Amasya'da oldu. “...daha sonra azmi, heyecanı, bağlılığı hareketliliği hayran bırakan Müftü Hacı Tefik'in mücadeledeki rolüne yansımıştır. Tefik efendinin ağzından şu sözler çıktı “...Beldemize hoş geldiğiniz Paşa... Bütün Amasya emrinizdedir. Gazanız mübarek olsun...”* beklemeyen bu karşılama ve hitap Mustafa Kemal Paşayı duygulandırmıştır. (Çelik,2009: 416-419)

Milli mücadelede ilk defa bir şehirde halkın tamamının fikrini öğrenme ihtiyacı duymadan tüm şehir halkı Mustafa Kemal'i şehrin girişinde karşılamış ve zorlukları belli olan vatan müdafasında milli mücadelenin bayrağını açma kararı almıştır. Amasya Müftüsü Tefvik Efendi ve Mustafa Kemal arasında başlayan yardımlaşma 1921'de Tefvik Efendinin ölümüne kadar devam etmiştir. Zile isyanını bastırmak için Cemil Cahit Bey (Orgeneral Cemil Cahit Toydemir) kendisinden yardım istemesi üzerine hasta yatağından kalkarak elinde seccade, belinde silah isyanı bastırmak için harekete geçtiği sırada geçirdiği rahatsızlık dolayısıyla zatüre olmuş ve o dönemin şartlarında yeterli tedaviyi göremeyen Mustafa Tefvik Efendi hakkın rahmetine kavuşmuştur. (Savaş, 2014: 319)

1.12. Mehmet Hulusi Efendi (Yozgat)

Mehmet Hulusi Efendi, 1888 de Yozgat'ta doğmuş. İlk ve Orta öğrenimini Yozgat'ta tamamladıktan sonra Yozgat İdadi Mektebine başlamış ve tabii bilimlerin yanı sıra iyi derecede dini eğitimde almış Arapça, Farsça öğrenmiştir. Daha sonra Kayseri'ye giderek, eğitimine medresede devam ettirmiş Müderris Osman Hilmi Efendi'den icazetname almıştır. 1911 de İstanbul'daki Beyazıt Caminde Dersiamlığa başlamıştır. (Kapusuzoğlu, 2016: 165)

Bu dönemde Yozgat Sancağı Mutasarrıfı olan Necip Bey, Milli Mücadele karşıtı olup Ankara'dan gelen hiçbir emire uymamaktaydı. Bu sebepten ötürü, Salih Paşa tarafından görevinden alınarak, yerine Arif Hikmet Bey getirilmiş ve böylece Yozgat'ta da Milli teşkilatlanma başlamıştır. Kasım 1919 'da Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Müftü Mehmet Hulusi Efendi önderliğinde kurulmuştur. (Çelik, 2009: 283) Bu sırada Yozgat'ta Çapanoğlu ailesi Milli Mücadele'ye karşı bir tutum almış bölgeyi milli harekettten uzaklaştırmak gayesiyle bir baskın sonucu, hükümet binasını ele geçirmiştir. Ankara'da ki meclisin padişaha karşı bir tutum içerisinde olduğunu, yapılanların Kanuni Esasi'ye aykırı olduğunu iddia edip bir ayaklanma içerisine girmiştir. Bu ayaklanma, Çerkez Ethem tarafından bastırılmış. Mehmet Hulusi Efendi ise, tüm karışıklıklara rağmen Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üye seçimlerini gerçekleştirmiş ve cemiyetin kurucusu ve başkanı olmuştur. İlk Meclis'te, Yozgat milletvekili olarak yer almıştır. (Taş, 1987: 1)

1.13. Müftü Raşit Efendi (Edirne)

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Yunan ve Bulgarlara verilen haklarla, Trakya bölgesindeki halk harekete geçerek bu ayrımcılığa ve gelebilecek işgallere hazırlıklı olmak, teşkilatlanmak için 1 Aralık 1918 de Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniye kurulmuş ve teşkilatlanmıştır. Bu cemiyetin kurucusu Edirne Müftüsü Mestan Efendi olmuş ve bu cemiyet köy ve kazalara kadar genişletilmiş ve birçok din adamı bu cemiyetlere başkanlık ederken sayısız hizmetlerde bulunmuşlardır.

Edirne 'de çıkarılan yerli gazete olan Trakya Paşaeli ile, Bulgar ve Yunanlıların zulümleri ve Batı Trakya'daki olayları halka duyurmaya kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. 4 Kasım 1918 'de önce Fransızlar Sirkeci-Uzunköprü demir yolunu işgal etti Bir süre sonra da Yunanlılara devredildi. Bu işgaller, halkta korkuya sebep olurken, diğer yandan Müdafaa-i hukuk cemiyeti İstanbul hükümeti ile diplomasi kurmayı denemişse de başarılı olamamış ve ilk tepkiler başlamıştır. (Kutay, 1998: 321)

Bu olayların ardından İzmir'in İşgali, Anadolu'da olduğu gibi Trakya'da da büyük yankı bulmuş ve tepki toplamıştır İşgaller, mitingler düzenlenerek protesto edilmiş, İstanbul'a telgraflar çekilmiştir. İşgali takip eden ilk cuma günü Sultan Selim Camii'nde Mestan Efendi'nin önderliğinde, bir halk kitlesi toplanarak işgalleri protesto etmiştir. Bu cemiyetin kuruluşunda ve faaliyetlerinde başta Müftü Mestan Efendi olmak üzere, Hacı Hafız Abdullah Efendi, Hafız Rakım Efendi, Vaiz Said Efendi, Hafız Galip Efendi, gibi birçok din adamı bulunmaktaydı. (Kutay, 1973: 301)

Bölgenin bir diğer gönül dostu ise, Keşan Müftüsü Raşit Efendi olmuştur. Keşan'da Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyetinin kurucusu olmuştur. İstanbul'un işgalinden sonra hükümetle ilgisini kesen ve sıkı yönetim ilan eden General Cafer Tayyar Paşa'ya çok destekler verilmişti. Sadece Keşan'dan 1000 gönüllü er gönderilmiştir. Öte yandan Müftü Raşit Efendi, Yunan müdahalesini olabildikçe uzatmak için Rum Despotuyla uzlaşma yoluna girmeye çalışsa da 20-26 Temmuz 1920 'de bir çatışma yaşanmış ve belde işgal edilmiştir. Müftü efendi, silahlı bir mukavemet gurubu kurarak Rumların Türk halkına yaptığı fiili olaylara bu grup vesilesiyle karşılık veriyordu. Bu gizli örgütün fiilleri kurtuluşa kadar devam etmiştir. Müftü Raşit Efendi, hem halkı toparlayarak teşkilatlandırıyor manevi ruhu aşılıyorken diğer yandan da

silahlı direnişini örgütleyordu. Raşit Efendi'nin bu hizmetleri, 19 Kasım 1922 'de bölgenin Ankara Hükümeti adına Refet Belenin İtilaf devletlerinden teslim almasına kadar devam etmiştir. (Genelkurmay, 1963: 271)

1.14. Karaisali Müftüsü Mehmet Efendi (Adana)

Milli Mücadelenin başladığı dönemde Adana'nın Karaisali ilçesinde müftülük görevini icra eden Mehmet (Aldatmaz) Efendi bu bölgede çete faaliyetleriyle düşmana karşı koymuş ve mücadeledeki yerini almıştır. Kuvay-ı milliyecilerin Karaisali'de vatansever bir din adamı olduğunun duyumunu almış ve Karaisali'ye Müftü Mehmet Efendi ile görüşmeye gelmişlerdir. Böylece Müftü Mehmet Efendi Kuvva-i Milliye'ye dahil olmuş ve mücadeledeki yerini almıştır. (Mısıroğlu, 1967: 180)

Mehmet Efendi müftülük görevi gereği nüfuzunu kullanarak cepheye gönüllü erler göndermiş ve cephe gerisinde de silah ve mühimmat toplayarak cepheye gönderme faaliyetlerinde bulunmuştur. Cephede yürütülen faaliyetlerde ise en büyük destekçisi Halil Polat Efendi olmuştur. Fransız işgali altında olan Adana halkı yapılan haksız girişimler karşısında bezmiş ve bir kesim halk Fransızlara direnmenin faydasız olacağı kuvay-ı milliye'nin sonu olmayan bir dava olduğu kanısı sarmışsa da Milli Mücadeleye gönülden inanan vatanseverlerde çıkmıştır. Camii minaresine çan takmaya çalışan Fransız işgalcilerine karşı Adana ulu camiinde vaaz vererek halkı bilinçlendirmeye ve umutlandırmaya çalışmıştır. (Mısıroğlu, 1967: 181)

Yaptığı bir vaazda şu sözleri; *“Padişah şer kuvvetlerine esir olmaktadır. Artık ona itaat etmek caiz değildir. Dinimizi ve vatanımızı kurtarmak için kurtuluş mücadelesine atılmış olan kumandan ve mücahitlere katılarak bu kahraman insanlara itaat farzdır. Mustafa Kemalcilerle silah ve iman birliği yapınız”* halkın beynine kazılmış ve umut olmuştur. (Url-1)

Müftü Mehmet Efendi bizzat Mustafa Kemal ile görüşme sağlayarak Toroslarda mücadeleyi başlatmıştır. Fransızlar bu durumdan rahatsız olmuş ve komutan Albay Bremond, Karaisali Müftüsü Mehmet Efendiyi yanına çekmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Mehmet Efendi Fransızlarla karşı sergilediği sert tavırlardan ötürü tehdit edilmiştir. Mustafa Kemal, Sinan Tekelioğlunu

Karaisalı'da Milli Kuvvetler Komutanlığını kurması için görevlendirmiştir. Görevini yerine getirmek için Karaisaliye gelen Sinan Tekelioğlu'nu karşıladı. Sinan Tekelioğlu ve Mehmet Efendi Yöreyi köy köy gezerek halkı Mustafa Kemal'in etrafında toplanmaya çağırmışlardır. Müftünün bu geziler sırasında yaptığı vaazlar ve verdiği fetvalar Remzi Oğuz Arık tarafından Yani Adana gazetesinde yayınlanarak cephelere kadar bu gazete ulaştırılıyordu. (Delikoca, 2004: 71-72)

1.15. Müftü Mehmet Emin Efendi (Mersin)

1873 yılında Mersin'in Erdemli ilçesinde dünyaya geldi. İlk öğrenimini köyünde tamamladıktan sonra İstanbul'daki Papasoğlu Mustafa Çelebi Medresesinde eğitim hayatına devam eden Mehmet Emin Efendi Beyazıt Medresesinden icazet aldıktan sonra memleketine hizmet etmek adına köyüne dönmüştür. Halkında desteğiyle köye bir medrese yaptırılmıştır. Daha sonra köye bir camii ve ilk okul yaptırılmıştır. Eğitime önem veren Mehmet Emin Efendi köyünde 10 seneyi aşkın bir süre görev yapmıştır. Aydın, eğitimli halk ile samimi olması vesilesiyle bölgedeki birçok gencin yüksek öğrenim görmesini sağlamıştır. Birinci Dünya savaşı sırasında da eğitim vermeye devam etmiştir. (Çiftçi, 2009:144-145)

Fransızların Mersin'i işgal etmesi üzerine 12 Şubat 1920 tarihinde Mehmet Emin Efendi, Mutlu Mirza Bey, Veli Haşim Bey bir araya gelerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulması gerektiği kararına varmışlardır. (Hatipoğlu, 2001:70-71) Müftü Efendi şehrin ileri gelenleriyle görüşeceğini bildirerek köye gelmiştir. Görüşmeler sonucunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Mersinin güzel oluk köyünde de teşkil edilerek Mehmet Emin Efendide başkan seçilmiştir. 14 Şubat 1920 de bir bildiriyle Milli Mücadeledeki yerini alarak göreve başlamış ve bu mücadele süresince cemiyetin iaşesini temin etmiştir. Mehmet Emin Hoca Kurtuluş Savaşından sonra Mersin'in Silifke ilçesine Müftü olarak atanmış, görevi esnasında hastalanarak 28 Şubat 1944 senesinde vefat etmiştir. (Çiftci, 2009: 147)

1.16. Hafız Emin İnankur (Mersin)

1887'de Mersin'in Mezitli ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Müderris Hacı Yahya Efendi, annesi Meryem hanımdır. Ailenin üçüncü çocuğudur. Konya'da Eğitim

görmüş hafız olduktan sonra köyüne dönerek hizmete başlamıştır. Mersinli Hacı Yusuf Ağanın kızı Emine hanımla evlenmiştir. Bu evlilikten Yakup, Atiye ve Fatma adında üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Hafız Emin Efendi çocuklarını Mersinde bırakarak Konya'ya gitmeyi düşündüğü sırada Çukurova'nın işgal edilmesi üzerine planlarını erteleyerek memleketinde kalmayı uygun görmüştür. Bazı kaynaklarda Müderris olarak anılsa da memleketin işgali sırasında eğitimini tamamlayamadığından müderris olamamıştır. Babası Hacı Yahya Efendi müderris olduğundan müderriszade sıfatı uygun görülmüştür. (Artan, 2001: 12-13)

Hafız Emin Efendi Milli Mücadelenin başlamasıyla köyünde ve komşu köylerde çalışarak Mersin'de ki Müdafaa-i Hukuk Teşkilatında veznedar üye olarak görev yapmıştır. 1 Nisan 1920'de Hacı Ömer Bey'in başkanlığında Erçel'de oluşturulan Heyette de aza olarak görev yapmıştır. 20 Şubat 1919'da Ermeni çetecilerinin Tece köyünün basarak evleri ateşe vermeleri, toplu ölümlere sebep olmalarından ötürü Fedai Müfrezeler Kumandanı Emin Resa Arslan Bey'e karşı tutumu dikkat çekmektedir. Sebebi ise Fransız işgalcilerin Mersinin 10.000 kişilik bir kuvvetle sarıldığını şehri boşaltmadıkları taktirde 48 saat içerisinde işgal edileceği şeklinde verilen ultiatoma karşı önlem alınmamasından dolayı Resa Arslan beyi sorumlu tutmuştur. (Çiftçi, 2009: 150)

Hafız Emin Efendinin diğer bir faaliyeti ise Mezitli'de emrinde olan 20 mevcutlu süvari müfrezesinin olmasıdır. Kıyaslanmayacak kadar üstün sayıdaki düşman askerleriyle giriştikleri çarpışmalarda şehit vermiş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BATI VE ORTA ANADOLU BÖLGESİ

1.1. BATI ANADOLU

1.1.1. Alim Efendi (Manisa)

1875' te Manisa'da doğan Alim Efendi, Osmanlı ulemasından Hacı Arif Efendi'nin oğludur. İlköğretimini tamamladıktan sonra, müderris Ali Rıza Efendi'den iyi derecede Arapça dersleri almıştır. Ali Rıza Efendi'nin vefatı üzerine, dönemin Manisa Müftüsü olan Hacı Evliyazade Mehmet Emin Efendi'den ders almaya devam ederek 1897'de icazet almıştır. Eğitimlerini daha başarılı bir şekilde ilerletmek amacıyla İstanbul'a gitmiş, orada Beyazıt dersiyamlarından Hacı Ahmet ve Fatih dersiyamlarından Mustafa Hulusi Efendilerden ders almaya devam ederek, iyi bir eğitim sahibi olmuştur. 4 Şubat 1909'da Manisa Müftü yardımcısı olarak memuriyet hayatına başlamış, 1915'te Manisa Müftüsü olmuştur. (HTDV, 1961: 37 B.901)

1919 yılında İtilaf kuvvetleri Paris'te bir araya gelmiş; Balıkesir, Aydın ve İzmir'i Yunanlılara vaat etmişlerdir. Bu gelişmelerin sonucunda bağımsızlığa ve bu esaretin bir sonu olacağına iman eden vatansever din adamları bir araya gelerek bir kongre düzenlemiş, bu kongreye katılan 37 müftüden biri de Müftü Alim Efendi olmuştur. 17-19 Mart 1919'da İzmir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin düzenlediği kongreye Manisa temsilcisi olarak katılmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra İzmir'in işgali ile Müftü Alim Efendi, Kırkağaç Müftüsü Mehmet Rıfat, Burhaniye Müftüsü Mehmet Muhip, Tire Müftüsü Sunullah Efendi ve Edremit Müftüsü Hafız Cemal bir araya gelerek Yunanlıların İzmir'e yaptıkları hain işgale dini açıdan bir değerlendirme getirerek bir fetva çıkarmışlardır. Bu fetva ile;

Yunanlıların İzmir'i haksız yere işgal ettiklerini, halka zulmedip kadın çoluk çocuk demeden katlettiklerini bu haksız fiiller karşısında düşmana karşı cihat etmenin dini bir farz olduğunu Damat Ferit Paşanın yapılan bu haksız işgallere karşı sessiz kalışını ve bundan dolayı hükümete karşı halkın sorumlu olmadığını beyan etmişlerdir. Bu fetvadan sonra Damat Ferit Paşa Hükümeti Manisa Müftüsü Alim Efendiyle birlikte fetvayı hazırlayan diğer din adamları hakkında idam kararı verilmiştir. Bu sırada yaşanan Manisa'nın işgaliyle beraber milli hareketlere devam etmiş, Manisa ve

çevresinde halkın dini değerlerine vurgu yaparak Milli Mücadeleye destek vermelerini ve teşkilatlanmalarını sağlamaya çalışmıştır. (Kuzu, 2014: 95-96)

Manisa'daki diğer bir kahraman Hacı Hilmi Efendi ise, vaazlarında Milli Mücadele'ye destek veriyor, halkın heyecanını artırarak cepheye yeni neferler kazandırıyor. Müderris Hilmi Efendi, köy kasaba demeden Ege'de dolaşmış halkı örgütlüyordu. Katıldığı Askeri Harekatların birinde esir düşerek Yunanistan'a sürgün edilmiştir.

1.1.2. Müftü Rahmetullah Efendi (İzmir)

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle beraber halk büyük bir hezeyana uğramış, bunun üzerine İzmir Valiliği tarafından Sadaret Makamına ardı ardına telgraflar çekerek İzmir'in işgali bildirilmiş fakat bu haber ciddiye alınmamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken İzmir halkı boş durmayarak Mustafa Necati Beyin çağrısıyla bir toplantı düzenlenmiş bu toplantıya İzmir'in Aydınları, İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Türk Ocağı mensupları katılmıştır. Mustafa Necati Bey Yunanlılara karşı bir müdafaa örgütü kurularak bir miting tertip edilmesini teklif etmiş aynı sırada başka bir heyet ise Vali İzzet Beyin Yunan işgali hakkında tutumlarını öğrenmeye çalışmıştır. (Sarıkoyuncu, 1994:33-35) Vali İzzet Bey ortada endişe edilecek bir durum bulunmadığını ve kimsenin karşı koyma teşebbüsünde bulunmaması gerektiğini Yunanlıların ise itilaf Devletleri adına geldiklerini beyan etmesi üzerine Müftü Rahmetullah Efendi söz alarak tarihi konuşmasını gerçekleştirmiş "Kanımla kırmızıya boyanabilirim fakat anımda Yunan alçağının sükûnet ve tevekkülle karşılaşmış olmanın karası olduğu halde Allah'ın huzuruna çıkamam." Diyerek toplantıyı terk etmiş, Rahmetullah efendinin bu sözü Yunan İşgaline uğrayan İzmir ve çevresinde Milli Mücadelenin ilk kıvılcımını meydana getirmiştir. (Koyuncu, 1994: 33-35)

Rahmetullah Efendi ve Hacı Hasan Paşa, limanda bekleyen Amiral Calthorpe'nin yanına giderek İzmir'in işgalini protesto etmiş, gider taraftan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aralıksız çalışmalarına devam ediyor mitingler düzenliyor bildiriler hazırlayıp Anadolu'nun diğer illerine dağıtıyorlardı. (Kutay, 1969: 223) Rahmetullah Efendinin İşgaller üzerine İzmir'de düzenlenen mitinglerde Vatan sevgisinin imandan

olduğunu Ezan sesi yerine çan sesleri duymaktansa şereflice ölünmesi gerektiğini (Çelik, 2009: 63) beyan ederek verdiği vaazları bu sözlerle noktalamıştır; *“Kardeşlerim! Ciğerlerinizde bir soluk nefes, damarlarınızda bir damla kan oldukça, vatanınızı düşmana teslim etmeyeceğinize Kuran’ı Kerime el basarak benimle yemin edin...”*

Rahmetullah Efendi, İzmir’in işgalini kabul etmemiş gerek fikirsel savaşta gerek silahlı direniş safhasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. (Mısıroğlu, 1967: 104-106) Urla bölgesinde ise, Kaza Müftüsü Ahmet Refik Efendi ve beraberindeki destekçileriyle Camide bulunan silahları alarak bir milis kuvvet oluşturup buldukları bölgeyi savunmuşlardır. Benzer bir durumda Ödemiş’te meydana gelmiş, kazadaki din adamları bir araya gelerek durum değerlendirmesi yapmış ve silahlı mücadele olmadan düşman işgalinden kurtulamayacaklarını bu sebeple teşkilatlanıp silahlı mücadeleye koyulmayı kararlaştırmışlardır. (Çelik, 2009: 97)

1.1.3. Ahmet Hulusi Efendi (Denizli)

Denizli ilinde Milli Mücadele ile ilgili ilk faaliyet, İzmir’in işgaline karşı Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin 4 saat içerisinde Bayram yeri meydanında halkı toparlayarak, bir miting düzenlemesiyle başlamıştır. (Bayraktar, 1991: 146) İzmir Reddi İlhak Cemiyetinin düzenlediği mitinge Balıkesir, Aydın, Denizli’den de üyelerin katılması istenmiş bunun üzerine Müftü Ahmet Hulusi Efendi, Belediye Reisi Hacı Tevfik, Mustafa Yusuf Bey kongreye katılmışlardır. (Bayraktar, 1991: 151) Kongre sonrasında Denizli’ye dönen Ahmet Hulusi Efendi Mutasarrıf Faik Bey ile görüşerek Denizli ilçelerinden de katılımı sağlanarak büyük bir miting düzenlemiş ve halkı bilinçlendirmeye çalışmıştır. (Babacan, 2006: 392-394)

15 Mayıs 1919 da Ulu Cami’den Sancak-ı Şerif alınarak, Ahmet Hulusi önderliğinde Belediye Binası önüne gelinmiştir. Belediye Reisi Hacı Tevfik Bey, Mutasarrıf Faik beyinde belediye balkonunda yerini almasıyla Ahmet Hulusi Efendi halka şu sözlerle hitap etmiş;

“Saygıdeğer Denizlililer! Hemşerilerim Bugün sabahın erken saatlerinde İzmir Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Bu tecavüze karşı hareketsiz kalmak din ve devlete ihanettir, vatana karşı irtikâp edilecek cürümlerin Allah ve tarih önünde affı imkânsız günahtır. Cihat tam manasıyla teşekkül etmiş dini fariza olarak karşımızdadır. Hemşehrilerim, karşımıza çıkarılan dünkü tebaamız Yunan’a biz

mağlup olmadık. Onlar öteki düşmanlarımızın vasıtasıdır. Yunan'ın bir Türk beldesini ellerine geçirmelerinin ne manaya geldiğini, İzmir'de şu birkaç saat içinde irtikâp eden cinayetler gösteriyor. Silahımız olmayabilir, topsuz-tüfeksiz sapan taşları ile de düşmanın karşısına çıkacağız. İstiklal aşkı, vatan sevgisi, haysiyet şuurumuz ile kalbimizdeki iman ile mücadelemizin sonunda zaferi kazanacağız. Bu uğurda canını verenler şehit, kalanlar gazidir. Bu mutlak olarak cihad-ı mukaddesdir. Sizlere vatanımızı düşmana teslim etmenin çaresiz olduğunu söyleyenler, düşman esareti altında olanlardır, onlar irade ve kararlarına sahip değildirler. Bu vaziyette olanların emri ve fetvası aklen ve şer'an caiz, makbul ve muteber değildir. Meşru olan münhasıran vatan müdafaası ve istiklal uğruna cihattır. Korkmayınız, meyus olmayınız. Bu liva-yı hamdın altında toplanınız ve mücadeleye hazırlanınız. Müftünüz olarak cihad-ı mukaddes fetvasını ilan ve tebliğ ediyorum ” sözlerine son vermiştir.

Bu konuşma halkı derinden etkilemiş manevi duygular hat safhaya ulaşmış ve ilk teşkilatlanmanın da temelini atmıştır. (Kodal, 1998: 1022) Bu gelişmeler doğrultusunda Denizli Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuş, 12 Temmuz 1919'da bu cemiyet kaldırılarak yerine Denizli Heyeti Milliyesi kurulmuştur. (Mısıroğlu, 1967: 168) Bu heyet, Milli Mücadele'nin hem lojistik destek sağlamış hem de gönüllü toplama işlerini gerçekleştirmiştir. Denizli Heyeti Milliyesi üyeleri Sivas Kongresine katılmış Mustafa Kemal ile görüşmüş Denizli ve çevresinde Kuvay-i Milliye hareketinin durumunu ve çalışmalarını rapor etmiştir. Denizli Heyeti Milliyesi Milli Mücadele'nin sonuna kadar Mustafa Kemal'in yanında olmuş, düşmana karşı hep bir direniş göstermiştir. (Kodal, 2012: 246-247)

1.1.4. Mehmet Esat Efendi (Aydın)

Mehmet Esat Efendi 1882'de Gümölcine'de dünyaya geldi. Babası Müderris Mehmet Hilmi Bey, Annesi Penbe Hanımdır. İlk ve Orta Öğrenimini Gümölcine'de tamamladıktan sonra Medresede müderrislik eğitimi almıştır. Müderrislik diplomasını aldıktan sonra Aydın Mekteb-i Sultanisinde muallim olarak göreve başlamıştır. 1. Dünya Savaşı'na katılmış, savaş sırasında cihadın ilan edilmesiyle “Cihadı Ekber” adlı bir broşür çıkarmış, broşürde cihat ile ilgili hadis ve ayetleri açıklamış topraklarının işgal edilmesiyle hicret ederek, Anadolu topraklarına gelmiştir. (Çakar, 2018: 5)

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu toprakları da işgale uğrayınca, çeşitli bölgelerde işgale karşı mücadelelerde bulunmuş, protesto gösterileri düzenlemekle beraber Muhafaza-i Hukuk ve Müdafaa-i Hukuk gibi cemiyetlerin kurulmasına öncülük ederek örgütlenme faaliyetleri yürütmüştür. Bunun yanı sıra Kuvayı Milliye adı altında silahlı milis kuvvetler oluşturularak küçük çapta da olsa işgalcilere karşı direniş gösterilmiştir. 29 Nisan 1919'da Padişah adına Aydına gelen

Nasihat Heyetine karşı ilk ciddi tepkiyi Mehmet Esat Efendi göstermiştir. (Tunalı, 2007: 88-89)

Yunanlıların İzmir'i işgal etmeleri üzerine Aydın Namazgahta, büyük bir halk kitlesi toplanmış, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı sıfatıyla Mehmet Esat Efendi konuşma yaparak bir dua okumuştur. Mitingin akabinde tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine silahlı milis kuvvetler oluşturulması gerektiğini bildiren telgraflar çekilmiştir. Telgraf metni şu şekildedir:

“Bütün Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerine İzmir'in işgalini biliyorsunuz. İzmir ile bağlantımız da kesilmiştir. Sükun ve soğukkanlılığınızı devam ettiriniz. Milli hukukumuzu temin edecek olan silahlı örgütler için hiç vakit kaybetmeksizin çalışıp gayret ediniz, Cenabı Hak bizimledir çünkü haksızlığa uğradık ve zulüm gördük ümidinizi kesmeyiniz.”

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Aydın şehri Yunanlılar tarafından işgal edilmiş. Esat Efendi, gençlerden topladığı gönüllüler ile Aydın Köşk Cephesinde mücadele etmiş, savaş yaralılarının tedavisi ile ilgilenmiş, düzenli birlikleri cesaretlendirmiş, Demirci Mehmet Efe, Yörük Efe gibi şahıslar tarafından kendisine “Milli Ordunun Fahri Müftüsü” unvanı verilmiştir. (Uzun, 2011: 886-887)

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Aydın ili Millet Vekili olarak bulunmuştur. İkinci mecliste Muğla mebusu oldu. Aydın havalisinde çarpışan Kuvaai Milliyeçiler içinde mühim işler başardı. Düzenli ordu kurulduktan sonra da milli ordunun “fahri müftüsü” sıfatıyla zafere ulaşınca kadar hitabeti ve silahıyla din vatan uğruna fedakarca çalışmıştır. Hilali Ahmer reisi olduğu dönemde işgal üzerine silahına sarılmış ve cepheye gitmiştir.

Aydın da önemli bir direnişle karşılaşmadan Yunan birliklerince işgal edilmesi, akabinde Yunan kuvvetlerinin halka zulüm etmeye başlamaları ile yörede bulunan 57. Tümen'in subayları ve Aydın Efeleriyle ulusal direnişe katılan vatanseverlerin içinde yer almıştır. Aydın dolaylarında gerçekleşen çarpışmalara katılmış ve milis kuvvetlerle düzenli birlikleri cesaretlendirmek üzere yaptığı konuşmalar çok yararlı olmuştur. Bu yüzden, bölgede düzenli birliklere komutanlık yapan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanı sıra Demirci Mehmet Efe ve Yörük Ali Efe de kendisine "Fahri Ordu Müftüsü" unvanını vermişlerdir. (Uzun, 2011: 875-877)

Mehmet Esat Efendi, İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'yi geçersiz kılmak amacıyla çıkarmış olduğu İstanbul Fetvasına karşılık çıkarılmış olan Ankara Fetvasına imza atan din adamlarından biri olmuş, dini kimliğiyle Aydın ve çevresinde Milli Mücadelenin örgütlenmesinde faal rol almakla beraber silahlı direnişe de katılmış, ayrıca diğer bölgelere yardım etmek amacıyla halktan askerin ihtiyaçlarına yönelik işe temininde başarılı çalışmalara imza atmıştır. (Çoker, 1995: 138)

Mehmet Esat Efendi, Kurtuluş Savaşı'nda çok önemli işlere imza atmış, cephede silahla mücadeleye katılan bir asker sıfatının yanı sıra aldığı dini eğitimler sebebiyle direniş ordusunda milli duyguları coşturan bir vaiz olmuştur. Cephede askerlere verdiği vaazlarla direnme gayesi aşılamıştır. (TİTE, K.71, B.9, 10, 11, 12). TBMM' de 1. Dönem Aydın, 2. Dönem Menteşe Milletvekili olarak görev almıştır. Mehmet Esat Efendi'ye Kurtuluş Savaşı sırasında milis güçlerle birlikte cephede fedakarca hizmet etmesi dikkate alınarak, 21 Kasım 1923 tarihinde Meclis görüşmeleri sonucunda alınan kararla “Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası” verilmiştir. (Kuzu, 2014: 55-56)

Mehmet Esat Efendi'nin ilk Mecliste gerçekleştirdiği konuşmadan da anlaşılacağı üzere;

“...Vilya-tı Garbiye'nin hali perişanisi o tarafları ziyaret eden arkadaşların malûmudur. Aydın, Manisa, Alaşehir, Eşme ve emsali kasabalar ve karyeler bugün hâk ile yeksan olmuştur. Biçare halk meydanda inin inin inlemektedir ve ey benim Hükümetim! Bana merhamet etmez misin? Benim yaralı kalbime merhem sürmez misin? diye bizlerden medet ummaktadırlar. Binaenaleyh o tarafın ahalisini de nazarı itibara alalım. Oralar hem memalik-i müstahlasa, hem de memalik-i müstahsiladır. Oraya para vermek kendi tarlamıza tohum atmak demektir. Binaenaleyh vilâyeti Şarkîye'de dini bütün benim mazlum ve masum kardeşlerime yardım etmek hem vecibe-i vataniyedir, hem fariza-i diniyedir...” (TBMM Zabıt Ceridesi, 1920:254)

Milli Mücadele döneminde din faktörünün önemi ve Esat ilerinin kimliği ve kişiliği meclis konuşmalarına da bu şekilde yansımıştır.

1.1.5. Hafız Sabri Bey (Muğla)

11 Mayıs 1919'da Bodrum, Fethiye, Marmaris ilçeleri İtalyanlar tarafında işgal edilmiş. Sessiz sedasız işgale uğrayan şehirde sükûnet hali mevcutken 15 Mayıs'ta İzmir'in işgal edilmesiyle içinde direnme potansiyeli taşıyan halkı harekete geçirmiş, halk Koca Han'da bir araya gelerek miting düzenlemiş Bozöyükü Hoca Süleyman Efendi, halka hitaben konuşmalarını gerçekleştirmiş ve halka birlik beraberlik çağrısı

yaparak Yunanlıların mutlaka İzmir'den çıkarılacağına üzerinde durarak bir miting heyeti kurulmuştu. (Türkeş, 1973: 186) İzmir Reddi İlhak Cemiyetiyle iş birliği içerisinde olunmasına karar verilmiş. 15 Mayıs'ta Belediye Binasında bir toplantı tertip edilmiş, bu toplantıya Hafız Sabri Bey, Hacı Kadızade, Hacı Abbaszade ve Belediye Reisi Zorbazade katılmış toplanmış sonucunda "Menteşeliler Müdafaa-i Hukuk cemiyeti kurulmuştur. Muğla halkının direnişe geçiren olay ise İtalyanların İşgali değil Yunanlıların işgaline uğrama tehlikesi olmuştur. (Güneş, 2018: 639)

Bu gelişmelerin yaşandığı sıralarda, Hafız Sabri Bey öncülüğünde Müftüzade Sadetin Bey, Müftü Zeki Efendi gibi din adamlarında oluşan bir manevi heyet Ardi ardına Toplantılar düzenlenerek halkı teşkilatlandırıyor ve işgal altında olan çevre illere de yardım sağlamak gayesi güdüyordu. Bu milisler Erbeyli Baskını'nı gerçekleştirecek olan Muğla Serdengeçtiler Müfrezesinin çekirdeğini oluştururlar. Menteşe ilinin tüm kazaları Ragıp Bey'i izleyerek Müdafaa-i Vatan cemiyetlerini kurdular. (bkz. ATASE, K1. 426, D.1-4/4, F.24) Aynı tarihlerde, Menderes cephesinde Yunan işgaline karşı Milli Aydın Alayı'nı kurmuş olan Yörük Ali Efe, Muğla'ya geldi. Muğla Kuvaa-i Milliyecileri ile beraber Çine'ye, Aydın'a giderek, Kurtuluş Savaşı'nın düzenli ordudan önceki gerilla savaşlarını yapmış oldu. Muğla, Kurtuluş Savaşı öncesindeki toparlanmasında il içinde üç kongre yaparken, il dışındaki iki kongreye de delegeleri ile katıldı. (Türkeş, 1937: 186)

İşgallere tepki olarak düzenlenen I. Nazilli Kongresi'nde Muğla'yı, Hacı Kadızade Hafız Sabri, Müftüzade Sadettin Özsan ile Muğla Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Hüsnü Bey temsil ettiler. II. Nazilli Kongresine ise; Müftüzade Sadettin Bey, Hafız Mehmet Efendi, Arif Bey, Emin Bey ve Fuat Bey katılmışlardır. Muğla'da yaşanan diğer bir olumlu gelişme ise Yörük Ali Efenin dağlardan indirilerek Muğla Kuvaa-i Milliye 'sine dahil edip milis güçlerle çeteci güçlerin bir arada verdiği bir savunmaya dönüşmesi olmuştur. (Url-2)

1.1.6. Müftü Ahmet Hamdi Efendi (Çanakkale)

Ahmet Hamdi Bey, Çanakkale'nin Ayvacık İlçesinde 1879'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra eğitimine İstanbul Fatihteki Tophane Medresesinde devam etti. 1919'da Mondros Mütarekesi ile Çanakkale İngiliz kuvvetleri tarafından kontrol altına alınmış, Çanakkale Tabyalarındaki askeri

teçhizatlar tahrip edilerek geri kalan mevcut silahlar toplanmış Fransızların kontrolü altına girmiştir. Çanakkale tamamı ile işgal kuvvetlerinin kontrolünde olduğu için milli bir teşkilatlanma faaliyeti yürütülememiş ve bu sebepten dolayı henüz işgal altına alınmamış olan Biga’da Miralay Kasım Paşanın girişimleri ve Kaymakam Sakıp Beyin öncülüğü ile halk arasında nüfuz sahibi olan Müftü Ahmet Hamdi Beyden rica edilerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Biga’da kurulmuştur. Müftü Beyin gayretleri ile belediye binası önünde toplanan halka Mustafa Kemal’in telgraf metni okunarak halkın Milli Mücadeleye katılmasının zarureti anlatılarak halkı örgütlenme faaliyetlerine girişilmiştir. Müftü Ahmet Hamdi Efendinin çalışması işgal kuvvetlerinin dikkatini çekmiş Anzavur Çetesi ile iş birliği içerisine girerek Müftü Ahmet Hamdi Efendiyi ortadan kaldırma girişimine teşebbüs edilmiştir. Bu sebepten dolayı Müftü Efendi bir süre gizlenmek zorunda kalmıştır. (Hoşgör, 1970: 24-26)

Çanakkale’nin diğer bir ilçesi olan Ezine’de ise halk, İzmir’in işgalini haber alınca bir toplantı gerçekleştirip “*Mukadderatımızın kefilisi olan Wilson Prensibi ve Devletler Hukukuna açıkça aykırı olan bu tehlikeli girişimin giderilmesi ve Osmanlı egemenlik haklarının sağlanması hususunda hükümetimizin İttihaz buyuracağı isabetli ve kesin tedbirlerin kemal-i tehalükle intizar edilmekte olduğunu arz ederiz.*” Şeklinde bir protesto telgrafı çekmişlerdir.

Ezine’ye yeni tayin edilen İmam Asım Hoca, Yunanlılarla temas haline geçerek Türklerin arkasından iş çevirmekteydi. Asım Hoca’nın bu davranışı, halkı derinden üzmeyle beraber Ezine Müdafaa-i Hukuk Başkanı Müftü Şevket Efendi’ye şikayet edilmiştir. Bunun üzerine Müftü Efendi, Asım Hoca’nın idam fetvasını vererek bu görev için bir genci tayin etmiş ve fetva yerine getirilmiştir. (Kutay, 1969: 358-359)

1.1.7. Müftü Hacı Ahmet Efendi (Balıkesir)

15 Mayıs 1919’da İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle birlikte Balıkesir Halkı hemen harekete geçerek, bugünkü Kuvayı Millîye Müzesi olarak bilinen binada bir toplantı düzenleyerek, durum üzerinde bir değerlendirme yapılmış, Milli Mücadele safında yer alınacağı ve düşmana karşı direnen örgütlenme yönünde karar alınmıştır. Balıkesir konumu ve yaşanan olaylar itibari ile Milli Mücadele tarihi içinde önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra 4 ayrı kongreye ev sahipliği yapmıştır. (Arıkan, 1999: 471-472) Alaşehir kongresinin düzenlenmesine de önyak olmuştur. İzmir’in işgal haberi alınır alınmaz Alaca Mescidinde bir toplantı düzenlenmiş, halkında katıldığı bu toplantıya din adamlarından da geniş katılım sağlanarak

planlanan işlerin takibi ve protestoların organize edilmesi, metinlerinin hazırlanması için 11 kişilik heyet oluşturulmuş bu heyetin 3 temsilcisi ise din adamlarından seçilmiştir. Bu camide düzenlenen toplantıyla Balıkesir’de Kuvayı Milliye’nin temelleri atılmıştır. (Akarslan, 1996: 3-4)

Hasan Basri (Çanta) Bey, Balıkesir’de Milli Mücadele’nin başlamasında ve halkın teşkilatlanıp silahlanmasında fiilen hizmet etmiş ayrıca çıkardığı “Ses Gazetesi” ile halkı bilinçlendirip Milli Mücadeleyi kalemiyle de desteklemiştir. Abdülgaflur Hoca ile Vehbi Bey, ayet ve hadisler ışığında toplantılarda halkı aydınlatmaya çalışırken, köylere kasabalara giden vaizler ise; vaazlarında halkı birlik beraberliğe sevk ediyor, milli ve dini duyguları coşturuyorlardı. Balıkesir’de teşkilatlanma hareketi dini mesajlarla başlamış milis kuvvetlerin temeli de yine din adamları tarafından atılmıştır. Hacı Muhittin Çarıklının başkanlığında 28 Haziran 1919’da Ayvalık, Soma ve Akhisar’dan da delegelerin katıldığı bir kongre gerçekleştirilmiştir. 26 Temmuz’da 8 kazadan toplam 48 kişinin katılım sağladığı 1. Balıkesir Kongresi düzenlenmiş ve kongre çalışmalarına Hareketi Milliye ve Reddi İlhak Cemiyeti adı altında devam etme kararı alınmıştır. Bu kongreye Hasan Basri, Hafız Hamdi Efendi, Hafız Mehmet Efendi, Abdülgaflur Efendi, Hafız Arif Efendi, Müftü Osman Efendi, Hacı Hafız Mehmet Efendi gibi çok sayıda din adamı katılmış Kuvayı Milliye’nin organizasyonu yapılarak askeri konular görüşülmüş ve Heyeti Merkeziye teslim edilerek desteklenmesi yönünde bir karara varılmıştır. (Yazıcı, 1993: 432-434)

28 Kasım 1919’da Balıkesir Belediyesi önünde bir miting düzenlenmiş ve İzmir’in işgali protesto edilmiştir. 10-23 Mart 1920’de 5. Balıkesir kongresi 64 delegenin katılımıyla gerçekleşirken bu kongrede din adamlarının katılımı had safhaya ulaşmış bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları Hafız Numan Efendi, Hafız Mehmet Efendi, Hasan Basri Çantay, Hafız Mustafa Efendi, Hoca Efendi ve Hafız Rıfat Efendi idi. Görüldüğü üzere Balıkesir’de din adamları ve halk elele bir mücadele yürüterek 14 ay gibi bir süre Yunan Kuvvetlerine karşı mücadele vermişlerdir.

Balıkesir’deki mücadelenin diğer bir önemli ismi olan Gönen Müftüsü Şevket Efendi camilerde, meydanlarda halka ulaştığı her alanda vaazlar vererek Milli Mücadele’yi aşıyor halka nasihatlerde bulunuyordu. Ne var ki yaklaşan Anzavur tehlikesinden Hoca Şevket Efendi de nasibini almış 4 Nisan’da Anzavurun emriyle

ıssız bir dağ yamacında katledilmiştir. Burhaniye’de ise Müftü Mehmet Efendi kongrede 2. Başkan seçilmiştir. Ankara Fetvasını imzalayan din adamları arasındaki yerini almıştır. Burhaniye’de Milli Mücadele açısından önemli işlere imza atmış ve savaş sonrasında Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası ile şereflendirilmiştir. (Sarıkoyuncu, 1994: 33-35)

1.1.8. Müftü Yusuf Talat Efendi (Antalya)

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yapılan gizli antlaşmalarla Antalya, İtalya’ya vaat edilmiştir. Savaş sonrasında Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla, İtalya işgal için uygun zaman kollamaya başladığı sıralarda, Şubat 1919’ da Antalya hapisanesindeki mahkumların firar etmesiyle birlikte, İtalyan Askerleri karaya çıkarak eski İtalyan hastanesini koruma bahanesiyle Antalya’ ya girmiş ,28 Mart 1919 ‘da Hristiyan mahallesinde çıkan yangını sebep göstererek şehri işgal etmişlerdir. Halk bu işgali itilaf devletleri temsilcilerine telgraf göndererek protesto etmişler, İtalyan Kuvvetleri işgali halka benimsetmek amacıyla okullar, hastaneler açarak halkla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. Fakat Antalya eşrafı bu hastaneleri kullanmamış, okullara ise sadece Rum çocukları devam etmiştir. (Erten, 2007: 88-89)

Müftü Ahmet Hamdi ve Hoca Rasih Efendi, İtalyan işgalinin haksız olduğunun, durumun incelenmesi gerektiğinin ve bu amaçla bir kontrol memurunun şehre gönderilmesini İstanbul hükümetinden talep eden bir protesto telgrafı gönderilmiştir. İzmir’in İşgal edilmesine ilişkin bir protesto telgrafı da İzmir halkı tarafından gönderilmiş ve bu işgallerin Türklere hakaret olduğunu işgal altında yaşamaktansa onurluca ölmenin daha şerefli bir iş olduğunu dile getiren Antalya halkı ve din adamları işgalin durdurulmasını ve hükümetçe gereğinin yapılmasını talep etmişlerdir. (Köstüklü,1999: 46-48) Hacı Hatib Osman Efendi ve Müftü Yusuf Talat Efendi halkı gösteri ve protesto yapmak için yüreklendirmişlerdir. Müftü Yusuf Talat Efendi başkanlığında teşkilatlanma faaliyetleri başlamış, Hacı Rasih Efendi, Mutasarrıf Cemal Bey, Hasan (Tahsin)Bey, Doktor Galip, Hacı Hatib Osman gibi isimler bir araya gelerek “Antalya Heyet-i Milliye” Cemiyetini meydana getirdi ve sonradan bu cemiyetin adı değiştirilerek Antalya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur. (Çeltikçi, 2015: 86-87)

1.1.9. Müftü Halil Hulusi Efendi ve Hacı Ahmet Efendi (Burdur)

Birinci Cihan Harbi'nin bitmesiyle imzalanan Mondros Mütarekesi ile, paylaşım planlarında Orta Anadolu Bölgesi İtalyanların payına düşmüştür. İtalya, Anadolu toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere işgallere Güneybatı Anadolu topraklarından başlayacaktır. Bu planlarını uygulamaya geçiren İtalyan Kuvvetleri 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmekle işe başlamışlardır. Antalya'nın işgal edilmesinden bir süre sonra işgal komutanı Cano Alexandro Burdura keşif ziyaretinde bulunarak 28 Haziran 1919'da Burdur'u işgal altına aldı. İtalyan işgalciler Burdur'u işgal etmiş olmalarına karşın halka zulmetme girişiminde bulunmamış halka tıbbi destekte bulunarak Burdur halkını işgali kabullendirme yoluna girilmişse de halk işgali hoş karşılamayarak İtalyan tesislerini, telgraf hatlarını bozarak tepkisini ortaya koydu. Burdur halkı işgallerin başladığı andan itibaren içindeki milli duyguları harekete geçirerek İtalyan kuvvetlerinin sempati gösterilerine kanmadan tepkisini ortaya koymuştur. (Köstüklü, 1999: 480-482)

Burdur'da İzmir'in işgalini protesto etme amacıyla bir miting düzenleme girişiminde bulunmuş isede Mutasarrıf Vasıf Bey bu girişime mani olmuştur. Hükümet yanlısı Vasıf Beye karşı halkın milli duygularını kabartıp teşkilatlanma yoluna gitmek için ilk hamle Müftü Halil Hulusi Efendi ve kardeşi Hacı Ahmet Efendi'den geldi. Müftü Halil Efendi ve Hacı Ahmet Efendi Burdurun işgalini kabul etmeyerek halktan aldığı destekle kaleme aldığı protesto yazısını İstanbul Hükümetine ve İtilaf Güçleri Mümessillerine gönderdi. Bu protestolar sonucunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti din adamları tarafından kurulmuştur. Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde başta Müftü Halil Hulusi Efendi olmak üzere Ahmet Efendi, Süleyman Beyzade, Mahmut Bey gibi şahıslar canla başla çalışmış ve Milli Mücadeledeki yerlerini almışlardır. (ATASE, K1.26, D.104, F.84)

Maraş'ta yaşanan tüyler ürpertici mezalimi kınamak üzere 6 Şubat 1920 tarihinde büyük bir miting düzenlenmiş binlerce kişinin katıldığı mitingde alınan kararlar İstanbul'a protesto telgrafları ile bildirilmiştir. Hacızade Rıfat Efendi, Hafız Mehmet Efendi, Müftü Hacı Mustafa Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Hoca Fehmi Efendi gibi birçok din adamı Burdur'da Milli Mücadele adına çalışarak milli teşkilatlarda yer almışlardır. Nazilli'de Gerçekleşen kongreye Burdur'dan birçok delege katılmış ve

çalışmalara destek olmuşlardır. Maraş mezaliminden sonra Maraş'ta kurulan Heyet-i Milliye'ye burdurtan nakdi yardımlarda bulunulmuştur. Diğer cephelere ise savaş malzemeleri, para, giyecek ve erzak yardımlarında bulunulmuştur. Isparta ve Burdur'dan 500 kadar gönüllü erin bulunduğu bir grubun ihtiyaçları karşılanarak Denizli'de Sarayköy Müfrezesine gönderilmiştir. (ATASE, K1.559, D.17, F.8)

Mehmet Akif Ersoy'un Ankara Hacı Bayramı Veli Camii'nde, 30 Nisan Cuma günü yapmış olduğu vaazda halkı irşada, Milli Mücadeleye desteğe yönlendirici konuşmalar gerçekleştirmiş ve halkı Ankara'ya güvenmesi yönünde telkin etmiştir. Bu olayın akabinde Milli Mücadeleye destek toplamak amacıyla Antalya, Eskişehir, Afyon ve Burdur gibi şehirlere giderek buralarda vaazlar vermiş ve halkı Milli Mücadeleye katılması için ikna etmiştir. Daha sonra Mehmet Akif Ersoy Burdur'dan mebus olarak Ankara Büyük Millet Meclisine gönderilmiştir. (Çelik, 2009: 225)

1.1.10. Hafız İbrahim Efendi (Isparta)

Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'nun her köşesinde olduğu gibi, Isparta'da Milli cemiyetler kurularak, bu hususta teşkilatlanma girişimine başlanmıştır. 11 Haziran 1919'da 20 Haziran 1919'da ve Ağustos 1919'da olmak üzere Isparta'da 3 büyük miting düzenlenmiştir. Başta İzmir'in işgali olmak üzere Anadolu'nun İtilaf Kuvvetlerince işgal ve istila edililişine karşı çıkılmış Hafız İbrahim Efendi'nin gerçekleştirdiği vaazlarla işgaller hakkında halk bilgilendirilmiş ve cihada davet edilmiştir. Bu mitinglerin akabinde İstanbul'a Protesto telgrafı çekilerek mitingde alınan kararlar metin haline getirilerek köylere ve kasabalara dağıtılmıştır. Hafız İbrahim Efendi'nin başkanlığında Isparta Eşrafı ve din adamlarının bir araya gelmesiyle bir toplantı tertip edilerek teşkilatlanma başlamış başkanın Hafız İbrahim'in olduğu Cemiyeti İلميye Teşkilatı, Akkaşzade Süleyman Turgut'un Gençler Yükselme Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetler vasıtasıyla halk irşada davet edilerek milli hisleri uyandırılmış ve kamuoyu oluşturma hususunda önemli faaliyetlerde bulunulmuştur. (ATASE, K1.258, D.18, F.24)

20 Haziran 1919'da gerçekleştirilen mitinge Isparta Ulu Camiinden minber getirilerek her iki tarafına siyah bayraklar asılmış camilerde ezanlar ve selalar okunmuş, Hafız İbrahim Efendi dualar ve tekbirler eşliğinde halkı cihada davet ederken Isparta Meydanında 17-18 bin civarında kalabalık bir halk kitlesi

bulunuyordu. Isparta'da kurulan milli teşkilatlar İstanbul Hükümeti tarafınca her ne kadar baltalanmak istenmişse de başarılı olamamış ve 21 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak Isparta'da siyasi sosyal her türlü faaliyet başarıyla yürütülmüştür. (ATASE, K1.557, D.27-B, F.32) Meclisi Mebusan'ın dağılmasıyla Ankara'da kurulacak olan Milli Meclis için Isparta'dan Hafız İbrahim, Müderris Hacı Hüsnü Bey, Belediye Başkanı Nadir Bey, Uluborlu Hacı Tahir Bey ve Yalvaçtan İsmail Remzi Beyler seçilerek Ankara'ya uğurlanmıştır. 4 ay gibi bir süre Ankara'da görev yapan Hafız İbrahim Efendi, Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak'ın isteği üzerine Isparta'da milli birlik oluşturmak için resmi görevle gönderilmiştir. Bunun üzerine faaliyetlere başlayan Hacı İbrahim Efendi belediyelere gönderdiği bildirimlerle 24 Haziran tarihine kadar 1000'e yakın gönüllüden oluşan milis bir kuvvet oluşturmuş ve "Isparta Gönüllülerinin" başına kumandan olarak Mahmut Efe gönderilmiştir. Milis Kuvvetlere katılım gitgide artmış ve diğer bir gönüllü kuvvet olan "Demiralay" ile birleştirilerek Denizli'de mücadeleye katılmışlardır. Bu milis kuvvete katılımın artmasıyla 1920'de Demiralay adı değiştirilerek 39. Piyade Alayı olmuş Milli Mücadeledeki yerini almıştır. Bu milis kuvvetlerin ihtiyaçlarının karşılanması içinde Hafız İbrahim Efendi gereken faaliyetleri yürütmüş buradaki görevlerini başarıyla yerine getirdikten sonra tekrar Ankara'daki görevinin başına dönmüştür.

Demiralay Birlikleri başta Denizli, Burdur, Sarayköy gibi yerlerde düşman kuvvetleri ile savaşmış ve Tepe köyü 'de düşman işgalinden kurtarmıştır. Görüldüğü gibi başta Hafız İbrahim Efendi, Eski Müftü Hacı Hüsnü (Özdamar) Efendi gibi birçok dini kimliğe sahip şahsiyetler Milli Mücadelede aktif rol almışlardır. (Köstüklü, 1999: 38-38)

1.2. ORTA ANADOLU

1.2.1. Müderris Ali Kemali Efendi (Konya)

22 Ocak 1919'da İngilizler Konya İstasyonunu, Nisan 1919'da da İtalyanlar Konya'yı işgal ettiler. İtalyan işgalini Konya Valisi Cemal Paşa bir miting düzenleyerek halka işgalin kabul edilmeyeceğini ve İtalyanlara yardım edilmeyeceği emrini vermiştir. Konya'nın işgali Sadaret Makamına protesto telgraflarıyla bildirilmiştir. Bu telgraflar üzerine Konya'ya "Heyet-i Nasiha" adı verilen heyet gönderilmiştir. Bu heyet Konya'da halkla görüşerek fikir alışverişinde bulunmuş, halk adına Müderris Sivaslı Ali Kemal Efendi konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmasında Konya halkının işgali kabul etmeyeceğini, ruhunda vatanperverlik bulunduğunu ve bu sebeple düşmana karşı mücadele edeceklerini belirtmiştir. İzmir'in işgal haberini alan Konya halkı büyük bir miting düzenleyerek İzmir'in işgalini protesto etmiş ve bildiri hazırlamışlardır. Bu bildiri de çoğu din adamlarından oluşan 28 kişinin imzası bulunmaktadır. (Güven, 2002: 255)

Konya'da oluşturulan Milli Mücadele fikrinin altında şuurlara ve vicdanlara seslenen, güçlülere sıkıntılara karşı direnen ve halkı örgütleyerek şehri kurtuluşa taşıyan kadro din adamlarından oluşmaktaydı. Bu bir meziyet olarak görülmeyip vatanseverlik ruhu ve mesleğin yüceliğini ortaya koymak adına gerçekleştirilmiştir. Din adamlarının bu çalışmalarıyla kısa sürede vatansever gençler arasında örgütlenme başlamış, buna İstanbul Hükümetinin acizliği ve olaylara müdahale etmeyişi eklenince Milli Mücadele taraftarlarının sayısı gittikçe artış göstermiştir.

Milli Mücadele adına çalışan Ali Kemali Efendi, Mehmet Vehbi Hoca, Müftü Ömer Vehbi Efendi, Hacı Tahir Efendi, Hacı Süleyman Efendi ve Hacı Bahri Efendi gibi din adamları 12 Eylül'de büyük bir miting düzenleyerek protesto etmişlerdir. Damat Ferit Paşanın adamı olan Konya Valisi Cemal Beyin 26 Eylülde İstanbul'a kaçmasıyla Konya fiilen Milli Mücadeledeki yerini almış, 8 Ekimde Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş bu tarihten sonra içinde çok sayıda din adamı bulunan bir Milli Mücadele öyküsüne tanıklık etmekle beraber 11 Ocak 1920 de 15 000 kişilik bir miting gerçekleştirilmiş Müderris Ali Kemali Efendi yaptığı konuşmayla "*Ey Konyalılar bugün öğütü kapatmışlarsa yarın başka bir öğüt çıkacak susmayacağız*

dilimizi kesseler bin dille haykıracağız.” Diyerek halkın protesto ve mitinglere katılımını arttırıp moralini yüksek tutmaya çalışmıştır. (Semiz; Toplu, 2017: 260)

Adana, Maraş ve İzmir gibi illerde meydana gelen olaylar silsilesi Konya’da Milli Mücadele fikrini güçlendirmiş, şehir halkı bir yandan cepheye er gönderirken diğer yandan da mali konularda halktan toplanan yardımlar bu illere ulaştırılmaya çalışılıyordu. Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 24 Nisan’da ilk kongresini gerçekleştirmiştir. Bu karmaşık ortamda Kuvayı Milliyeciler bir yandan halkı örgütlemeye bir yandan cepheye asker göndermeye çalışırken diğer yandan da Konya’daki Damat Ferit taraftarı isyancılarla çatışmaktaydılar. Kuvayı Milliyeciler Konya’da baş gösteren Delibaş İsyanını bastırdıktan sonra zafere kadar Milli Mücadeleye desteklerini sürdürmüştür. (Semiz; Toplu, 2017: 261)

1.2.2. Müftü Halil Hilmi Efendi (Kırşehir)

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla terhis edilen askerler yörelerine dönmekle beraber işgalleri kabul etmemiş ve yurt genelinde kurulmaya başlanan milli birliklere gönüllü olarak katılmışlardır. Bu durum Kırşehir’de de vuku bulmuş şehir fiili bir işgale uğramadan gençler harekete geçmiş ve bir takım sosyal ve siyasal çalışmalarda bulunmuşlardır. Halkı bilinçlendirmek ve örgütlemek adına Kırşehir Gençler Derneğini kurmuşlardır. Bu derneğin yöneticileri arasında Galipoğlu Reşat, Mustafa Hilmi, Mehmet Sıtkı Doğu Bey Gibi isimler yer almış derneğin yöneticiliğini üstlenmişlerdir. (Kılınçer, 2006: 16-17)

Derneğin ilk faaliyeti, İzmir’in işgali üzerine düzenledikleri miting olmuş ve şehrin çeşitli yerlerine hazırladıkları protesto bildirimlerini asarak halkın manevi duygularını yükseltmeye ve halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. (Özüçetin, 2009:105-107) Bu gelişmelerin ardından Müftü Halil Efendi’nin başkanlığında Kırşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, çalışmalar medrese binasında yürütülmüştür. Bu cemiyetin üyeleri ise Nurullah Efendi, Molla Mustafa Efendi, Hacı Hidayet Efendi gibi din adamları olmuştur. (ATASE, K1, N. 556, D.8, F.7)

Mustafa Kemal’in Kırşehir’i ziyareti esnasında, paşayı Kırşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ağırlamış ve Mustafa Kemal bundan oldukça memnun kalarak Kırşehir’den ayrılmıştır. Müftü Halil Hilmi Efendi Kırşehir’de görevini icra etmekle

birlikte çeşitli kurumlarda halka din dersleri vermeye devam etmiş ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığını hakkıyla yürüterek kurtuluşa erene dek Kırşehir'i manevi yönden ayakta tutmuş çevre illerde yaşanan ayaklanmaların Kırşehir'e nüfuz etmesini önlemiştir.

Kırşehir'in ilçesi olan Kaman'da ise, Hacı Ali Bektaş Ağa, Kaman Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuş ve bu bölgede faaliyetlerini sürdürmüştür. Mustafa Kemal'in Kaman ziyareti esnasında, evinde misafir etmiştir. Bu bölgede, Kuvaa-i Milliye'ye destek veren diğer bir din adamı ise Hacı Bektaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucusu Halil Efendidir. Bu bölgenin Alevi Halkı genel olarak Çelebi Cemalettin Efendinin etrafında toplanmış ve bu sebeple Cemalettin Efendi bir nevi Müdafaa-i hukuk Cemiyetinin görevini üstlenmiştir. Mustafa Kemal'in Kırşehir ziyareti sırasında görüştüğü Cemalettin Efendiden destek sözü almış. Ve Anadolu Alevilerinin Milli Mücadeleye tam destek vereceği konusunda güvencelerini sağlamıştır. (BOA, DH-KMS, 50-2/34)

Çiçekli Dağ Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurucusu Müftü Hayrullah Efendi ise, ilçesinde halkı örgütlemiş, halkın öğretmen ihtiyacını karşılamak için cemiyet vasıtasıyla öğrencilere ders verilmiş ve Çapanoğlu isyanına karşı yöresinin huzur ve güvenliğini sağlamış, asker toplayarak bölgesini isyandan korumuştur.

Kadem bastın, sefa geldin Mucur'a

Yanında Paşalar huzura durur

Doğan aylar gibi Kemal Paşa

Mucur çarşısında kurt gibi yürür

Canım kurban olsun senin yoluna

İnşallah kafiri kalbinden vurur

Düşmanı yurdumdan kov Kemal Paşa

Aman Kemal Paşa Duy Kemal Paşa

Düşman yurda girdi uy Kemal Paşa

Şalvar giymiş kara kalpak başında

Nice zulüm gördük evveli ahir

Madalyası Parıldıyor döşünde

Aşkımız ekmeğimiz kan ile zehir

Çok gün görmüş daha şu genç yaşında

Sana omuz verir koca Kırşehir...

*Şehla ala gözlü saçların altın
Cemalin benziyor şu doğan güne
Konçlu çizme giymişe elinde bastun
Niyazım var sahip çıkasın dine
Sana kurban olsun düşmanın dostun
Sana kurban olsun Gülizar Nine
Düşmanı yurdumdan kov Kemal Paşa...*

Mustafa Kemal, Kırşehir'i ziyareti sırasında paşayı karşılayan kalabalığın arasında Gülizar Nine de bulunmaktadır. Mustafa Kemal'i gören Gülizar Nine yazdığı bu şiiri okur ve Mustafa Kemal'i duygulandırır. Şiirden de anlaşılacağı üzere halk, Mustafa Kemal'i yurdun kurtuluşu dinin devamlılığı için kurtarıcı olarak görmektedir. (Özçetin, 2009: 204)

1.2.3. Müftü Tevfik Efendi (Nevşehir)

Nevşehir İli Milli Mücadele Döneminde Niğde Sancağının bir kazası konumundaydı. Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla başlayan Anadolu İşgallerine karşı yaklaşık bir ay sonra yerel olarak örgütlenerek Müftü Tevfik Efendi öncülüğünde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, Sivas Kongresinin gerçekleşmesiyle Milli Mücadeleye dahil olmuştur. Nevşehir Delegeşi olarak Sivas Kongresine Delalzade Hacı Osman Efendi katılmıştır. (Doğan, 2012: 59-60)

Bu bölgede cereyan eden en önemli hadise Mustafa Kemal'in Hacı Bektaş'a gelerek Çelebi Cemalettin Efendi ile görüşmesi olmuştur. Hacı Bektaş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bir şubesi açılmış ve bu cemiyetin başında da Halil Efendi yer almıştır. Mustafa Kemal daha sonra Cemalettin Efendiye telgraflar çekerek Milli Mücadele açısından maneviyatın önemini vurgulamış ve bunu maddi manevi faydalarına değinmiştir.

İzmir'in işgali üzerine yurdun dört bir yanından Sadaret Makamına askeri ve mülki makamlara binlerce protesto telgrafi çekilmiş ve Nevşehir'de de aynı şekilde protesto edilmiştir. Sadaret Makamı işgallere karşı gereken tepkiyi vermezse Milli Hukukun temini için halk canını ve malını vermeye hazır bulunmaktadır şeklinde telgraflar çekilmiştir. (Doğan, 2012: 61-63)

Aynı şekilde 20 Ocak 1920’de Maraş’ın işgali üzerine protesto telgrafları İstanbul Hükümetine çekilerek işgaller kınanmış ve büyük bir mitin tertip edilmiştir. Bu gelişmeler Nevşehir’de muhalifler tarafından hoş karşılanmamış ve Müftü Tevfik Efendiye saldırılar düzenlenerek evi kurşunlanmıştır. Lakin Müftü Tevfik Efendi yolundan dönmemiş ve bu hadise üzerine Milli Mücadeleye daha fazla nefer katılarak olaylar kısa sürede denetim altına alınmıştır. Nevşehir’den İstanbul’a 29 Mayıs 1919’da çekilen bir telgraf bu şekildedir:

“İzmir ve çevresinin Yunan Askeri tarafından işgal olunduğuna, katliam ve eşyalarının yağma olunduğunun, denizde İslam cesetlerinin çıkarıldığı... Sabır ve tahammül edilmez faciayı teessürle öğrenmiş bulunmaktayız. Eğer Müslümanlar yok edilmek isteniyorsa bir yere toplanıp yapılabilir. Buna sadece Türkler değil kimse tahammül etmez... Biz Ürgüp halkı da bunu görmektense ölmeyi tercih ederiz...”

Nevşehir İli işgal alanları dışında kalmış olmasıyla birlikte burada askeri ve siyasi açıdan önemli bir hadise yaşanmamış olmasına karşın Nevşehir’de halk sessiz kalmayarak örgütlenmiş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Kurarak işgalleri protesto etmiş ve birçok miting düzenlenmiştir. Mücadeleye manevi destek verilmiş ve lojistik olarak katkı sağlanmıştır. (Çelik, 2009: 289-290)

1.2.4. Şeyh Seyfi Efendi (Kütahya)

1873 yılında Kütahya’da doğmuştur. Babası Yakup Bey Tekkesi Şeyhi Ahmet Fazıl Efendidir. İlk ve orta öğrenimini babasının gözetiminde Kütahya’da tamamladıktan sonra eğitimine Kara Mustafa Paşa Medresesinde devam etmiş ve medrese şeyhinden icazet aldıktan sonra memleketi Kütahya’ya geri dönmüştür. Kurtuluş Mücadelesi sırasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde görev almış ve yararlı hizmetlerde bulunmuştur. Özellikle 1. Dünya Savaşı sırasında Kütahya’da depo edilen silah ve cephanelerin İngilizlerin eline geçmesini engellemiş bir baskınla depoyu boşaltarak silahları milli direnişe katılan askerlere ulaştırmıştır. (Koyuncu ve Koyuncu, 2017: 113-114)

Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti cephedeki askerler için hiçbir yardımdan kaçınmamış gerek manevi destek gerek silah cephane teçhizatın sağlanmasında elinden gelen gayreti göstermiştir. 20 Temmuz 1920’de Yunan Ordularının başlattığı saldırılar üzerine Kütahyalılar silah ve cephane tedarikini girişmişler, Kütahya Milli

Alayının çekirdeği olan 1. Taburu kurmayı başarmış ve cephane tedarik eden İsmail Hakkı Bey Kütahya Milli Alayı Kumandanlığına atanmıştır. (Kutay, 1969: 383)

Mustafa Kemal Kütahya'yı ziyaret ederek Milli Alayı teftiş etmiş halkın Milli Mücadeleye katılımından dolayı şükranlarını bildirerek Kütahya'dan ayrılmıştır. Kütahya'da Milli Cemiyet nizamı bozulduğundan cemiyet dağılmış ve 1921 de yeniden teşkilatlandırılmıştır. Temmuz 1921'de Kütahya Yunan Kuvvetlerinin işgallerine uğramış, bu sebepten dolayı cemiyet faaliyetlerini gizlice yürütmek durumunda kalmıştır. (Değerli, 2017: 6) Milli Mücadeleye destek veren Mehmet Şükrü Hoca Çerkez Ethem İsyanını bastırma çalışmalarında önemli katkılar sağlamış, nizami birliklerle beraber zafere kadar taarruzlara katılmıştır. Burhanettin İlhan Hocada yine aynı şekilde iç isyanların bastırılmasında görev almış, Hafız Hacı Mustafa Nurican ise Milli Mücadelenin başından sonuna kadar aralıksız hizmet etmiş ve İstiklal Madalyasıyla onurlandırılmıştır. Şehrin diğer bir gönül eri ise İbrahim Beyazıt Hocadır. Büyük Taarruza katılmış, askerinin moralini yükseltmiş ve cephede görev almıştır. (Serengöz, 2006: 134-135)

1.2.5. Müftü Mehmet Efendi (Eskişehir)

Kara ve demir yolları ile Ankara'ya uzanan, telgraf hattı üzerinde bulunan, stratejik öneme sahip olan Eskişehir 18 Ocak 1919'dan itibaren İngilizlerin birlik gönderdiği ve 22 Ocak'ta fiilen işgal ettikleri fiilen işgal ettikleri şehrimiz Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasında da stratejik önemi sahip olmuştur. Bu öneminden dolayı İngilizler aralıklarla Eskişehir'e takviye birlikler göndermiş ve demiryollarını kontrol altında tutmaya çalışmışlar. Bu durum halkı oldukça rahatsız etmiş ve İstanbul'a kitleler halinde protesto telgrafı çekilmiştir. Bu telgraflar üzerine İstanbul Hükümeti İngilizlerin salt demiryolları üzerinde bir egemenlik kurmak istemesi şeklinde olayın algılanması gerektiğini beyan etmiş ve halk tarafından olay çıkarılmaması gerektiğini bildirmiştir. (Koşlu, 2010: 425)

Bu gelişmelerin akabinde 15 Mayıs'ta İzmir'in işgali gerçekleşmiş tüm yurttaki olduğu gibi Eskişehir'de de bu olaya sessiz kalınmamış meydanlarda ve cami önlerinde protesto mitingleri düzenlenmiştir. (Yıldırım, 1986: 35) Bu mitinglere 10.000 kişi katılım sağlamıştır. Bu gelişmeler yaşanırken olayları yatıştırmak için

Damat Ferit Paşa Hilmi Beyi Eskişehir'e Mutasarrıf olarak atamıştır. Hilmi Bey Milli Mücadele Faaliyetlerini engellemek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuş, miting ve protestoları yasaklayarak sıkı yönetim ilan etmiştir. Bu şekilde bir müddet şehri baskı altında tutmayı başaran Hilmi Bey Kuvaa-i Milliyeci gençler tarafından vurularak öldürülmüştür. Hilmi Beyin ölümü üzerine Kuvayı Milliye tekrar şehre hakim olmuş Milli Mücadeleye din adamları oldukça katkı sağlamış Müftü Mehmet Efendi Cemiyeti İslamiye'nin reisliğini yürütürken Abdurrahman Efendi de "Darül Hikmetül İslamiye" Cemiyetinin reisliğini yürütmüştür. (Koylu, 2010: 455)

1.2.6. Müftü Hafız Ali Rıza Efendi (Uşak)

Yunan Kuvvetleri İzmir'i işgal ettikten sonra Gediz ve Menderes Vadilerine doğru ilerleme emri almış ve 25 Mayıs'ta Manisa'yı işgal ederek Gediz Vadisine ilerlemiş ve kendilerine karşı koyacak bir kuvvet olmadığından Alaşehir'e doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Turgutlu'nun işgali üzerine Alaşehir'de Kuvayı Milliye Teşkilatı kuruldu. Alaşehir'de bu gelişmelerin yaşanması Uşak'ta da kıvılcımlara sebep olmuş ve Eski Uşak Müftüsü Hafız Ali Rıza Efendi ile İbrahim Bey halkın aydın kesimini toplayarak Yunan ilerleyişine karşı önlem almak için bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Bu hadiseler üzerine Uşakta Milli Teşkilatlanmanın tohumları atılmış ve gizli bir teşkilat kurulmuş ve bu teşkilat daha sonra Müdafaa-i Hukuk Heyeti Milliyesi adını alarak Karakol Cemiyeti ile bağlantıya geçmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken hükümet yanlısı Uşak Belediye Reisi ve Kaymakam Ahmet Tevfik Bey rahatsız olarak, oluşan milli hareketlenmeyi ortadan kaldırma girişiminde bulunmuşlardır. (Tutsak, 1995: 295-296)

İbrahim Bey'e (Tahtakılıç) ve Müftü Hafız Ali Rıza Efendi tarafından Kuvayı Milliye Teşkilatı kurulmuş akabinde Hoca İbrahim, İsmail Efendi, Mehmet (Hacimli), Osman Seyfi ve Ali Efendi'nin içinde olduğu bir grup Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini oluşturmuşlardır. İstanbul Hükümeti tarafından yok edilmek istenen Kuvayı Milliye Hareketi engellenememiştir. Müftü Ali Rıza Efendinin kurduğu gizli teşkilat gençler arasında oldukça rağbet görmüş ve fazlaca katılım sağlanmıştır. Bu gizli teşkilatın çalışmalarıyla Salihli Cephesinden ayrılan bir bölük Eşme'den de takviye alarak 17 Temmuz 1919'da Uşak'a girmiştir. Başlarında Tahsin Beyin bulunduğu Kuvayı

Milliyecileri şehrin telgraf hatlarını keserek belediye binalarına kendi bayraklarını asmışlar ve böylece Kuvayı Milliyecileri şehre hakim olmuşlardır. (Çelik, 2009: 197)

Kütahya tarafından gelebilecek tehlikeyi önlemek için bazı tedbirler alınmıştır. Kuvayı Milliye güçleri Temmuz ayının sonlarına doğru Gediz ve Simav'a hakim olmuş ve böylece Kütahya'dan gelebilecek tehlikelerin önüne geçilmiştir. Alaşehir'in işgalinden sonra Uşak Batı Anadolu'daki Milli Harekatın merkezi durumuna getirilmiş ve bu durum Yunanlıların şehri işgal edene kadar devam etmiştir. Alaşehir Kongresinde alınan kararlara göre kurulması kararlaştırılan Alaşehir Heyeti Merkezîyesin kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır fakat Alaşehir'in işgali üzerine bu merkez Uşak'a nakledilerek Uşak Heyeti Merkezîyesin adını almıştır. Bu heyetin yetki alanı Kütahya, Manisa Demirci, Kula, Alaşehir, Eşme, Salihli ve Ödemiş olarak belirlenmiştir. Temsilcileri ise Kütahya'da Seyfi Bey, Demirciden Mazhar Bey, Salihli'den Süleyman, Kuladan Ömer, Eşmeden Hacı Nafiz ve Gediz'den Ali Haydar Beylerden oluşmaktadır. (Çalışlar, 1978: 8) Bu heyet cephenin güçlendirilmesi için emrindeki askerlerin yarısını silahlandırarak cepheye göndermiştir. 28 Temmuz 1920'de Top pazarı Camiinde namaz sonrasında bir konuşma gerçekleştirilerek vatan uğruna toplanıp alaylar oluşturulup cepheye gidilerek dini ve vatani görevini yerine getirmenin her Müslümanın görevi olduğu halka aşılarmaya çalışılmıştır. Bu cemiyetler hem cephede hem cephe gerisinde birçok görev üstlenerek Milli Mücadeleye katkıda bulunmuşlardır. (ATASE, K1. 583, D. 21-101, F.1-8)

1.2.7. Hoca Nebil Efendi ve İsmail Şükrü Hoca (Afyon)

Mondros Mütarekesinden sonra işgal güçleri stratejik öneme sahip bölgeleri kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Bu stratejik yerlerden biri de coğrafi konumundan ve demiryolu bağlantılarının dolaylı Afyon olmuştur. Bundan dolayı Yunan İşgaline uğrayana kadar Afyon Fransız ve İngiliz Kuvvetleri tarafından denetim altına alınmıştır. Aynı sebeplerden dolayı Afyon Milli Mücadele açısından da önem arz eden yerlerden biri olmuştur. Bundan dolayı Milli Mücadelenin başlangıcından itibaren Afyon Kuvayı Milliye'nin ana haberleşme ve ikmal sevkiyat merkezlerinden biri olmuştur. Nitekim Afyonda Milli Mücadelenin başlamasıyla beraber örgütlenme faaliyetleri sağlanmış hem Reddi İlhak Cemiyeti hem de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. (Çiftçi, 2007: 15-16)

İzmir'in işgali Anadolu'nun diğer illerinde olduğu gibi Afyonda da büyük tepkilere sebep olurken Yunan işgalinin ilerlemesi tehlikesine karşı 16 Mayıs 1919'da şehrin ileri gelenleri tarafından bir komite oluşturularak Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyet Paşa Camii ve İmaret Camii önlerinde mitingler gerçekleştirip işgalleri protesto etmişlerdir. Reddi İlhak Cemiyeti daha sonra Afyon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dönüştürülmüştür. Bayatlı Arif Bey, Salih Kesri, Hasan Çerçel, Nebil Hoca ve Ömer Lütfi Bey gibi şahısların girişimiyle Kuvayı Milliye Teşkilatı kurulmuştur. Bu teşkilat ikaz gazetesi vasıtasıyla halkı milli mücadele konusunda aydınlatmaya ve milli bilinci uyandırmaya çalışmıştır. Hasan Çerçel ve Hoca Nebil Efendi milli duygularını takma isim kullanarak kaleme aldıkları makaleleri bu gazetede yayınlamışlardır. Afyonda kurulmaya çalışılan milli direnişin diğer bir önemli ismi ise Hoca İsmail Şükrü Efendi olmuştur. (Altıntaş, 1990: 23-24) Şükrü Efendi Afyonda köy kasaba mahalle dinlemeden bucak bucak gezip halkı milli mücadeleye katılmaları konusunda teşvik etmiş ve vaazlar vererek milli bilinç uyandırmaya gayret göstermiştir. Alaşehir'in işgali üzerine Fevzi Paşayla Görüşen Hoca İsmail Efendi kendisine silah ve Mühimmat verilmesi halinde gönüllü birlik kuracağını bildirmiştir. Yapılan yardım sonucunda İsmail Şükrü Efendi Çelikalay'ı nasıl kurduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Ne kadar silah ve cephane varsa derhal bana teslim edilmesi için Ankara silah deposuna emir verdiler. Depoya gittim. Ne göreyim. 14 adet martiniden mu'addel, tek ateşli beki silahlarından başka silah yoktu, bunları aldım. Sayının kırka iblağını istedim. Ankara Kolordu Kumandanı ve Vali Vekili Nuri Bey, buna imkan olmadığını söyledi. Resmi makamlardan ümit kesilince Allah'a dayanarak bir çare düşündüm. Hemen bir gün içinde bir asker elbisesi diktirdim. Başımdaki sarığı muhafaza ederek asker elbisesini giydim. Hacı Baram Camii'nde Cuma namazından sonra kürsüye çıktım: “Ey cemaati müslimin! Memleket ve din tehlide kalırsa yedisinden yetmişine kadar bütün Müslümanların cihatla mükellef olduğunu belirttim. Mustafa Kemal Paşa'nın teminatını söyledim. Cemaat ağladı, ben ağladım. Nihayet arkamdaki ilmiye cübbesini çıkararak asker elbisesiyle başımda sarık olduğu halde kürsüde ayağa kalktım: “Ey cemaati müslimin! İşte ben, asker kıyafetine girdim. Cepheye gidiyorum. Memleket ve din kurtuluncaya kadar cephelede düşmanla çarpışacağım. Memleketini ve dinini seven benimle gelsin” dedim. Herkes sağa sola koştu. O gün akşama kadar 700 silah, 600 mücahit, 120 at toplanmıştı...” (Altıntaş, 2011: 36-37)

Çelikalay düşmanı Dumlupınar'da 9 ay oyalayarak orduya vakit kazandırmış ve sonrasında da Konya isyanının bastırılmasında görev alarak Karakeçeli Milli Müfrezeleri ile düzenli orduya katılmışlardır. (Altıntaş, 1990: 7-8)

1.2.8. Müftü Ahmet Remzi Efendi (Kayseri)

Mütareke döneminde işgal güçlerinden destek alan Ermeniler Anadolu'da Problemler yaratmaya ve buldukları yerlerde karışıklık çıkartarak asayiş bozmaktaydılar. Kayseri de bulunan Ermeniler İngilizlerden aldığı destekle taşkınlıklarda bulunuyor istediklerini rahatça yapabiliyorlardı. Adana ve Maraş'ın işgal edilmesi ile birlikte Kayseri'de işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalmış ve işgal altında olan çukur ova bölgesinden göç almıştır İzmir'in işgal edilmesinin ardından şehirde bir miting düzenlemek istenmişse de mutasarrıf tarafından izin verilmemesi üzerine gizli bir toplantı yapılarak işgal kınanmıştır kozandan kaçıp Kayseri'ye sığınan üç kişilik bir heyet beraberinde Kayseri'den de iki delege ile (Hilmi Bey, Nasuh Bey) Sivas kongresine katılmamış ve kongreden delegelerin dönmesi ile birlikte Kayseri'de teşkilatlanma çalışmaları başlamıştır. (Ayışığı, 2014: 4)

Eşrafın, Ulemanın, din adamlarının kısacası her kesimden kişilerin temsil edildiği bir grubun Ahmet paşa ilk okulunda yaptıkları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i hukuk cemiyetinin kurulmasına karar verilerek Ahmet remzi bey başkan seçilmiştir Müftü Ahmet Remzi efendi cemiyet başkanı olarak canla başla milli mücadele adına çalışmış, Kayseri halkını milli birlik ve beraberlik içerisinde mücadeleye hazırlamış, milli müfrezeler kurulması için ise var gücü ile mücadele etmiştir işgaller karşısında halkı bilinçlendirmiş, protestolar düzenlemiş ve bu mitinglerde halka yaptığı vaazlarla katılımcıların milli duygularını coşturmuştur. (Ayışığı, 2014: 7)

Maraş'ın işgaline karşı bölgede yapılan protesto mitinglerinin en büyüğü Kayseri'de gerçekleşmiştir 30 Kasım 1919'da Ankara'ya gitmek için yola koyulan Ali Fuat Paşa Kayseri'ye uğramış ve burada ki durumu bizzat tatbik etmek istemiştir. 4 Aralık 1919'da Kayseri'ye gelen Ali Fuat Paşa, kaymakam mümtaz bey, Emrullah bey, doğan bey, Gamberlizade Osman Bey ve milli teşkilat reislerinin katılımı ile bir toplantı gerçekleştirilmiş böylece Kilikya bölgesinin kurtuluşu için tedbirler alınarak vazife dağılımı yapılmıştır burada gerçekleşen teşkilatlanma, örgütlenme, silahlı mücadelenin yanı sıra mücadele boyunca basın yoluyla daima milli mücadele lehinde yayınlar yaparak halkı bilinçlendirmiş ve olumlu etki yaratmıştır. (Dokuyan, 2011: 355-357)

1.2.9. Müftü Ali Hoca Kör Müftü (Çorum)

Çorum'da Milli Mücadelenin teşkilatlanma faaliyetleri 1919'da Mayıs ayının sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından sonra gerçekleşen milli mücadelenin örgütlenmesi sırasında izlediği Havza, Amasya, Erzurum, Sivas güzergahı konum olarak Çorum'a yakın olması ve bu şehirlerde gerçekleşen tarihi olaylar silsilesinden Çorum ili de nasibini almış ve milli mücadeleye kayıtsız kalamayarak safını belli etmiştir. (Çelik, 2009: 281)

Ali Fuat Paşa ve arkadaşları Amasya'ya giderken yol güzergahında bulunan Çorum'a uğrayarak bir gece burada konaklamışlardır. Bu sırada Çorum eşrafiyla görüşen Ali Fuat Paşa halkın milli birlik oluşturarak mücadeleye katılması ve derhal teşkilatlanmaya gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine gerçekleşen Sivas Kongresine Çorum mutasarrıflarının tüm engelleme girişimlerine rağmen Abdurrahman Dursun Bey delege olarak katılmıştır. (Kutay, 1969: 337) Sivas Kongresinden sonra Müftü Ali Efendi'nin öncülüğünde Çorum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak reisliğine Doktor Akif Tevfik Bey seçilmiştir. Anadolu'dan İstanbul Hükümetine baskı yapmak için çekilen telgraflardan biri de Müftü Ali Efendi'nin Telgrafi olmuştur. Çorum'da gönüllü erlerden oluşan bir birlik kurulurken, Alaca'da ise Milli Mücahid Alayı kurulmuştur. (Yıldırım, 2008: 7)

1.2.10. Müftü Ömer Efendi (Tokat)

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Sivas'a bağlı bir sancak olan Tokat'ta azınlık durumunda olan Rumlar ve Ermeniler Tokatta karışıklık çıkartarak Müslüman Türk halka saldırılarda bulunuyor katliama katılmayan Rumları da öldürüyorlardı. Kendi soydaşlarını da katletmekle kalmayıp Türkler bizi katlediyor iftirasıyla İtilaf Devletlerinden yardım talebinde bulunmuşlardır. Yaşanan bu asılsız iftira olayları ve Rum Çetelerinin zulümleri neticesinde halk kendini korumak ve teşkilatlanmak adına 25 Şubat 1919'da Samsun'a bağlı bir şube olarak Tokat Müdafaa-i Hukuk şubesini kurmuşlardır. Kısa bir süre faaliyet gösteren bu teşkilat 20 Mart'ta Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine katılarak kendini feshetmiştir. (Asarkaya, 1936: 111-112)

Bu cemiyet Tokatta varlık göstererek halkı teşkilatlandırmış, protestolar, mitingler düzenlenmiş milli birlik sağlamak adına propaganda faaliyetleri

gerçekleştirmiştir. Niksar'da 12 Haziran'da İzmir'in İşgali dolayısıyla Miting dñzenlenerek halk camilere toplanmış ve İstanbul Hñkñmetine işgali protesto eden telgraflar çekilmiştir. Tokat'ta 31 Ocak'ta bir miting dñzenlenerek İzmir, Maraş ve Adana işgalleri protesto edilmiştir. (ATASE, K1, D2, 333/33) Bu gelişmelerin yařandđđı sırada Tokat'tan milli mñcadeleye karşı Zille İsyanı baş gñstermiř, halk bu isyanın bastırılması için gayret gñstermiřtir. Tokat Mñftñsñ Ömer Efendi ve Rahmi Efendi bu isyanın bastırılması için faal gñrevlerde bulunmuşlardır. (Kaplan, 1996: 35)

SONUÇ VE TARTIŞMA

19. yy. sonunda Avrupalı Devletler arasında stabil şekilde devam eden statüko ve güçler dengesi hakimdi. Bu devletler arasında bazen sıcak savaşlar eşiğine gelinse de birbirinin hakimiyet sahasına müdahale etmedikleri bir düzen tesis edilmişti. Fakat bu statüko içerisinde Avrupa Devletlerinin arasındaki en büyük çekişme sebebi Osmanlı Devleti topraklarından alınacak pay konusunda olmuştur. Özellikle de İstanbul'a kimin hakim olacağı konusu karışıklığa sebep olmuştur. Bu güçler dengesi 19. yy. son çeyreğinde Almanya ve İtalya'nın güçlenmesiyle siyasi arenada boy göstermesi güçler dengesini bozmuştur. İngiltere, Rusya ve Fransa, Afrika ve Asya topraklarında oluşturdukları sömürge hakimiyet alanlarına karşılık siyasi arenaya yeni katılan Almanya ve İtalya kendi hakimiyet alanlarını tesis etmeye çalışmıştır. Özellikle de geniş topraklara hakim ve stratejik önemi bulunan Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurarak nüfuz alanı oluşturmaya çalışmışlardır. Almanya Berlin-Bağdat Demiryolu projesiyle, Mısır, Basra Körfezi ve Hindistan'a giden yolları tehdit ediyordu. Bu durum İngiltere, Fransa ve Rusya açısından endişe verici kabul edilerek Alman tehdidine karşı "Üçlü İtilaf" grubunun oluşumuna sebep olmuştur. Bu gruba karşılık Almanya Devleti ise Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İtalya'yı yanına alarak "Üçlü İttifak" grubunu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti ise 19. yy. da Avrupalı Devletlerin çıkar çatışmalarından faydalanarak, toprak kayıplarına verdiği imtiyazlara rağmen uyguladığı denge politikasıyla varlığını devam ettirmişti. Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler sonucunda güçler dengesi değişmiş ve sert rüzgarlar esmeye başlamıştır. Böylesine karışık bir ortamda Avusturya-Macaristan Veliadının 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmesiyle savaşın fitili ateşlenmiş, milyonların öldüğü imparatorlukların yıkıldığı haritaların değiştiği I. Dünya Savaşı başlamış oldu.

Sürdürülen denge politikasına rağmen 19. yy. sonuna gelindiğinde ilk etapta Rumeli topraklarının bir kısmı kaybedilmiş, daha sonra Kıbrıs, Tunus, Cezayir, Mısır elden çıkmış, akabinde Bosna-Hersek, Girit, Bulgaristan Osmanlı Topraklarında kopmuştur. 1911-1912 yılları arasında yaşanan Trablusgarp Savaşıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin Afrika'da toprak parçası kalmamıştır. Hemen akabinde yaşanan Balkan Savaşıyla kaybedilen topraklar Osmanlı halkı üzerinde travma etkisi yaratmış ve büyük hezimetle uğrayan Osmanlı ordusunda revizyon hareketi başlamıştır. Avrupa

topraklarında yaşanan siyasi bloklaşmada Osmanlı Devleti yalnız kalmamak adına ilk olarak İtilaf Grubunun kapısını çalmış, fakat Osmanlıyı paylaşacaklarına dair plan, projeler yapan İtilaf Grubu Osmanlı Devleti'ni tarafsız kalması gerektiği bahanesiyle yanlarında istememişlerdir. Böyle bir durumda Osmanlı Devleti tarafsız kalamayacağını anlayarak 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğuyla Antlaşma imzalayarak Birinci Dünya Savaşında İttifak Grubunun yanında yer almıştır. 1914'te başlayan savaş 1918 de İttifak Güçlerinin kaybetmesiyle sona ermiş. Osmanlı Devleti bu savaşta çok ağır kayıplar vermiş Mondros Mütarekesi gibi ülkeyi işgale açık hale getiren Ateşkesi imzalamak mecburiyetinde kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa 10/11 Kasım 1918'de Adana'da trene binerek 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa garına gelmiş ve boğazdaki İtilaf Devletleri gemilerini görünce; "Geldikleri Gibi Giderler" sözünü söyleyerek işgallere karşı tepkisini dile getirip tavrını net bir şekilde ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa Mondros Mütarekesi için ise "Osmanlı Devleti Mondros'u imzalayarak ülkeyi düşman işgaline açık hale getirmekle kalmayıp düşmana yardımı vaat etmiştir" diyerek tehlikenin boyutunu gözler önüne sermiştir.

Mustafa Kemal İstanbul'da bulunduğu süre zarfında işgallere karşı siyasi yollarla çözüm bulmaya çalışmışsa da sonuçsuz kalacağı kanaatine varınca çareyi millet-i sineye dönmekte arayacak ve eline geçen ilk fırsatta Anadolu'ya geçecektir. Çok geçmeden aradığı fırsatı yakalayan Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişliği göreviyle 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basmıştır. Burada halkın nabzını yoklayarak kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra Havza'ya geçen Mustafa Kemal "Milli Egemenliğe Dayanan Bir Devlet" kurma fikrini ortaya atarak, Amasya Tamiminde de; "Milleti Yine Milletın Azim ve Kararı Kurtaracaktır" kararını aldırıştır. Bu sözyle ülkenin içinde bulunduğu kötü şartlardan, elem ve kederden, istilacıların işgalinden, sömürge olmaktan kurtulmanın tek yolu milletin top yekun kendini savunması ve kendi iradesini ortaya koyacağı bir milli mücadeleden geçtiğini tüm açıklığıyla anlatmıştır. Başta vatanperver din adamlarının desteğini sağlayan Mustafa Kemal halkın da milli iradesine dayanarak kurtuluş mücadelesini başlatmıştır.

Anadolu’da Mustafa Kemal’in liderliğinde başlayan ve gittikçe daha da güçlenen Türk halkının ulusal direniş, itilaf kuvvetlerini rahatsız etmeye başlamıştır. Bu nedenle, 23 Nisan 1920 tarihinde ulusal bağımsızlık yolunda TBMM’yi açarak yeni bir dönem başlattı. Bunun üzerine İngiliz devlet adamları olmak üzere İtilaf Devletleri, İstanbul hükümetinin yaptıklarını yeterli görmediler ve ek olarak ellerindeki tüm imkanlarını kullanmak suretiyle, İstanbul hükümeti üzerindeki baskılarını arttırdılar. Bununla da yetinmeyerek İslam dininin en büyük makamı olan Şeyhülislamdan milli hareket ve Ankara Hükümeti aleyhinde fetva yayınlatarak halkın dini duyguları suiistimal etmek suretiyle ulusal bağımsızlık hareketi engellenmeye çalışılmıştır.

Ulusal mücadelenin ilk günlerinde Mustafa Kemal bu süreçte yaşanan olaylar için “*Anadolu halkı hakiki vaziyeti anlamıştır*” şeklinde izah etmiştir. Karışıklık ve kargaşa çıkarmak için hiçbir fırsatı ellerinde kaçırmayan itilaf kuvvetlerinin dini istismar etme girişimleri, vatansever din adamları tarafından karşılıksız bırakılmamıştır. Ankara’da 153 din adamının imzasını taşıyan Ankara Fetvası yayımlanmıştır. Din adamları vaazlarla halkı bilgilendirmiş ve birlik beraberliğe sevk etmişlerdir. Ulusal cephenin teşkilatlanma faaliyetlerinde ön saflarda yer almış veyahut başında bulunmuşlardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu kuruluşların üzerine inşa edilmiştir.

Kısaca ilk direniş fetvasını veren halkı örgütleyen Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’den, İzmir Valisi İzzet Bey’in Yunan işgaline karşı çıkılmaması emri üzerine; “*Vali Bey!... Bu sakalım kanımla kızabilir, ama bu alınma Yunan alçağını sükunetle selamlamış olmanın karasını sürerek huzuru İlahiye çıkamam*” der.

Şeyhülislam Dürrizade Efendinin hazırladığı fetvalar ve İstanbul Hükümetinin beyannameleri ile kandırılan halk, milis kuvvetlerin önüne dikilmiştir. Anadolu’nun bazı yerlerinde ayaklanmaların çıkmasına sebep olmuştur. Bu tehlikeli isyan hareketleri, Ankara’nın yakınlarına kadar ulaşmıştı. Bunun üzerine vatansever din adamları, vakit kaybetmeksizin yayınladıkları fetvalar halkı harekete geçirmek için bilgilendirmişlerdir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Mustafa Kemal Anadolu'ya ayak bastığı andan itibaren kuvay-ı milliyeci din adamlarının büyük desteğini almış ve bu din adamları maddi, manevi, destek verdikleri gibi ayrıca cephede, cephe gerisinde her yönüyle milli kurtuluş için ellerinden geleni yapmış ve savaşın her aşamasında yer alarak Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasında büyük katkıları olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

- ATASE, K1, 426, D. 1-4/4 F.24
ATASE, K1, D2, 333/33
ATASE, K1, N. 556, D.8, F.7
ATASE, K1. 583, D. 21-101, F.1-8
ATASE, K1.258, D.18, F.24
ATASE, K1.26, D.104, F.84
ATASE, K1.557, D.27-B, F.32
ATASE, D. 10, K. 557, F. 154.
BOA, K.34, D.52/2, B. 342984.
BOA, BEO. SYS, 34-64/V-20.
BOA, BEO. SYS, 34-64/V-21.

2. Araştırma ve Tetkik Eserler

- Adivar H.E. (2007). Türkün Ateşle İmtihanı, Can Yayınları, İstanbul.
- Akandere, O. (Kasım 1999). 11 Nisan 1920 Tarihli Takvim-i Vakayi'de Kuvay-ı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar, Atatürk Yolu Dergisi, S.24, 417-467.
- (2008). Damat Ferit Paşa Hükümetleri Döneminde Kuvay-i Milliye Harekine Yöneltilen İthamlar, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.24, S.70. 17-56.
- (Nisan 2009). Damat Ferit Paşanın IV. Hükümeti Döneminde Kuvay-i Milliye İleri Gelenleri Hakkında Verilen İdam Kararları, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, S.24., 343-406.
- Akarşlan, M. (1996). Milli Mücadelede Döneminde Balıkesir'de Kamuoyunun Oluşması ve Heyet-i Merkeziye Karar Defteri, *Atatürk Yolu Dergisi*, C.5, S. 17, 1-24.
- Akbıyık, Y. (1999). Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Akçora, E. (1995). "Kilis'in Antep Müdafaasındaki Yeri", *ATAM Dergisi*, C. XI. S. 31, s. 55-87.
- Akyol, İ. (2008). M. Akif Ersoy'un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı, Uluslararası M. Akif Sempozyumu Bildirisi (19-21 Kasım 2008), 409-444.
- Akyol, T. (2008). *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Egmon Yayıncılık, İstanbul.

- Altıntaş, A. (2011). Afyon'da Kuva-yı Milliye, I. 90. Yılında Milli Mücadele Sempozyum, (4 Mayıs 2009) Bildirileri, (Yay. Haz.: Tokur, H. A.), Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 37-51.
- Altıntaş, A., (1990). *Milli Micadelede Afyon ve Havalisi*, İstanbul üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Arı, A. (2010). Büyük Millet Meclisine Giden Yolda Fetva Savaşları, Bütün Dünya Dergisi, Başkent Üniversitesi Kültür Yayınları, Ankara, 53-56.
- Arıkan, Z. (Kasım 1999). Milli Mücadelede Balıkesir, Atatürk Yolu Dergisi, S. 24, 469-474.
- Artan, G. (2001), *İçel Tarihi (İşgalden Kurtuluşa)*, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları, Mersin.
- Asarkaya, H. (1936). Ulusal Savaşta Tokat, Tokat Basımevi, Tokat.
- Atatürk, M. K. (1970). *Nutuk*, C.1, (10 Baskı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Aydoğan, E. (2000). Samsun'dan Erzurum'a Mustafa Kemal, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ayışığı, M. (2014). "Milli Mücadelede Ermeni Saldırılarına Karşı Develi (Kayseri) Direnişi", Yeni Türkiye Dergisi, S.60, s.1-15.
- Babacan, H. (2007). Milli Mücadele Döneminde Çal Cephesi ve Demiralay'ın Cepheye Katkıları. Çal Sempozyumu, (1-3 Eylül 2006) Bildirisi, (Ed.: Topuz, B., Gülel, M.A., Urhan, R.). Denizli: Çal Yöresi Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 391-399.
- , (2011). Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Cephe Gerisi Faaliyetleri, I. 90. Yılında Milli Mücadele Sempozyum, (4 Mayıs 2009) Bildirileri, (Yay. Haz.: Tokur, H. A.), Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 53-61.
- Bal, M. A. (Ocak 2007). Milli Mücadelede Üsküdar Özbekler Tekkesi, Arşiv Dünyası Dergisi, S.9, 52-63.
- Bayraktar, B. (Kasım 1991). "Milli Mücadele'de Denizli Olayı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.VIII, S.22, 141-153
- Bayur, Y. H. (1997). Atatürk'ün Hayatı ve Eseri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Belen, F. (2014). Türk Kurtuluş Savaşı, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Beşe, İ. (2009). İşgalden Kurtuluşa Kilis Aralık 1918-1921, Başak Matbaa, Ankara.
- Bostancı, M. (2015). "Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları", Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.54, 184-203.

- Çağlar, G. (2010). "Milli Mücadelede Fetvalar Olayına Değişik Bir Açıdan Bakış", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.11, 265-281.
- Çakar, S. (2018). *Esat İleri (Hayatı ve Faaliyetleri)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Katip Çelebi Üniversitesi, İzmir.
- Çelebi, E. (Bahar 2014). "Milli Mücadelede Kastamonu", *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi*, S.19, 105-117.
- Çelebi, M. (Mart 1993). "Milli Mücadele'de İtalyan İşgalleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. IX, S.26, 395-416.
- Çelik, R. (2009). *Milli Mücadelede Din Adamları*, (2. Baskı), Emre Yayınları, İstanbul.
- Çeltikçi, O. (Aralık 2015). "İstiklal Harbinde Antalya ve Havalisinde Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.2, S.4, 83-106.
- Çınar, F. (2009). "Bir Süfinin Gözüyle Medeniyetin Unsurları ve Dinin Medeniyete Tesiri: Mustafa Taki Efendi'nin (ö.1925) Medeniyet Anlayışı", S. 3, *Avrupa İslam Üniversitesi, İslam Araştırmaları Dergisi*, 179-203.
- (2014). "Son Dönem Mutasarrıflarından Mustafa Taki Efendi", C. 28, S. 2, *Bilimname Dergisi*, 169-204.
- (Aralık 2005). "Milli Mücadelenin ve İlk Meclisin Manevi Mimarlarından Sivaslı Bir Alim Mustafa Taki Efendi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IX, S.2, 169-204.
- Çiftçi, A. (2009). *Milli Mücadele Döneminde Mersin ve Havalisinde İz Bırakanlar*, (2. Baskı), Bizim Grup Basımevi, Ankara.
- Çiftçi, B., (2007). *I. Dönem TBMM Üyelerinden Afyonkarahisar Mebusu Şükrü Efendi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Çil, Y. (2005). *Erzurum Kongresine Katılan Delegelerin Biyografileri*, AAM, Ankara.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem*, C.III, T.B.M.M. Vakfı Yay. N. 6, Ankara.
- Çolakoğlu, İ. (1991). *Kilis Direniş-Kurtuluş ve Sonrası (1918-1921-1930)*, Feryal Matbaacılık, Ankara.
- Degerli, E. S. (Kasım 2017), *Milli Mücadelede Kütahya Sancağı Müftüleri*, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 5, S.59, 1-21.
- Delikoca, Y. (2004). *Çukurova Kahramanları*, Çukurovalı Yayınları, Adana.

- Doğan, D.M. (2011). İslam Şairi İstiklal Şairi Mehmet Akif, (2.Baskı), Yazar Yayınları, Ankara.
- Doğan, H. (2012). “Milli Mücadelede Nevşehir ve Çevresi”, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, S.49, 57-73.
- Dokuyan, S. (2011). “I. Büyük Millet Meclisinde Kayseri Mebusları ve Milli Mücadeledeki Etkinlikleri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.30, 327-349.
- Ercan, Y. (1981). “Kurtuluş Savaşı, Savaşta Atatürk, Savaşın Sonuçları”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 14, S25, 44-59.
- Erdaş, S. (2015). Milli Mücadele’de El-cezire Cephesi ve Şeyh Süni’sinin Bölgedeki Faaliyetleri. Milli Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu, (25-27 Aralık 2013) Bildirileri, (Ed.: Ünlen, E., Neçare, O., Tansü, Y.E., Biçici, M.) Gaziantep: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s.671-691.
- Eren, M. (1999). “M. Akif Ersoy’un Tevsir Yazıları ile Vaaz ve Hutbelerinde Kullandığı Hadislerin Değerlendirmesi”, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.9, S.9, 349-374.
- Erten, S. F. (2007). Milli Mücadelede Antalya, ATSO Yayınları, Antalya.
- Goloğlu, M. (2008). Milli Mücadele Tarihi I Erzurum Kongresi, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.
- Gökbilgin, M. T. (1959). Milli Mücadele Başlarken, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Gül, A. (Mart 2008). “Türk Milli Bağımsızlık Savaşında Maraş Müdafasının Önemi”, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, S.11, 177-199.
- Güneş, G. (Kış/2018/1). “Milli Mücadele’de Bodrum ve Çevresi”, Belgi Dergisi, S.15, 634-655.
- Güneş, İ. (2009). Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923), (1. Baskı) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Güven, C. (2002). Milli Mücadele Döneminde Konya Mitingleri, İpek Yolu Ticaret Odası Dergisi, Konya Kitabı V, Konya, 251-269.
- Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, S. 37, Eylül 1961, Belge Numarası 901.
- Hatipoğlu, S. (1989). *Fransa’nın Çukurova’yu İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- , (2001). *Türk Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

- Hoşgör, A. İ. (1970). *Kurtuluş Savaşında Biga*, Cahit Renda Matbaası, Çanakkale.
- Hür, A., Şems'le Mevlana, Atatürk'le Mevlevilik ve Bektaşilik, Radikal Gazetesi, 07.05.2015.
- İlgürel, M. (1992). Balıkesir Kongreleri, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.5, 15-17.
- İlk Meclis, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı Tanıtım Kitapları Serisi-14, TBMM Basımevi, 2005, s. 16.
- İnönü, İ. (1998). *İsmet İnönü'nün Hatıraları*, C.1, Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık, İstanbul.
- İpek, G. (2013). "Alaşehir Kongresine Katılanlar ve Statüleri", C. 11 S. 3, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Manisa, 237-260.
- Kansu, M. M. (1997). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C.II, TTK yay., Ankara.
- Kaplan, A. (2010). *Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Mehmet Rifat (Börekçi) Efendi*, Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kaplan, L. (1996). "Milli Mücadelede Tokat", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, S.35, 581-587.
- Kapusuzoğlu, B. (2016). *Yozgat'ın Üç Sırlısı*, Ötüken Neşriyat.
- Kara, M. (1990). *Din-Hayat-Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, (3.Baskı) Dergah Yayınları, İstanbul.
- , (2014). "Bir Bektaşi Tekkesi ve Vakfiyesi", Uludağ Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, Bursa, 9-17.
- Kılınçer, Y. İ. (2006). *Atatürk ve Kırşehir*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kısıklı, E. (Kasım 2006). "Mustafa Kemal ve Milli Mücadelede Kamuoyunun Oluşumu", *Eskişehir Orhan Gazi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, Atatürk Özel Sayısı, 71-116.
- Kodal, T. (Kış/2012/1). "Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ve Denizli İlişkileri", *Belgi Dergisi*, S.3, 241-250.
- (Kasım 1998). Milli Mücadele'de Denizli ve Önemi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIV, S.12, 1021-1043.
- (Mart 2003). Milli Mücadele'de Atatürk'ün Denizli Ziyaretleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIX, S.55, 148-161.

- Korucuoğulları, T. (2001). “Milli Mücadelede Balıkesir”, *Orkun Dergi*. (<http://www.kavgamiz.com>), (Erişim Tarihi: 11.02.2018).
- Koylu, Z. (Güz 2010). “Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey’in Öldürülmesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.46, 425-455.
- Köstüklü, N. (1999). *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancaklarında “Kuva-yı Milliye” Fikri Üzerine İlk Çalışmalar*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- , (1990). *Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kur’an-ı Kerim Meali*, (2011). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kurtoğlu, M. (2015). “Tacettin Cami ve Türbesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 44, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 131-148.
- Kutay, C. (1969). *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- , (1977). *İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu*, Posta Kutusu Yayınları, İstanbul.
- (1998). *Kurtuluşun “Kuvvacı” Din Adamları*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul.
- Kuzu, A. (2014). *Kurtuluş Savaşı’nda Atatürk ve Din Adamları*, Parola Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (2004). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (çev. Babür Tuna) TTK Yay., Ankara.
- Manaz, A. (2008). *Türkiye’de Siyasal İslamcılık*, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Meydan, S. (2017). Mustafa Sabri’nin İhanet Dosyası, Sözcü, 20 Kasım 2017, s. 4.
- Meydan, S. (Kasım 2018), Atatürk’ün Yanındaki Müftü: M. Rıfat Börekçi, Sözcü. S.2.
- Mısıroğlu, K. (1967). *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yayınları, İstanbul.
- Nam, M. (2010). “Tarihin Kırılma Noktasında Son Şeyhülislamılarından Mustafa Sabri Efendi”, *Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa, 95-118.
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, (11. Baskı) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öncüoğlu, E. (2004). I. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusundaki Tarikat Alayları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Özcan, S. (2013). "Amasya Genelgesine Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, 69-82.
- Özüçetin, Y. (2004). "Milli Mücadele İçerisinde "19 Mayıs 1919", C.5, S.2. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi, 65-74.
- , (2009). Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Kırşehir, Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetleri Yayını, N.00, 93-113.
- Özgül, C. (1994). Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, S.28, 154-155.
- Özkaya, Y. (1988). "İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçışı Olayı", C. V, S. 13, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 127-143.
- Özköse, K. (2001). "Seyid Ahmet Eş-Şerifin Anadolu'daki Milli Mücadele'ye Katılışı ve Mustafa Kemal'i Desteklemesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, 317-328.
- Özsoy, A. (2009). Mehmet Akif'te Milli Birlik Düşüncesi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.32, 12-34.
- Öztürk, İ.S. (2007). *Sevr Antlaşması*, (1.Basım), Fark Yayınları, Ankara.
- Polat, E. (2011). *Eşref Edip Fergan'nun Hayatı Eserleri ve Edebi Kişiliği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sakal, F. (Mart 2003). "Milli Mücadele'de ve Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XIX, S.55, 83-103.
- Sakallı, B. (1997). Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Sapmaz, S. (16.10.2018). Mustafa Sabri Aksoy, Muğla Yenigün, S.1.
- Sarihan, Z. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, TTK Yay., Ankara.
- Sarıkoyuncu, A. (1994). "Yunan Megalo İdeası ve Batı Anadolu'nun Düşman İşgalinden Kurtulmasında Din Adamları", *Diyanet İlmî Dergisi*, C.30, S.4, 31-62.
- , (1997). *Milli Mücadele'de Din Adamları*, C.1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Sarıkoyuncu, A. Ve Sarıkoyuncu, E. (Kasım 2017). "Milli Mücadelede Kütahya Sancağı Müftüleri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.59, 1-21.
- Sarıkoyuncu, E. (2017). Milli Mücadele'de Bolvadinli Din Adamları, *Uluslararası Bolvadin Sempozyumu* (13-15 Ekim 2017), Bildirisi, 1-21.

- Sarısamın, S. (2011). Belgeler Işığında Kuva-yı Milliye'nin Tanımı, I. 90. Yılında Milli Mücadele Sempozyum, (4 Mayıs 2009) Bildirileri, (Yay. Haz.: Tokur, H. A.), Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 27-36.
- Savaş, M. (2014). "Mustafa Kemal, Amasya ve İki Din Adamı", C.5, S.19, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara. 315-323.
- Serengöz, S. (2006). *Milli Mücadele Döneminde Kütahya ve Birinci Meclisteki Kütahya Milletvekilleri Siyasi Görüşleri ve Hizmetleri*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Susoy, Ş. (2008). *Milli Mücadele Yıllarında Amasya*, Marmara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- (1998). *İstiklal Savaşı ve Lozan*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Şahingöz, M. (2002). Milli Mücadelede Protesto ve Mitingler, *Türkler Dergisi*, S.15, Ankara, 726-744.
- Tanyol, C. (1984). *Atatürk ve Halkçılık*, İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Taş, N. F. (1987). *Milli Mücadele döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Toprak, Z. (2013). *Lozan'dan Cumhuriyete İsmet İnönü*, İnönü Vakfı Yayınları, Ankara.
- Tosun, R. (Mart 1996). "Milli Mücadelede Sivas'ın Yeri ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, S67-86.
- Tunalı, A. C. (2007). "Kurtuluş Savaşında Esat Efendi (İleri)", C. 26, S. 41, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 81-90.
- Turan, M. (2012). "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C.5, S.10, 1-24.
- Turan, Ş. (1991). *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turgay, N. (2014). "M. Akif Ersoy'un Şiirlerinde Kuran Etkisi ve Din Yoluyla İrşad", *İnsan ve toplum Araştırma*, C.1, S.2, 28-56.
- Turna, M. (1990). "Mustafa Kemal Paşanın Ankara'ya Gelişi ve Telgrafçısı Rasim Kayım'ın Milli Mücadele İlgili Anıları", *Eğitim ve Bilim*, C.14, S.75, 1-24.
- Tutsak, Ş. (1995). "Milli Mücadelede Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.10, S.1, 289-311.

- Türk Diyanet Vakfı, (1988). İspirli, M., *Dürrizade Abdullah Efendi*, İslam Ansiklopedisi, C.10, s. 37, İstanbul.
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi. Kutu No:71; Belge No: 9,10,11,12.
- Türk İstiklal Harbi, Genelkurmay Basım Evi, C. 2, K. 1, Ankara, 1963, s. 271.
- Türk Tarih Kurumu, Kansu, M. (1986). Erzurum'dan Ölümüne Atatürk'le Beraber, C.1, TTK.
- Türkeş, Ü. (1973). *Kurtuluş Savaşında Muğla*, Karaca, Ofset İstanbul.
- Türkiye Diyanet Vakfı, (1988). İspirli, M., *Abdurrahman Kamil Yetkin*, İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi, C. 43, s. 505.
- Türkmen, Z. (2000). "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.11, 617-618.
- Uyanık, N., Kartın, C. (2017). "Yerli ve Yabancı Kaynaklar Işığında Misakı Milliye Giden Yol", S. 93, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 494-504.
- Uzun, H. (2009). "Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele Başlarında Kırşehir'e Gelişi", Kırşehir Valiliği Kültür Hizmetleri Yayını, N.00, 193-216.
- Uzun, H. (2011). "Esat Efendi (İleri)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 48, Ankara, 869-892.
- Yalçın, S. (2011). *Milli Mücadele Dönemi, I. 90. Yılında Milli Mücadele Sempozyum*, (4 Mayıs 2009) Bildirileri, (Yay. Haz.: Tokur, H. A.), Afyon: Kocatepe Üniversitesi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 11-25.
Yayınları, Ankara.
- Yazıcı, N. (1993). "Hasan Basri (Çantay)", ve Ses Gazetesi, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 431-445.
- Yel, O. (2018). "Sivas Kongresinde Tartışılan Amerikan Mandası", C. 2, S. 4, Yedi Tepe Üniversitesi, *Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, İstanbul, 16-21.
- Yıldırım, H. (2008). I. Ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çorum Milletvekilleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, Konya.
- Yıldırım, T. (2007). *Milli Mücadelede M. Akif*, Sesli Kitaplar, İstanbul.
- Yılmaz, H. (2018). "Belçika Basını ve Diplomatik Belgelerine Göre Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Milli Mücadele Karşıtı Politikaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.37, S. 63.

3. Wep Kaynaklar

<http://www.filozof.net/Turkce/57-edebiyat/2250-seyhulislam-durrizade-abdullah-efendinin-kuvayi-milliyeye-karsiti-fetvasi.html?showall>, (E.T: 02.01.2017, 21:36).

(Url-1) <http://cezmyurtsever-karaisaltarihi.blogspot.com>, E.T. 20.06.2019, E.S. 12:44)

(Url-2) <http://www.mentee.bel.tr/mugla-tarihi/>, E.T: 14.04.2018)

<http://www.arastiralim.net/ilk/kurtulus-savasinda-din-adamlarinin-yeri-buyuktur.html>, (E.T: 02.01.2017, 22:00).

<http://www.fotokritik.com/2913595/tacettin-dergahi>, (E.T: 02.01.2017, 23:00).

<http://www.muftulukhaber.com/Biyografi-mehmet-rifat-borekci-9.html>, (E.T: 03.01.2017, 02:05).

<http://www.dunyabulteni.net/haber/333672/mavi-yesil-kahramanmaras>, (E.T: 03.01.2017, 02:35).

<http://kahramanmaras.bel.tr/sutcu-imam>, (E.T: 03.01.2017, 03:02).

<http://ataturkicimizde.com/sultanahmet-mitingleri/>, (E.T: 21.02.2018).

<http://www.mentese.bel.tr/mugla-tarihi/>, (E.T: 14.04.2018).

EKLER

Milli Mücadele’yi destekleyerek Ankara Fetvası’nı İmzalayan din adamları. (Kaplan, 2010: 70-71)

Acıpayam Müftü Vekili Hikmet Hulusi,

Akdağ Müftüsü Hasan Bey

Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi

Araç Müftüsü Hasan Tahsin

Ayancık Müftüsü İsmail Hakkı

Bağçe Müftüsü Mehmed Salim

Balıkesir Kadı Sabıkı Alim

Balıkesir Kadısı Mehmed Şükrü

Balya Müftüsü Hüseyin

Bayburt Müftüsü Fahreddin

Beyazıt Dersiazamlarından Rıfat

Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri

Bitlis Müftüsü Abdulmecit

Boyabat Müftüsü Ahmet Şükrü

Burhaniye Müftü Sadıkı Hoca Ahmet

Bursa Mebusu Karacabey Müftü-i Sabıkı

Mustafa Fehmi

Bursa Mebusu Ulemadan Abdullah Servet

Bursa Müftü-i Sabıkı ve Çelebi Medresesi

Bursa Müftüsü Ahmet Hamdi

Bursa Ulemasından Reisul Müderrisin

Hacı Yusuf

Bünyan Müftüsü İbrahim Hakkı

Bünyan Müftüsü Mehmet Tevfik

Çal Müftüsü Ahmet İzzet,

Çerkeş Müftüsü Mustafa

Çine Müftüsü Ahmet Zühtü

Çine’de Milli Ordu Müfettişi Gümülcineli

Esad,

Daday Müftüsü Rüştü

Darı Mezkur Muallimlerinden Hafız

Kemal

Dar-ı Mezkur Muallimlerinden Ahmed,

Darul Halifetul Aliye Medresesi

Muallimlerinden Elhac Ziya

Darul Halifetul Aliye Medresesi

Muallimlerinden Hafız Mahmud

Demirci Müftüsü İbrahim Hakkı

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi

Dersiam Mehmet Hayati

Dersiamdan İlyas

Devrek Müftüsü Abdullah Sarı

Direk Müftüsü İskender Kazım

Diyadin Müftüsü Ömer

Diyarbakır Müftüsü Elhac İbrahim

Diyarbakır Silvan Müftüsü Abdurrahman

Erbaa Müftüsü Abdullah Fehmi

Esatizade-i Ulemadan ve Meşayih

Sadiyye’den Erzurumlu İsmail Hakkı

Eskişehir Müftüsü Mehmet

Eşme Müftüsü Nazıf

Fazıl Abdurrahman Medresesi Müdürü

Ramazan

Gediz Müftüsü Süleyman

Gemlik Müftüsü Ahmet Vasfi

Giridi Ahmed Paşa Medresesi Müderrisi

Süleyman Vehbi

Gümüşhacıköy Müftüsü Ali Rıza

Gümüşhane Müftüsü Mehmet Fevzi

Gümüşhane Ulemasından İmam Mustafa,

Gürün Müftüsü İsmail Vehbi	Mudanya Müftüsü Mehmet Niyazi
Hacı Bayram Medresesi Müderrisi	Muradı Sani Medresesi Müderrisi Elhac
Müsevvit Hacı Süleyan	Sadık
Haneka Medresesi Müderrisi Ahmet Şefik	Müderrisi Ömer Kamil
Hapsman Ulemasından Osman Nuri	Müderrisin Halil
Haspman Ulemasından Osman Şemseddin	Müderrisinden Abdulaziz
Hınıs Müftüsü Şeyh Bahaeddin	Müderrisinden Abdullah
Hizan Müftüsü Abdulmecid	Müderrisinden Ahmet Rüştü
Hizan Müftüsü Mustafa Sırrı	Müderrisinden Hacı Süleyman
Hüseyin Çelebi Medresesi Müderrisi	Müderrisinden Hafız Hüseyin
Mehmet Kamil	Müderrisinden Mehmet
Isparta Mebusu Ulemadan Hafız İbrahim	Müderrisinden Mustafa Rıfat
Isparta Sabık Müftüsü Hüseyin Hüsnü	Narman Müftüsü İsmail Hakkı
İvaz Paşa Medresesi Müderrisi Sadık	Niksar Müftüsü Mustafa Fehmi,
İncesu Müftüsü Mahmud	Orhaneli Müftüsü Yusuf Ziya
İnebolu Müftüsü Ahmet Hamdi	Reisul Kurra Hüseyin Hilmi
İnegöl Müftüsü Fehmi Bey	Samsun Müftüsü Bahri
İskip Müftüsü İsmail Hakkı	Sarı Kadın Medresesi Müderrisi Tevfik
İspir Müftüsü Ahmet	Sariye Medresesi Müderrisi Mehmet Şefki
Karacasu Müftüsü Mustafa Hulusi	Silifke Mebusu Kuzat'tan Hacı Ali
Karahisarı Sahip Mebusu Ulemadan Nebil	Simav Müftüsü Mehmet Akif
Kayseri Mebusu Karacabey Müftü-i	Sinop Müftüsü Salih
Sabıkı Ahmet Remzi	Sivas Mebusu Ulemadan Mustafa Taki
Kayseri Mebusu Ulemadan Mehmed Alim	Söğüt Müftüsü Mustafa
Kayseri Müftüsü Nuh	Şehabiye Medresesi Müderrisi Sadullah
Kazarı Ulemsından Elhac Yahya	Taşköprü Müftüsü Mehmet Emin
Kırşehir Mebusu Müftü-i Sabık Müfid	Tirebolu Müftüsü Ahmet Necmeddin
Kirmasti Müftüsü Osman	Tokat Müftüsü Elhac Ömer
Kocabey Medresesi Müderrisi Beynamlı	Tortum Müftüsü Elhac Ali
Elhac Mustafa	Tosya Müftüsü Bahaeddin
Kurşunluzada Müderrisi Ali Rıza	Ulemadan Abdurrahman
Kütahya Müftüsü Fevzi	Ulemadan Tayfur
Maçka Müftüsü Kamil Bey	Urfa Müftüsü Hasan Bey
Maraş Müftüsü Hacı Ahmet	Uşak Müftüsü Vekili Ali Rıza
Merzifon Müftüsü Vehbi	Vaiz Medresesi Müderrisi Hafız Hakkı
Mihalıçlı Müftüsü Abdulgaffur	Van Müftüsü Rıza
Molla Büyük Medresesi Müderrisi İsmail	Viranşehir Müftüsü İbrahim

Yenişehir Müftüsü Hüseyin Hüsnü
Yeşil Ahi Medresesi Müderrisi Abidin
Yozgat Müftüsü Vekili Şükrü
Yusufeli Müftüsü Ahmet
Zeynelabidin Medresesi Müderrisi Hamza
Zincirli Medresesi Müderrisi Abdullah
Hilmi

Ek-1. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin Fetva-i Şerife'si, Padişah Sultan Vahdettin'in, Hattı Hümayunu ve Damat Ferit Paşa Hükümeti Beyannamesinin aynı sayfada bir araya getirilmiş metni (Akandere, 1999: 464)

Ek-2. Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendinin bir eşliğinde çıkartılan Ankara Fetvası (Akandere, 1999: 465)

فتاویٰ شریف

۱- فتاویٰ شریف...
 ۲- فتاویٰ شریف...
 ۳- فتاویٰ شریف...
 ۴- فتاویٰ شریف...
 ۵- فتاویٰ شریف...
 ۶- فتاویٰ شریف...
 ۷- فتاویٰ شریف...
 ۸- فتاویٰ شریف...
 ۹- فتاویٰ شریف...
 ۱۰- فتاویٰ شریف...

۱۶۶۵

محمد وحید الدین

قوای ملیہ نامی آئندہ چیقاریلان فتنہ و فسادک مرتبیرینہ التحاق
ایتک اوزرہ فراریتمش اولدینی ادعاسیله مظنون علیہ اولان اسبق حربیہ
ناظری فریق قواقلی مصطفی فوزی باشانک عارفراری ارتکاب ایله عصات
مرقومہ یه التحاق وطوغریدن طوغری یه مجلسلرینہ داخل اوله رق فساد
آمیز برنطق ایراد ومدافعه ملیہ وکیلی نامی تحشده حربیہ نظارتی درعهده
ایدرك مقام خلافت و سلطنته قارشو بالفعل مخصوصه یه ابتدار ایلدیکی
وجنایات و جنایع واقعه نك مرتب و مشوقلرندن اولدینی تین ایتدیکندن
ملکیه جزا قانوننامه سنک قرق بشنجی ماده سنک برنجی فقره سی دلالتیله
اللی بشنجی ماده سنک دردنجی فقره سنه واللی آلتنجی ماده سنه تطبیقاً
سلك عسکریدن طردیه حائز اولدینی بالجمله نشان ومدالیه لرك استردادینه
واعدامنه والیوم حال فرارده بولنسنه مبنی اولسا بده کی احکام قانونیه
موجبجه امواتک حجزیله اصولی دائره سنده اداره ایتدیلمسنه دائره سعادت
برنجی اداره عرفیه دیوان حربندن غیاباً ویریلان حکیم وقراراله کچدیکنده
تکریر محاکمه ایدلمک اوزرہ تصدیق اولنمشدر.

اشبو اراده سنیه نك اجراسنه حربیہ ناظری مأموردر .

۸ رمضان ۱۳۳۸ ۲۷ مایس ۱۳۳۶

صدراعظم

و
حربیه ناظر وکیلی
داماد فرید

ولایتده تظاهرات

ازبیر اشغال مطبوعه حریت وائتلاف مرکز
 حویسی ایله مطبوعه دن دون دشی یوزده قریب
 تزاراشنامه وارد اولغدر - یوزلردن برنسی
 بسزده ساعده سولتده برویه آتی دوچ ایچوروزده
قوتیهده متین مرقواق

قوتیه ۲۱ مایس - سزکه مطبوعه حریت
 مدتیته محرم وکیلی سزکه اشغالده نشانلی تخته
 سج ایش وملتلی قانق آتیش دورون لوزتاروب
 آیتینه ، شور یراتق عدالت وائتلاف یوکسکده
 مقصدتیه حصر اولغش نشیت سابلری برنیورسکر .
 یز اوساف ایله سزلی یالکز سولوب اولغسکر
 دولت وملتلی کل یتون یسیرت و مدتیته مجلی
 کورمه ایتمه یوزده کوزل ارکنتده ازبیری وحشت
 آتیه - برنیورسک شون وئانه شرق ایمل ترض
 طومان ، یوزلرک و آتیه ائتلاف ایمل غیر مسلم
 عدسرتک ته یایدلرک ایشدیکز . یوزلرک حنکه
 ایشدک حرض وکاموسه قیل ایشدک اشغال مسومه پنا
 ایشدک سکر و آراء عدم ایشدک مسومه - ییدر برته دیش
 اهل اسلام قانقین حریت ایشدک دور .

* یوزلرک مسوم اشغالده سابلرک یکتا تاریخه
 بکی مدتیته پارکله طبیعت قانق مدتیته یز * دیلم -
 یزی یاره اولغمه کیم - انحصرد برورده
 نیت و سوز اولان یراتق یوزلرک برنیورسکر
 نایه اولردن ان کورده دشا چوق اولان تورک
 سابلرک قیل وئاما ویکاده یوزلرک حکرش توسط
 حاکم عدالت وائتلاف یایدلرک ییز . اولایتده
 حشور وراحتلیق قکنل ایدرک اولری یئاق
 ومانلاق نایه ییلورلرک اولادش حرق اسلام شید
 برمنش و ان یوزسده و سیدنه شغفده آکرم سبانه
 مصلطه ایش وولسکر اولاد مشکرک مد ایشیدی .

یز تورک سابلرک سولتیه یاس وئاجانه
 کلرک برکزه دشا کندی جمان مدتیته
 * ایتمه ایشدک سابلرک عدالت طرفداران شغفده
 انادانیم کچل طبیعت و بیل ایدرک سبله قان
 حادلا سینه سبلیت کورسکرده سابلرک یوزلرک یاسکر
 سابلرک یز تحصیل ایشدک اولغش سولک
 وظیفه ندا کلری اولرک ایشدک - یزی یوسورک ایمل
 سابلرک ایدر وئایتمه کز مدتیته سبله وئایتمه
 مدتیته یز دشا یوزلرک نیات ایش اولورسکر .
 یوزلرک سابلرک ایشدک ایشدک ایشدک ایشدک
 بری آتیش نایتمه اسلام قانق مطبوعه
 اولان اولرک موجودیت سابلرک سبله
 سبلرک سبلرک .
 یوزلرک سابلرک ایدرک بر تورک سابلرک مسوم
 اولرک - آکر سابلرک یانت کله مسومیت
 سبلرک دیکر سابلرک سبلرک سبلرک سبلرک
 عدالتیه سبلرک سبلرک سبلرک سبلرک سبلرک

Ek-8. Abdurrahman Kamil Efendinin Milli Mücadeleyi Destekleyen Cuma Hutbesi (Savaş, 2014: 321)

مطعمی لیل یا ساعظام سنه بائلا یوب تورک تئلیک مقدراتی حقه ده که
آجی صفیق برر، برن ایضا حه حالته راجه بر وحدت ملیله بو فکر یولده
فلان تئلیک آغجه رفاه یول ایله دله حکمته قایغ اولدی سولقده نطقه ضوک
دیو که نه صوکره قونوسر عقیتمیزم اسادایمز آمانه نطقسی « عید کرم کالی
اغدی حضرتنه نودیم بویورلدی . واسناد کرم سوزده بائلا بارجه
دیدیم که ! محمدیم اولدوریم ؛ یا ساعظام تئلیک آهیم قیله ایضا جانده بولور قیزی
تورک تئلیک ، تورک حالین آرقه حکمت موجودی قالمادین محضه اندیجه
دئمیزک مقدرات اندیک بر دوروم و سوزجه آرقه بودولیک موجودیه
حرف ائیلرجه و سوزده بر یول کچلد . مادامه ملترن سرنی ، چینی ، عربی
استقلال تزلزله و سوزده . آرقه بائلا بره که بو حکومته بر ائیلک اومانه
جو عبده . سوزده ایضا باد ساه و سوه ، اهرم و غوی نه اولورسه اولسون
صیح بر سخن و مقبول حکمت موجودی قالماسد . یقانه چاره حالیز
خاتیرک و سوزده دوزغریه حالینی انه المسی و اودهنی قوللا نمانیدر .
نا ائله ایسه سزه حضرت عمر کبی بر با سوز ویه بعضی کالی تئلیک
کوسر سوز و کوز کوزده بائلا یوب تورک ، محترم یا ساعظام تئلیک !
سوز کوزمه اولد قیله تورک اولدولر تئلیک کفیت عمومی بائلا سده اولور تئلیک
چو ائله ایضا سزه بیضا تئلیک بو نطقه تیز و طره و ملترن راجه قولی بولیم
قدیم سوزله ال بولمک یا به چهار نه سوز و بویورلدی . نطقه عظام سنه
صوکره کوز کوز و بویورلدی معنی ائله تئلیک ائیلک معنی لسانی بوزده آمانور
بئلا تئلیک ایضا سزه بائلا یوب تورک ، محترم یا ساعظام تئلیک !
بئلا تئلیک ایضا سزه بائلا یوب تورک ، محترم یا ساعظام تئلیک !

Ek-11. Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendinin bir Mitingde halka Milli Mücadele’yi desteklemeleri için konuşurken (<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Milli-Mucadelede-Denizli>, E.T: 20.02.2018, S: 21:25)

Ek-12. Din Adamlarıyla birlikte dualar eşliğinde Meclisin açılışı (<https://cubuklukoyu.wordpress.com/inanc-dunyamiz/cuma-hutbeleri/cuma-hutbesi-ataturkun-balikesir-hutbesi/>, E.T: 21.02.2018, S: 18:11)

Ek-13. Amasya Müftüsü Abdurrahman Kamil Efendi Atatürk ile ayaküstü fikir alışverişinde bulunması (<http://www.isteaturk.com/>,E.T:22.02.2018,S:22:45)

Ek-14. Atatürk'ün Konya ziyaretinde Mevlevi Dergahını ziyareti (Hür, 2015: 1)

Ek-15. Milli M¼cadele d¼neminde Anadolu'yu gezerek camilerde Kuvay-ı Milliye'nin lehine konuşmalar yaparak halkı coşturan S¼nusi Tarikatı şeyhi S¼nusi Efendi (E.T: 20.02.2018, S: 22:00)

